

**Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte**

Gunta Kļava

MIGRĀCIJAS PROCESU SOCIOLINGVISTISKIE ASPEKTI

**Promocijas darbs
filoloģijas doktora grāda iegūšanai
valodniecības nozarē
vispārīgās valodniecības apakšnozarē**

**Zinātniskā vadītāja
*Dr. habil. philol. prof. Ina Druviete***

**Rīga
2018**

ANOTĀCIJA

Promocijas darbā ir analizēta migrācijas procesu ietekme uz valodas situācijas attīstību valodas politikas un valodas pārvaldības skatījumā. Darbā aprakstīti valodas politikas īstenošanas faktori migrācijas kontekstā, kas ir papildinājums pašlaik sociolingvistikā aktuālajai migrācijas un valodas saistības izpētei. Migrācijas procesu radīto valodas politikas īstenošanā būtisko aspektu iedalījums un raksturojums ir pamatots kvalitatīvajos un kvantitatīvajos pētījumu datos, kā arī statistikas datu un normatīvo aktu analīzē. Migrācija ir viena no mūsdienu spēcīgākajām sabiedrības pārmaiņu ietekmētājām, un nacionālās valstīs, kāda ir arī Latvija, valodas politika ir nozīmīga valsts valodas kā daudzveidīgās sabiedrības saliedētības garantiju nodrošinājums, kas tādējādi arī var novērst lingvistiskas dabas problēmas sabiedrībā. Valodas politiku mūsdienu migrācija vistiešāk ietekmē divos tās īstenošanas virzienos – juridiskajā un pedagoģiskajā, un darbā atklāti tie aspekti, kas ir nozīmīgi šo virzienu īstenošanā. Ar pētījuma datiem pamatots arī migrācijas procesu ietekmes atspoguļojums valodas politikas komponentos – praksē, pārlicībā un pārvaldībā, un tie ir pakļauti pārmaiņām un savstarpējām ietekmēm, kas ir neparedzamas un sarežģītas. Uzmanība pievērsta arī tādiem jēdzieniem kā lingvistiskā attieksme un valodas apguves motivācija, kas migrācijas kontekstā ir būtiski gan no indivīda, gan valodas kolektīva skatupunkta. Migrācijas un valodas savstarpējās saistības un ietekmju izpētes rezultāti parāda apjomīgo un straujo sabiedrības pārmaiņu dabu, kas nozīmē arī nepieciešamību meklēt un atrast veidus, kā ar valodas politikas palīdzību sabiedrības dzīvi var padarīt labāku un saliedētāku.

Atslēgas vārdi: *integrācija, lingvistiskā attieksme, migrācija, multilingvisms, sabiedrības daudzveidība, valodas politika, valodas situācija, valsts valoda*

ABSTRACT

This study is an empirical research-based analysis of the influence of migration processes on the development of a language situation as seen in language policy and language management. This work describes the factors involved in enacting language policy in the context of migration, which contributes to the currently topical study of the connections between migration and language. The division and characterisation created by migration processes in fundamental aspects of enacting language policy is based in data from qualitative and quantitative studies as well as statistical data and analysis of legal data. Migration is one of the most powerful processes motivating change in societies today and in nation-states, such as Latvia, language policy is significant in guaranteeing the role of the state language as a means for ensuring cohesion in a diverse society, which can also then prevent problems of a linguistic nature in that society. Migration currently influences the enacting of language policy most directly in two different directions – legal (*status planning*) and pedagogical (*acquisition planning*) – and this work reveals the aspects, which are significant for enacting language policy in these directions. Data from studies are also used to show the influence of migration processes in various components of language policy – in practice, beliefs, and management, which are sensitive to changes and mutual influence that are unforeseeable and based in individual motives. Attention is also paid to such concepts as linguistic attitude and motivation for language learning, which is incredibly important in the context of migration both from an individual and language community perspective. The results of the study of the mutual connections and influence between migration and language show the wide-ranging and rapid nature of changes occurring in society. This also means that it is vital to seek and discover ways in which life in a society can be improved and made more cohesive with the help of language policy.

Keywords: *integration, language attitude, language policy, language situation, migration, multilingualism, societal diversity, state language*

Saturs

Ievads	5
1. Valoda un migrācija sociolingvistikā	16
1.1. Migrācija – mūsdienu sociolingvistisko procesu virzītājspēks	18
1.2. Superdiversitātes jēdziens un tā izpratne sociolingvistikā	21
1.3. Valodas politikas teorija migrācijas kontekstā	25
1.4. Valodas tiesību izpratne: teorētiskās nostādnes un mainīgā prakse	28
2. Migrācijas procesu ietekme uz valodas situāciju Latvijā: pētījuma rezultāti	34
2.1. Pētījuma metodoloģija un pamatojums	35
2.2. Migrācijas rosinātas etnodemogrāfiskās pārmaiņas	43
2.3. Pētījumā iegūto datu analīze	53
2.3.1. Tiešo novērojumu rezultāti	54
2.3.2. Interviju rezultāti	62
2.3.3. Kvantitatīvo aptauju rezultāti	93
3. Valodas politika un pārvaldība Latvijā migrācijas kontekstā	103
3.1. Migrācijas loma Latvijas valodas situācijas izveidē: vēsturisks atskats	112
3.2. Juridiskais aspekts: valodas prasības normatīvajos aktos	120
3.3. Valodas politikas pedagoģiskā virziena īstenošana migrācijas radīto pārmaiņu apstākļos	122
3.4. Valodas politika un migrācija ES kontekstā	132
3.5. Integrācijas izpratne un valodas politika	135
Secinājumi	144
Tēzes	152
Literatūra	154
Datubāzes un aptaujas	160
Pielikumi	161
1. pielikums. Mācību stundu tiešie novērojumi. Novērojumu lapas	162
2. pielikums. Daļēji strukturēto interviju jautājumi/tēmas diskusijai	166

Ievads

Mūsdienu migrācijas procesu radītas pārmaiņas valodā un valodas situācijā pasaulē un arī konkrētās valstīs ir īpašs fenomens, kas izpaužas sabiedrības demogrāfiskajā, sociopolitiskajā, kultūras un valodas veidolā un ir gan valodnieku, gan arī citu zinātņu pētnieku intereses lokā. Kaut arī cilvēku migrācija ir tikpat sena kā cilvēks pats, migrācijas un valodas savstarpējās saiknes un mijiedarbības kā atsevišķa fenomena aktīva pētniecība valodniecībā ir pieaugusi līdz ar sociolingvistikas kā valodniecības apakšnozares attīstību un starpdisciplināru pētījumu nozīmes pieaugumu, īpaši vairākās pēdējās desmitgadēs (Arnaut et al. 2016, 1; Kerswill 2006, 2271; Maly 2016, 704; Piller 2016, 2 u. c.).

Šī promocijas darba pamatā ir vairāku gadu praktisks darbs migrācijas radītajos sabiedrības pārmaiņu apstākļos, kas ir stiprinājis pārliecību par nepieciešamību apzināties un pētīt migrācijas un valodas ciešos sakarus un to rezultātus sociolingvistiskajos procesos. Tas nepieciešams gan tāpēc, lai izvairītos no lingvistiskas dabas problēmām sabiedrībā, vai vismaz apzinātos tās, gan arī – lai paplašinātu un papildinātu tās zināšanas, pieredzi un metodes, kas palīdz atklāt sociolingvistikas pētniecības objektu – valodas un sabiedrības savstarpējās attiecības.

Promocijas darba ierosme, kas atklāj arī tā **aktualitāti**, no vienas puses, ir sociolingvistisko procesu dažādība mūsdienu pasaulē, kam bieži pamatā ir īpaši aktīvie migrācijas procesi, kas Latvijā ir bijuši aktuāli arī vēsturiski, kļūst arvien daudzveidīgāki līdz ar pasaules attīstību pēdējās desmitgadēs. No otras puses, savā profesionālajā darbā valodas politikas īstenošanas iestādē ir radusies arvien pieaugoša virkne praktisku jautājumu par to, kas un kā var reaģēt uz migrācijas radīto vēl nepieredzēto kultūru un valodu daudzveidību blīvā kopienā, vai un kā Latvijas daudzvalodīgās sabiedrības līdzšinējā pieredze var palīdzēt valodas politikas īstenošanā, kāda ir citu valstu pieredze valodas politikas veidošanā migrācijas kontekstā, kā nodrošināt integrācijas procesu apstākļos, kad jauno valsts iedzīvotāju kultūras, valodu un tradīciju klāsts ir tik atšķirīgs, un kas un kā Latvijā tiek darīts, lai padarītu iespējamu dažādo identitāšu savstarpējo pastāvēšanu un attiecības vienā laikā un telpā apstākļos, kad līdz šim pastāvējušās robežas (kultūru, sabiedrību, valstu, informācijas utt.) vairs nav tik noteiktas vai to vairs nav vispār.

Promocijas darba **mērķis** – noteikt migrācijas procesu ietekmi uz valodas situācijas attīstību valodas politikas un valodas pārvaldības aspektā, sniegt situācijas izpētē balstītus ieteikumus, kā nodrošināt latviešu valodas kā valsts valodas prasmes nepieciešamību ne tikai kā vienu no imigrācijas kritērijiem, bet arī kā pamatu imigrantu veiksmīgai integrācijai sabiedrībā, novēršot imigrantu kopienu segregāciju, un kādi faktori jāņem vērā valodas politikas īstenošanā mūsdienu migrācijas kontekstā. Pētījuma pamatā ir kompleksa pieeja migrācijas procesu radītajām lingvistiskajām sekām, migrācijas sociolingvistisko aspektu analizē ņemot vērā Latvijas vēsturisko pieredzi, sastatot to ar zināšanām un aktuālajām tendencēm pasaulē un Eiropas Savienībā, tajā pašā laikā meklējot veidus, kā ikvienam situācijas dalībniekam praktiski darboties vislabāk katram savā lomā.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai ir noteikti vairāki **uzdevumi**:

- 1) Visā pētījuma veikšanas gaitā, ņemot vērā straujās situācijas pārmaiņas, apkopot jaunākās teorētiskās atziņas šajā jomā, sastatot tās ar situāciju Latvijā.
- 2) Apskatīt jomā aktuālo normatīvo aktu nostādnes un to īstenošanas pieredzi.
- 3) Apkopot statistikas datus, sekojot līdzi aktuālajiem migrācijas procesiem Latvijā.
- 4) Analizēt kvantitatīvo aptauju datus, nosakot valodas politikas īstenošanai būtiskākos faktoros.
- 5) Veikt padziļināto izpēti – tiešos novērojumus un kvalitatīvās intervijas – ar noteikto mērķauditoriju un iesaistītajiem dalībniekiem.
- 6) Iegūtos datus analizēt kontekstā ar tendencēm citās Eiropas valstīs, nosakot valodas pārvaldības īstenošanas principus un virzienus.
- 7) Noteikt situācijas izpētē balstītus faktoros, kas būtiski ietekmē valodas politikas īstenošanu.

Pētījuma **objekts** ir saikne starp mūsdienu migrāciju un valodu. Ņemot vērā sociolingvistikas zinātnes nozaru iedalījumu, pētījums veikts makrosociolingvistikas līmenī. Neiedziļinoties sīkākā makrosociolingvistikas un mikrosociolingvistikas pētījumu uzdevumu, mērķu un metožu aprakstā, var izšķirt divas atšķirības šajos pētījumos: mikrosociolingvistikas uzdevums ir pētīt korelāciju starp variantiem valodā un sociālajiem variantiem, resp., kā sabiedrība ietekmē cilvēku komunikācijas veidu, savukārt

makrosociolingvistikā uzmanība tiek pievērsta pašu valodu un to variantu attiecībām ģeopolitiskos veidojumos, resp., ko sabiedrība dara ar valodu (Coulmas 2002, 2; Druvieta 2010, 212). Valoda ir sistēma, kura mainās sabiedrībā, un pašlaik visā pasaulē tieši migrācija ir viens no ietekmīgākajiem vispārējiem procesiem, kas maina sabiedrību.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, tika izmantotas vairākas sociolingvistisku pētījumu **metodes**. Secinājumi par iespējamiem situācijas saasinājumiem un risinājumiem valodas politikas mērķu sasniegšanā un uzdevumu īstenošanā pieaugošās mobilitātes izraisītās dažādības apstākļos ir balstīti empīriskā izpētē, kas tika veikta apmēram piecus gadus ar laika intervālu starp pētījumiem (atsevišķas intervijas 2008. un 2009. gadā un no 2014. gada februāra līdz 2017. gada jūlijam veikti regulāri novērojumi un intervijas), kas deva iespēju novērot straujās situācijas izmaiņas pēdējos gados.

Promocijas darba izstrādē pamatdati iegūti ar kvalitatīvajām metodēm: tiešajiem novērojumiem auditorijā un intervijām ar latviešu valodas kursu dalībniekiem un pedagogiem. Tie papildināti ar datiem no dažādām kvantitatīvajām aptaujām, papildus izmantoti arī citi pētījumi, analizēti dokumenti un normatīvie akti, uz kuriem atsauces ievietotas konkrētā pētījuma nodaļā.

Tiešie novērojumi latviešu valodas nodarbību laikā tika veikti 14 grupās: 4 grupās (2014. un 2015. gadā) valodas kursu dalībnieki – bijušo Padomju Savienības valstu pilsoņi un Latvijas nepilsoņi, un 10 grupās (2016–2017) – patvēruma meklētāji, kas Latvijā nonākuši, īstenojot galvenokārt ES bēgļu pārvietošanas programmu (tiešo novērojumu grupu aprakstu un novērojuma lapu paraugus sk. 1. pielikumā). Lai nerastos pārpratumi lietoto terminu izpratnē, jānorāda, ka Patvēruma likuma izpratnē par patvēruma meklētāju Latvijas Republikā uzskatāma persona, kura oficiāli nodevusi iesniegumu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu. Visus iebraucējus, kas nākuši no kara vai citu traģēdiju postītām teritorijām, sabiedrībā un plašsaziņas līdzekļos Latvijā parasti sauc par bēgļiem, lai nošķirtu šo cilvēku grupu no citiem imigrantiem un norādītu šīs grupas īpašos apstākļus. Savukārt juridiski bēglis ir persona, kurai piešķirts bēgļa statuss. Bēgļa statusu piešķir bez noteikta termiņa, ja cilvēkam draud vajāšana ticības, reliģijas, rases, tautības, sociālās piederības vai politisko uzskatu dēļ. Alternatīvo statusu piešķir uz vienu gadu, ja cilvēku apdraud karš, nāvessods, spīdzināšana, necienīga izturēšanās u. c. Kamēr cilvēks, kurš nelegāli ir iekļuvis valsts teritorijā, nav lūdzis patvērumu, viņš tiek uzskatīts par nelegālo imigrantu (precīzāk par šiem statusiem sk. Laganovskis 2015). Visi pārējie imigranti, kas iebraukuši valstī atbilstoši

Imigrācijas likumā noteiktajiem kritērijiem un kas nav ES vai Eiropas Ekonomiskās zonas, vai Šveices pilsoņi, tiek saukti par trešo valstu valstspiederīgajiem.

Paralēli tiešajiem novērojumiem veiktas arī intervijas ar valodas apguvējiem un latviešu valodas skolotājām, kas strādā ar pieaugušajiem. Jautājumi, kas intervijās vairāk tika izmantotas kā vadlīnijas, ir izstrādāti un papildināti, balstoties uz tiešo novērojumu rezultātiem, reizēm pat vairāk pētnieka sajūtām par to, kas ir aktuāls katras latviešu valodas kursu grupas dalībniekiem (interviju jautājumi un vadlīnijas pievienotas 2. pielikumā).

Veicot intervijas, kas sākotnēji tika plānotas kā strukturētas (noteikts un stingrs jautājumu klāsts un secība, sociolingvistikas metožu aprakstos: *structured interview*), kam ir savas priekšrocības, piemēram, dati ir tieši salīdzināmi starp respondentiem, un kas ir būtiski vairāk mikrosociolingvistikas pētījumos, darba gaitā tika nolemts izmantot daļēji strukturētu interviju (*semi-structured interview*). Tā pieļauj plašāku datu iegūvi, brīvāku atmosfēru intervijas laikā, kas ir priekšnoteikums dabiskai sarunai, viedokļa izziņošanai, diskusijai, svarīgāko problēmu noskaidrošanai (Meyerhoff et al. 2012, 129, 144). Jāatzīmē, ka ne vienmēr visi iegūtie dati būs salīdzināmi visā respondentu kopā, kas makrosociolingvistikas pētījumos nav primārais, ja ir jānoskaidro visi iespējamie, piemēram, lingvistisko attieksmju varianti konkrētā situācijā.

Statistikas dati, kas pētījumā galvenokārt izmantoti etnodemogrāfisko aspektu noskaidrošanai, ir iegūti no Centrālās statistikas pārvaldes (turpmāk – CSP) un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (turpmāk – PMLP) Latvijā, kā arī Eiropas Savienības Statistikas biroja (turpmāk – *Eurostat*) Eiropā publiski pieejamām datubāzēm.

Izmantojot salīdzinošo jeb komparatīvo metodi, veikta galvenokārt Eiropas valstu pieredzes analīze, ņemot vērā valodas politikas un pārvaldības starpdisciplināro darbības lauku un nepieciešamību pēc iespējami daudzveidīgiem paņēmieniem un veidiem valodas politikas īstenošanā arī migrācijas aspektā, kur, tikai apzinoties savas īpatnības un konkrēto situāciju, var aizgūt kādu paraugu vai padomu no citiem.

Pētījumā ir analizēti arī dokumenti un normatīvie akti un iezīmēti to izpildes rezultāti, kas ir būtiski juridiskajā valodas politikas īstenošanas virzienā, bet ne tikai – tas ir ciešās savstarpējās attieksmēs arī ar pedagoģisko un lingvistisko virzienu.

Aprakstot kvalitatīvo interviju un novērojumu datus, kvantitatīvo aptauju un statistikas datus un citu informāciju, kas ir būtiska pētījuma mērķa sasniegšanai, tika izmantota kontentanalīze. Tā ietver iegūto datu secīgu un vairākkārtēju izpēti ar mērķi identificēt pētījumam būtisko informāciju un klasificēt to, izmantojot gan kvalitatīvo, gan

kvantitatīvo metožu kombināciju un balstoties uz jau pastāvošām teorētiskām zināšanām (Johnstone 2000, 36, 37).

Promocijas darbs ir izstrādāts, balstoties uz vairākām sociolingvistikas **teorētiskām nostādnēm**. Pētījums ir veikts vienā no sociolingvistikas apakšnozarēm – makrosociolingvistikā, ko praksē bieži vien sauc arī par valodas politiku (Druvieta 2010, 212). Pirmais dalījumu mikro- un makrosociolingvistikā izveidoja viens no sociolingvistikas klasiķiem Dž. Fišmens 20. gs. 60. un 70. gados (piem., Fishman 1970, 51 u. c.), un tas ir balstīts pētniecības jautājumos un mērķos, arī metožu izmantojumā. Uzmanība tiek pievērsta tam, kā sabiedrība ietekmē valodu/-as (piem., bilingvisms, multilingvisms, valoda izglītībā, valodas pārvaldība u. tml.), un šajā kontekstā mūsdienu migrācijas īpatnības ir pamatā visai lielām sabiedrības pārmaiņām, kas ietekmē arī sociolingvistiskos procesus.

Valodas politikas īstenošanas virzienu tradicionālais iedalījums – juridiskais, lingvistiskais un pedagoģiskais virziens (*status planning, corpus planning, acquisition planning*) – ir pamatā pētījuma datu klasifikācijai un interpretācijai, meklējot faktoros, kas ir būtiski atbilstoši katram virzienam. Šis iedalījums ir pamatā ikvienas valodas politikas īstenošanai, un tā detalizētu teorētisko pamatojumu ir sniedzis R. Kūpers (Cooper 1989, 31–34), pārstrādājot H. Klosa 1969. gadā (Kloss 1969, 81) formulēto un pēc tam arī citu zinātnieku aktīvi apspriesto (piem., 1983. gadā īpaši valodas politikai veltīts krājums, Cobarrubias, Fishman 1983 u. c.) divu virzienu klasifikāciju un papildinot to ar trešo – pedagoģisko. 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā pētnieki rosinājuši diskusiju par ceturto – *prestige planning* jeb valodas popularizēšanas virzienu, kas pagaidām vēl nav pietiekami izstrādāta joma, taču notiek pētījumi un darbs šī virziena kā atsevišķas daļas klasificēšanā un aprakstīšanā (sk., piem., Ager 2005, Baldauf 2006).

Datu interpretācija un analīze šajā darbā ir balstīta sociolingvista Bernarda Spolska valodas pārvaldības teorijā (par terminu ‘valodas politika’ un ‘valodas pārvaldība’ izpratni latviešu valodā sk. tulkotājas priekšvārdu: Spolskis 2011, 15). Šīs teorijas pamatā ir sociolingvistisko jomu teorija, ko iedibinājis Dž. Fišmens (*J. Fishman*) (Fishman 1972) un attīstījuši citi sociolingvisti – R. V. Fasolds (*R. W. Fasold*), Dž. Gampers (*J. Gumperz*), O. Garsija (*O. García*), H. Haberland (*H. Haberland*), F. Koulmass (*F. Coulmas*), H. F. Šifmans (*H. F. Schiffman*) u. c. Skatot migrācijas procesu saistību ar valodas politikas īstenošanu, būtiski ir B. Spolska (*B. Spolsky*) izstrādātā modeļa trīs komponenti, kas nosaka valodas izvēli, – lingvistiskā prakse, pārliecība un valodas pārvaldība (*practice, beliefs,*

management) (Spolskis 2011, 21). Nozīmīgi ir meklēt un pētīt tos apstākļus un faktorus, kas ir pamatā visu šo komponentu pārmaiņām.

Valodas politikā ir jāņem vērā multilingvisma izaicinājumi un problēmas, vispirms atbildot uz it kā vienkāršo jautājumu – kādā valodā runāsim –, kas izrādās nav nemaz tik vienkāršs, ņemot vērā gan katras sabiedrības izveides vēsturi, gan arī mūsdienu globālās pārmaiņas, tehnoloģiju attīstību un migrāciju. Izmantojot iepriekš minēto sociolingvistisko jomu modeli, iespējams raksturot sabiedrības locekļu lingvistisko uzvedību, kas ir pamatā tam, lai noteiktu faktisko valodu lietojumu sabiedrībā (Baltiņš, Druvieta 2017, 173). Tā savukārt ir bāze, no vienas puses, valodas politikas īstenošanas izvērtējumam un, no otras puses, arī tās mērķu un uzdevumu izveidei. Promocijas darbā iegūto datu apraksts balstīts arī multilingvisma un valodas politikas teorētiķu darbos (piem., Annamalai 2003; Schiffman 2012; Stavans, Hoffmann 2015 u. c.).

Pētījuma datu ieguves gaitā liela vērtība tika pievērsta lingvistiskās attieksmes noskaidrošanai, kas ir viens no nozīmīgākajiem rādītājiem valodas situācijas analīzē un īpaši nozīmīgs jautājums valodas politikā kopumā. Šeit tika izmantotas vairāku sociolingvistu atziņas lingvistiskās attieksmes izpētē: P. Gareta (*P. Garrett*), N. Kouplenda (*N. Coupland*), H. F. Šifmana (*H. F. Schiffman*), A. Viljamsas (*A. Williams*) u. c., uz kuru darbiem atsaucies pievienotās atbilstošajās nodaļās.

Mūsdienu sabiedrības daudzveidības kontekstā pētījumā uzmanība pievērsta arī lingvistisko tiesību izpratnei un interpretācijai, kam pamatā ir sociolingvistu T. Skutnabas-Kangasas (*T. Skutnabb-Kangas*), R. Filipsona (*R. Phillipson*), K. B. Paulstones (*Ch. B. Paulston*) ievērojamais darbs šī jautājuma izpētē. Arī citi pētnieki (Kymlicka 2007; May 2012; Piller 2016b u. c.) ir aprakstījuši imigrantu valodu un tiesību pozīcijas, balstoties uz pēdējo desmitgažu pārmaiņām sabiedrības struktūrā un šī jautājuma tradicionālās izpratnes vietējo minoritāšu skatījumā.

Pēdējo gadu laikā sociolingvistikā arvien vairāk uzmanības tiek pievērsts migrācijai kā globalizācijas sastāvdaļai, kura būtiski ietekmē valodu vismaz sociolingvista skatījumā, bet ne tikai. Lai mēģinātu raksturot mūsdienu sabiedrības pārmaiņas, kas ietekmē arī valodu, šajā darbā izmantots S. Vertoveka (*S. Vertovec*) (Vertovec 2006; Vertovec 2007) 2006. gadā radītais superdiversitātes jēdziens socioloģijā (plašāk izvērts 2007. gadā) un uz tā pamata balstītā pieeja migrācijas procesu analīzei mūsdienu sabiedrības pārmaiņās. Šīs pieejas starpdisciplinārā aktualitāte ir bijusi par pamatu tās attīstībai daudzās citās pētniecības jomās,

arī sociolingvistikā (Blommaert 2010; Blommaert, Rampton 2016; Budach, de Saint-Georges 2017; Parkin, Arnaut 2014, Piller 2016a u. c.).

Pētījuma **novitāte** ir iegūto kvalitatīvo un kvantitatīvo datu analīze un secinājumi valodas politikas īstenošanai migrācijas kontekstā, izvirzot būtiskos aspektus, kas ir papildinājums pašlaik sociolingvistikā aktuālajai migrācijas un valodas saistības izpētei. Darbā pirmo reizi latviešu valodā ir sniegts plašāks jaunāko migrācijas un valodas izpētes teorētisko nostādņu apraksts, papildinot to ar Latvijas situācijas piemēriem un analīzi. Pirmo reizi Latvijā ir veikts pētījums, izmantojot kvalitatīvās metodes tik plašas imigrantu mērķauditorijas izpētē valodas politikas skatījumā. Sociolingvistu jaunākās atziņas par mūsdienu multilingvisma raksturojumu, pārmaiņām, pat salīdzinot ar situāciju pirms desmit gadiem, ir pierādītas arī ar šī pētījuma secinājumiem par situāciju Latvijā, lai arī šeit migrācijas skaitliskie rādītāji citu valstu kontekstā ir salīdzinoši nelieli. Cerams, ka iegūtie dati būs noderīgs papildinājums gan Latvijas valodas politikas īstenošanā, gan arī valodas politikas teorijas attīstībā kopumā, kā arī kalpos par iedvesmu citiem pētniekiem turpināt šo darbu un padziļināti skatīt situāciju konkrētos valodas politikas īstenošanas virzienos, valodas lietojuma jomās utt.

Pētījuma **praktiskā nozīmība** ir darbā noteiktie aspekti, kas valodas politikas īstenošanā migrācijas kontekstā jāņem vērā katras jomas dalībniekiem – valsts iestādēm, sociālajiem darbiniekiem, pedagogiem, katram sabiedrības pārstāvim utt. Pētījuma laikā veiktā aprobācija dažāda veida pasākumos (piem., mācību līdzekļu izstrāde, valodas kursu organizēšana u. c.) ir pierādījusi to, ka mūsdienu migrācijas radītajai daudzveidībai ir jauni aspekti, kuri nosaka pārmaiņas un papildinājumus ierastajā izpratnē un darba paņēmienos, kam visi situācijas dalībnieki nebūt nav gatavi.

Promocijas darba **struktūra**: ievads, trīs nodaļas ar apakšnodaļām, secinājumi, tēzes, izmantotā literatūra, pielikumi.

Pirmajā nodaļā ir aprakstīta migrācijas un valodas saistības izpratne sociolingvistikā, balstoties uz jaunākajām pētnieku atziņām par cilvēku globālās pārvietošanās ietekmi uz valodu. Aprakstīts socioloģijā 21. gs. sākumā ieviestās superdiversitātes pieejas izmantojums un attīstība sociolingvistu pētījumos. Sniegts vispārīgs pārskats par valodas politikas teorijas sastāvdaļām un būtiskiem jēdzieniem, to saistību ar migrācijas procesu ietekmi uz sabiedrību.

Atsevišķi apskatīts arī lingvistisko tiesību jautājums, kas ir radījis daudzas diskusijas par šo tēmu gan politikas un sociālo zinātņu, gan arī sociolingvistu vidū.

Otrā nodaļa ir veltīta kvalitatīvā pētījuma un kvantitatīvo datu ieguves procesa, izmantotās metodoloģijas un pētījuma gaitas aprakstam. Veikts mērķauditorijas klasifikācijas izklāsts atbilstoši pētījuma mērķim, sniegts iegūstamo datu pamatojums, balstoties uz valodas politikā aktuāliem rādītājiem. Iegūtie dati analizēti valodas politikas kontekstā, izvirzot un klasificējot tos aspektus, kas atklāj, pirmkārt, valodas un migrācijas saistību makrosociolingvistikas līmenī, otrkārt, valodas politikas īstenošanā būtiskos elementus migrācijas kontekstā. Sniegts valodas situācijai būtisko etnodemogrāfisko apstākļu un situācijas Latvijā apraksts. Aprakstīti faktori, kas ietekmē valodas situāciju un līdz ar to arī valodas politikas īstenošanu.

Trešajā nodaļā īsumā aprakstīta valodas situācijas Latvijā vēsturiskā izveide, pieredze valodas politikas īstenošanā migrācijas kontekstā vēsturiskā skatījumā, kas sniedz papildu pamatojumu pētījuma tēmas aktualitātei. Sniegts arī vispārīgs ieskats citu, pamatā Eiropas, valstu pieredzē valodas politikas īstenošanā migrācijas apstākļos. Veikta pētījuma rezultātu analīze kontekstā ar Latvijas valodas politikas īstenošanas pasākumiem pašlaik atbilstoši tās virzieniem, balstoties uz pētījuma laikā iegūtajiem datiem par faktoriem, kas ietekmē valodas situāciju migrācijas apstākļos.

Promocijas darba nodaļās pēc nepieciešamības sniegts arī pārskats par atbilstošajiem normatīvajiem aktiem un to analīze, lai nodrošinātu mērķtiecīgu tēmas izklāstu.

Pētījuma rezultātā izveidots to aspektu kopums, kas atklāj migrācijas radīto sabiedrības pārmaiņu ietekmi uz pārmaiņām valodas situācijā un valodas politikā. Tas atklāts promocijas darba **secinājumos**.

Promocijas darba pielikumos pievienoti nepieciešamie papildu materiāli, kas palīdz atklāt nodaļās izklāstīto, piemēram, tiešo novērojumu datu lapu paraugs, grupas raksturojuma paraugi u. c., kas norādīts atbilstošajās nodaļās.

Pētījuma atsevišķo posmu veikšanas laikā tika īstenota praktiskā un teorētiskā **aprobācija**, prezentējot dažus no secinājumiem konferencēs un semināros, piedaloties pieredzes apmaiņas pasākumos un semināros Latvijā, Norvēģijā, Somijā, Francijā, Lietuvā, Igaunijā, publicējot rakstus zinātniskos krājumos un atsevišķās grāmatās, kā arī iestrādājot pētījuma laikā iegūtās atziņas īpaši imigrantu auditorijai paredzētajos mācību materiālos, kas sagatavoti ES atbalstītajos un Latviešu valodas aģentūras īstenotajos projektos. Tāpat

praktiskā pētījuma atziņu aprobācija tika īstenota, piedaloties vairākos projektos, kuru mērķis bija nodrošināt latviešu valodas apguves procesu imigrantiem un trešo valstu piederīgajiem. Šis darbs ir bijis vērtīgs un iedvesmojošs pētījuma izstrādes gaitā.

Pētījuma atziņas ir iestrādātas šādās grāmatās:

1. *Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā*. R. Apinis, M. Baltiņš, Dz. Hirša, G. Kļava u. c. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2009.
2. *Valodas situācija Latvijā: 2004–2010*. Sociolingvistisks pētījums. P. Balodis, M. Baltiņš, V. Ernstsone, V. Ernštreits, G. Kļava u. c. Zin. red. I. Druvieta. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011.
3. *Valodas situācija Latvijā: 2010–2015*. Sociolingvistisks pētījums. I. Druvieta, V. Ernštreits, K. Kibermane, G. Kļava, E. Kļave u. c. Zin. red. L. Lauze, atb. red. G. Kļava. Rīga: LVA, 2016.

Pētījuma atziņas ir iestrādātas šādās publikācijās:

1. Kļava, G. (2011) Valodu prasme un lietojums uzņēmējdarbībā ES kontekstā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 15 (2), Liepāja, 197–204.
2. **Kļava, G.**, Valdmanis, J. (2012) Valsts valoda un svešvalodas Latvijā: tendences un ieteikumi. *Valodniecības raksti*. Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2012, 363–374.
3. Kibermane, K., **Kļava, G.** (2016) Latvijas krievvalodīgo mazākumtautību lingvistiskā attieksme un uzvedība: situācijas pārmaiņas. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 20 (2), Liepāja.
4. Kļava, G. (2018) „Bēgļu krīze” un valodas politika Latvijā: liela brēka, maza vilna? *Dzīves lingvistika. Veltījumskrājums profesoram Jānim Valdmanim = Linguistics of Life. A Festschrift in Honour of Jānis Valdmanis*. Krājuma redaktore Inita Vītola. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 173–194.
5. Kļava, G. (2018) Superdiversitātes jēdziens un tā izpratne sociolingvistikā: daži piemēri Latvijas valodas situācijā. *Nacionālās identitātes sociolingvistiskie aspekti*. Rakstu krājums. Zinātniskā redaktore Ina Druvieta. Rīga: Latviešu valodas institūts, 63–74.

Pētījuma atziņas ir prezentētas šādās konferencēs:

1. *Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā*. (Līdzautore, K. Motivāne). Liepājas Universitātes 14. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti” Liepājā, Latvijā 26.–27.11.2009.
2. *Valsts valodas loma migrācijas politikā Latvijā*. XI starptautiskais baltistu kongress „Baltu valodu pagātne, tagadne un nākotne” Rīgā, Latvijā 27.–30.09.2010.
3. *Valodas prasme un lietojums privātajā uzņēmējdarbībā ES kontekstā*. Liepājas Universitātes 15. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti” Liepājā, Latvijā 02.–03.12.2010.
4. *Language situation in Latvia: the results of language monitoring 2004–2010*. (Līdzautore, I. Druviete un J. Valdmanis). Igaunijas lietišķās valodniecības asociācijas 10. ikgadējā konference Tallinā, Igaunijā 28.–29.04.2011.
5. *Valsts valoda un svešvalodas Latvijā: vērtējums un ieteikumi*. (Līdzautore, J. Valdmanis). Apvienotais pasaules latviešu zinātnieku 3. kongress un Letonikas 4. kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte” Rīgā, Latvijā 24.–27.10.2011.
6. *Latvijas krievvalodīgo mazākumtautību lingvistiskā attieksme un uzvedība: situācijas pārmaiņas*. (Līdzautore, K. Kibermane). Liepājas Universitātes 20. starptautiskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti” Liepājā, Latvijā 03.–04.12.2015.
7. *Language attitudes and behaviours among Russian speaking minorities in Latvia: on the threshold of changes*. (Līdzautore, K. Kibermane). AABS konference „Global, Glocal, and Local: Distinction and Interconnection in the Baltic States” Filadelfijā, ASV 26.–28.05.2016.
8. *Imigrācija un valsts valodas apguve Latvijā: Latviešu valodas aģentūras pēdējo gadu pieredze*. (Līdzautore Ē. Pičukāne). DAAD Informācijas centra Rīgā, Latvijas Universitātes, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas un Latviešu valodas aģentūras starptautiskais seminārs „Jaunie valodas lietotāji Latvijā: valodu izglītības politika integrācijai un saliedētībai” Rīgā, Latvijā 10.04.2017.
9. *Language as a key for integration: experience of Latvia*. Somijas Nacionālās izglītības aģentūras starptautisks seminārs „Better integration of refugees and

migrants in the Nordic and Baltic region seminar” Helsinkos, Somijā 10.–12.10.2017.

Praktiskā pētījuma atziņu aprobācija tika veikta, piedaloties šādos LVA īstenotajos projektos trešo valstu valstspiederīgo un patvēruma meklētāju integrācijas procesa nodrošināšanai:

1. Projekts „Mācību programmas un materiālu latviešu valodas apguves veicināšanai izveide un ieviešana trešo valstu valstspiederīgo bērniem vecumā no 13 līdz 18 gadiem”, 2011. gads.
2. Projekts „Latviešu valodas apguves pieejamība veiksmīgai saziņai, integrācijai un naturalizācijai”, 2013.–2014. gads.
3. Projekts „Atbalsts trešo valstu pilsoņiem pirms ieceļošanas un adaptācijas periodā”, 2013.–2014. gads.
4. Projekts „Valodas sākotnējā apguve patvēruma meklētājiem”, 2016.–2017. gads.
5. Projekts „Latviešu valodas apguve, lai sekmētu trešo valstu pilsoņu iekļaušanos darba tirgū”, 2016.–2018. gads.

1. Valoda un migrācija sociolingvistikā

Kaut arī saikne starp valodu un sabiedrību ir bijusi skaidra jau dažādu valodniecības nozaru vēsturiskā attīstības gaitā, līdz ar valodniecības un citu zinātņu attīstību un starpdisciplināru pieeju pēdējo vairāku gadu desmitu laikā valoda tiek skatīta kontekstā ar sabiedrību, analizē un pētījumos izmantojot uzkrāto jauno informāciju, pētīšanas metodes un ņemot vērā dažādus valodas un sabiedrības mijiedarbības aspektus (Hudson 2001, 1).

Īpaši sociolingvistikas kā zinātnes nozares rašanās 20. gs. vidū un turpmākā tās attīstība balstīta nevis valodas uzlūkošanā par nemainīgu un viendabīgu sistēmu, tādējādi iegūstot pilnīgi abstraktu priekšstatu par valodu atrautībā no tās vides un lietojuma, bet gan radusies kā multidisciplināra zinātnes nozare, kas pētī valodas un sabiedrības savstarpējo iedarbību, aptverot visplašākās šīs mijiedarbības šķautnes visos valodas līmeņos un mēģinot atainot cēloņsakarības starp valodu un sabiedrību. Pašlaik sociolingvistika ir kļuvusi par ļoti populāru un augošu jomu ar daudzām apakšnozarēm, kuras pretendē uz patstāvīgu nozaru tiesībām un kurās tiek veidoti atsevišķi akadēmiski kursi, grāmatas, žurnāli, konferences; piemēram, valodas un dzimtes pētījumi, pidžinvalodu un kreolvalodu pētījumi, valodas politikas joma, lingvistisko minoritāšu pētījumi u. c. (Paulston, Tucker 2006, 1). Sociolingvisti šī virziena straujo attīstību skaidro tieši ar empīrisko atklājumu un pētījumu rezultātu nozīmi sabiedrības dzīvē (Hudson 2001, 1).

Valoda tāpat kā sabiedrība nepārtraukti mainās. No visas pasaules noslēgtas sabiedrības kopienas eksistence mūsdienu pasaulē ir vai nu neiespējama, vai arī ļoti liels retums. Tikai tādā kopienā, kurā būtu nospraustas nepārejamās robežas un neiespējama nekāda veida komunikācija ar citiem kolektīviem, tādējādi pilnīgi nodrošinot neiespējamu kontaktu ar citām valodām, būtu nodrošināta ideāla saskaņa starp valodu un sabiedrību (Hudson 2001, 5). Protams, dažādu runas kolektīvu savstarpējās komunikācijas obligātums nav jauna parādība, taču līdz ar sociolingvistikas un citu sabiedrības eksistences pētīšanas nozaru attīstību blakus citiem svarīgiem tematiem pētījumos ir aktuāls multilingvisma jēdziens un dažādie sabiedrības dzīves faktori, kas to ietekmē, piemēram, migrācija un tās radītā situācija un iespējamās problēmas valodu koeksistencē, kur būtiska iezīme ir valodu konkurence, kas ir spēcīgs sociolingvistisko procesu virzītājspēks.

Sociolingvistiskie procesi mūsdienu pasaulē ir ļoti dažādi, tiem pamatā ir dažādi vēsturiski, vairāk vai mazāk skaidri ģeopolitiski, ekonomiski un sociāli apstākļi. Pašlaik satraucamies par globālajām tendencēm pasaules valodu ainā – valodu izmiršana, dažu t. s. megavalodu augstais prestižs un augstā ekonomiskā vērtība, kas veicina šo valodu izplatīšanos un citu valodu lietotāju un lietojuma samazināšanos. Kopīgas saziņas valodas nepieciešamība zināmā mērā veicina šīs tendences, un tam palīdz divi modernās pasaules virzītājspēki – globalizācija, kas, protams, nav jauna parādība, bet tās intensitāte, vēriens un mērogs ir būtiski pieauguši (Blommaert 2010, 1), un informācijas tehnoloģiju attīstība, kas veicina arī cilvēku pārvietošanās lielāku dažādību – tātad arī šo procesu sarežģītāku vadāmību.

Atsevišķs jautājums valodu pastāvēšanas un pārmaiņu izpētē ir valodu kontakti, kam pamatā ir cilvēku kontakti, ko atkal mūsdienās balsta migrācija un tehnoloģiju attīstība. Lingvistiskā aina pasaulē ir mainījusies līdz ar cilvēces attīstības gaitu, un „nepārtraukti ir risinājušies valodu konverģences un diverģences procesi” (Druviete 1998, 11), resp., dažāda veida valodas pārmaiņas dažādos līmeņos. Ļoti vispārīgi aprakstot, valodu (vai valodas paveidu) kontakti dažāda veida apstākļos un vidē var izraisīt konkrētus šo kontaktu rezultātus, piemēram, bilingvismu, valodas nomaiņu, valodas nāvi, pidžinvalodu rašanos u. tml.

Aizvien pieaugošā globalizācija un starpvalodu kontakti atstāj pārmaiņas gan valodu struktūrā, gan valodu vitalitātē multilingvālā pasaulē (Meyerhoff 2011, 6). Šeit savukārt svarīga ir P. Neldes formulētā atziņa, ka valodu kontakti parasti nenotiek vienotā un harmoniskā sabiedrībā, pastāv dažāds saspīlējuma, savstarpējo attiecību, pretēju viedokļu līmenis katrā konkurējošā sociālā struktūrā, resp.: „Valodu kontakti nozīmē valodu konfliktus.” (Nelde 1987, 33) Valodu konflikti var notikt tur, kur ir valodu kontakti, īpaši multilingvālās sabiedrībās, tāpēc jo būtiska ir valodas politika, kas, balstoties uz esošo situācijas izpēti, var paredzēt un plānot dažādus risinājumus (Spolskis 2009, 303).

Migrācijai kā sociālekonomiskai parādībai ir virkne teorētiski un praktiski būtisku lingvistisku seku. Ikvienu lingvistisku parādību raksturo gan psihiski, gan sociāli aspekti (Mahmoudian 1993, xiii). Ekonomisku, sociālu un politisku faktoru izraisītie komplicētie migrācijas procesi izraisa arī sociālas un politiskas problēmas, kas ir saistītas ar etniskajām attiecībām un identitātes jautājumiem multilingvālā sabiedrībā. Aktīvā migrācija mūsdienās, kas ir mainījusi ne tikai dažādu tradicionālu sabiedrību sastāvu, ir izraisījusi dažādas sociālas

un etniskas problēmas, bet arī būtiski mainījusi multilingvismu, radot jaunu, daudzveidīgu un citādu lingvistisko vidi (Blommaert 2010, 3).

Tā kā multilingvisms pasaulē arī nav jauna parādība un lielākajā pasaules daļā valda stabils bilingvisms vai multilingvisms (Džozefs 2008, 24), migrācijas procesu izvēršanās un paplašināšanās ir radījusi pārmaiņas sabiedrības daudzveidībā, resp., tā kļūst vēl daudzveidīgāka (Vertovec 2006, 3). Prof. S. Vertoveks migrācijas izraisīto pārmaiņu jauno procesu nosauc par superdiversitāti (*super-diversity*), kas aprakstīta tālāk 1.2. nodaļā. Valodu daudzveidība un to savstarpējās mijiedarbības pētījumi ir sociolingvistikas interešu centrā, un sabiedrības superdiversitāte iezīmē arvien sarežģītāku parādību kopumu, kas ietekmē, rada un arī nosaka jaunus modeļus un pieejas arī integrācijas un valodas politikas īstenošanā.

1.1. Migrācija – mūsdienu sociolingvistisko procesu virzītājspēks

Iedzīvotāju pārceļošanu jau vēsturiski veicinājusi gan jaunu zemju atklāšana un apgūšana, gan vēlēšanās atrast ērtākus dzīves un labākus darba apstākļus, gan dažādi politiski notikumi – kari, kolonizācijas u. c. Protams, daudziem mūsdienu sakariem saknes meklējams vēsturē, kur tos ietekmējuši gan kultūras, gan demogrāfiskie, gan ģeogrāfiskie, gan citi faktori. Rezultātā daudzās valstīs ir izveidojusies liela etniskā dažādība un pastiprinājusies transnacionālā saikne starp valsti un sabiedrību. Īpaši šo saikni padara iespējamu tehnoloģiju attīstība un to pieļautās iespējas, kas vairs nav ierobežotas laikā un telpā tik stipri kā iepriekš.

Mūsdienās migrāciju galvenokārt izraisa sociālie (dzīvesveida maiņa, izglītības līmeņa celšana u. c.), ekonomiskie (ienākumu palielināšana, mājokļu un dzīves apstākļu uzlabošana u. c.), militārie (karš, okupācija, evakuācija u. c.) un politiskie (politiskie, nacionālie, rasu, reliģiskie spaidi u. c.) cēloņi. Starptautiskā migrācija vēl nekad nav bijusi tik sociālekonomiski un politiski nozīmīga, kā tas ir šobrīd. Nekad agrāk politisko lēmumu pieņemšanas procesā migrācijas jautājumiem netika pievērsta tik pastiprināta uzmanība (Castles, Miller 2009, 299).

Īpaši Rietumeiropas vēsturē laiks pēc Otrā pasaules kara radīja globālas pārmaiņas ne tikai robežu izvietojumā, bet arī izmainīja kultūras standartus. Starptautiskā kustība un globalizācijas procesi izraisīja arvien lielākas šaubas par nacionālajiem simboliem, politiku, tradicionālajām vērtībām un institūcijām (šī vārda plašākajā nozīmē) (Schandevyl 2008, 129). Augošā starptautiskā migrācija un darbaspēka mobilitātes palielināšanās Eiropā kopš 20. gs. 50. gadiem pastiprināja uztraukumu un bažas par katras nacionālas valsts tradīcijām, tautas identitāti un spēju saglabāt valodu. Mūsdienu migrācijas tendences kontekstā ar citām

globalizācijas sekām rada bažas ikvienā sabiedrībā, kas uzņem imigrantus. Tāpēc pieaug arī pretošanās migrācijai – liela daļa iedzīvotāju valstīs, kurās ierodas daudz imigrantu, iebilst turpmākai imigrantu uzņemšanai, un valdības reaģē dažādi – veido migrācijas plūsmu samazināšanas un/vai pārtraukšanas plānus (aizliedzot iebraukšanu, ierobežojot to u. tml.); tiek izstrādātas arī īpašas bēgļu uzņemšanas programmas (piem., ES) u. tml.

Skatot Eiropas valstu lokā, to lingvistiskie modeļi un situācijas ir ļoti kompleksas un balstītas uz katrā valstī esošo valodas situāciju un tās vēsturiskajiem apstākļiem. Dažādās valodas ir Eiropas bagātība, un ES multilingvisms un kultūru daudzveidība tiek uzskatīta par milzīgu konkurētspējas priekšrocību. Pēdējo gadu desmitu migrācijas tendences īpašu uzmanību liek pievērst Eiropas valstu imigrantu valodām un viņu integrācijai vietējās sabiedrībās, kur tieši izglītība un oficiālās valodas prasme ir pamatā imigrantu (ie)spējai iedzīvoties vietējā sabiedrībā.

Pieaugošās imigrācijas tendences parāda, piemēram, 2006. un 2017. gadā veiktā pētījuma „Key Data on Teaching Languages at School in Europe” (Eurydice 2006; Eurydice 2017) dati. To skolēnu skaits (pētījumā tika iekļauti 15 gadus veci skolēni), kas mājās runā valodā, kas nav oficiālā valsts valoda, kopumā bija 7,4 % 2006. gadā ES 27 valstīs un 9 % 2017. gadā 28 ES valstīs. Vislielākais šādu skolēnu skaits 2006. gadā bija vāciski runājošajā Beļģijas kopienā (25 %), Slovākijā (15 %), Spānijā (14 %) un Itālijā (12 %) un 2017. gadā – Šveicē (26,1 %), Beļģijā, Vācijā, Spānijā, Kiprā, Austrijā un Zviedrijā (10–22 %). Šie dati atklāj gan katras valsts vēsturisko valodas situāciju un valodu lietojumu, gan arī norāda uz mūsdienu notikumiem un aktuālās migrācijas ietekmi – 2017. gada pētījumā norādīts, ka divas trešdaļas no šiem skolēniem ir imigranti (Eurydice 2017).

Pieaugošas mobilitātes un migrācijas kontekstā ir svarīgi, lai cilvēki apgūtu savu mītnes valstu valodas, tādējādi spējot sekmīgi integrēties sabiedrībā. Šeit būtiski ievērot, ka tieši pašas dalībvalstis ir galvenās lēmumu pieņēmējas par valodas politiku. Šī pieeja ir ietverta arī kopīgajos ES dokumentos un normatīvajos aktos.

Kāpēc ir aktuāli skatīt migrācijas procesus un to ietekmi uz valodu?

Iedzīvotāju kustība starp dažādiem reģioniem pastāvīgi un regulāri ietekmē arī valodas uzvedību un noturību. Kā jau minēts, līdz ar migrācijas aktivitātes regulāru pieaugumu radušies arī dažādi cēloņi sociolingvistiskās situācijas būtiskām pārmaiņām. Var

apgalvot, ka globalizācijai un tās radītajai migrācijai, kosmopolītismam, robežu paplašināšanai u. tml. ir cieša saistība ar valodas un identitātes pārmaiņām dažādos veidos.

Daži faktori, kas mudina pievērsties migrācijas ietekmes uz valodas situāciju izpētei:

- Šobrīd ir ap 258 miljoniem cilvēku, kas dzīvo ārpus valsts, kurā dzimuši (2000. gadā – 173 miljoni). Apmēram 60 % no visiem migrantiem dzīvo Āzijā un Eiropā. 2016. gadā 25,9 miljoni no visiem migrantiem bija bēgļi un patvēruma meklētāji (UN 2017).
- ES iedzīvotāju skaits no 1960. gada regulāri pieaug, un 2018. gada 1. janvārī iedzīvotāju skaits bija 513 miljoni (salīdzinājumam 2000. gadā tie bija ap 480 miljoniem). 2017. gadā 22 miljoni iedzīvotāju ES bija imigranti, kas lielākoties Rietumeiropas valstīs ir kā risinājums iedzīvotāju negatīvajam dabīgajam pieaugumam, kas arvien vairāk tuvojas mīnus zīmei (t. i., iedzīvotāju mirstība ir lielāka par dzimstību) (Eurostat dati).
- Dažādu pasaules valstu problēmas to valstu valodas situācijā, kas radušās aktīvas migrācijas rezultātā (geto, noslēgtās kopienas, imigrantu nabadzība un tās radītā noziedzība u. c.).
- Jauno iedzīvotāju dzīve vietējā sabiedrībā, piemērotība darba tirgum utt. nav iespējama, ja nav iespējas apgūt valodu. Cerība, ka šīs problēmas var nokārtoties pašas par sevi, nav attaisnojusies. Valodas nepielīp, tas ir darbs, reizēm smags, un tie ir nepārtraukti valsts sniegti atbalsta pasākumi.
- Valodas prasme vai neprasme noteikti nav traucēklis migrācijas ierobežošanai laikā un telpā, bet valodas prasme ir būtisks priekšnoteikums sabiedrības vienotībā.

Šo uzskaitījumu var turpināt. Skaidrs, ka esošās migrācijas tendences liecina par to, ka starptautiskā migrācija ir kļuvusi par globālu fenomenu un vienu no 21. gs. raksturojošām iezīmēm, ko nevar ignorēt. Arvien pieaug imigrācijas, emigrācijas vai abu apjomi valstīs, arī Latvijā. Līdz šim plašāka vērība ir pievērsta Latvijas emigrācijas procesu izpētei, kas ir devis pamatu arī ciešākai un aktīvākai valsts un emigrācijas sabiedrības savstarpējai sadarbībai un atbalstam.

Mūsdienu pasaulei raksturīgajām tendencēm (globalizācija, aktīva migrācija, kosmopolītisms, tehnoloģiju attīstība, cilvēka izzīņas robežu paplašināšanās u. c.) ir cieša saikne ar valodas un identitātes maiņu, jaunu kultūru un etniskās daudzveidības uzplaukumu un dažādu valodu runātāju kontaktu radītajām pārmaiņām gan valodas situācijā valstīs, gan arī pašās valodās. Pašlaik, kad dažādu tautību, valodu un valsts piederību pārstāvji dzīvo cits citam līdzās ciešāk kā jebkad, vienotas un mierīgas līdzāspastāvēšanas priekšnoteikums ir veiksmīga saziņa un savstarpējā sapratne.

Sabiedrības pārmaiņas, ko radījusi mūsdienu migrācija līdz ar tehnoloģiju attīstību, ir pavērušas arī jaunus skatupunktus valodas pētniekiem, īpaši sociolingvistiem, lietišķās valodniecības pētniekiem, etnolingvistiem, valodu kontaktu pētniekiem u. c. Turklāt migrācija kā mūsdienu pasaules fenomens dažādu sociālo zinātņu pētniecībā veicinājusi jēdzienu, terminu un arī metožu savstarpējo pārņemšanu, tādējādi veicinot arī starpdisciplināritāti (Canagarajah 2017, 18).

Valodas politikā kā sociolingvistikas nozarē jaunie apstākļi un nosacījumi sniedz papildu faktoros, kuri ir nozīmīgi sociolingvistisko procesu norisē. Pat tādi klasiski sociolingvistikas jēdzieni kā kodu maiņa, monolingvisms, bilingvisms, multilingvisms u. c. iegūst papildu aspektus globalizācijas kontekstā, kas ir jāapzinās valodas pārvaldībā, respektējot mūsdienu sabiedrības daudzveidību. Veids, kā vienotas sabiedrības izveide notiek ikvienā pasaules malā, tiek saukts par integrāciju. Tieši valoda tiek uzskatīta par galveno resursu noteiktam sabiedrības integrācijas un sociālās identificēšanās līmenim (Fishman 1997, 7).

1.2. Superdiversitātes jēdziens un tā izpratne sociolingvistikā

2006. gadā Oksfordas Universitātes pētnieks, antropologs, sociologs, šobrīd (2018) Maksa Planka Reliģiskās un etniskās daudzveidības pētījumu institūta Getingenē (*Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity*) direktors Stīvens Vertoveks (*Steven Vertovec*), aprakstot globālās migrācijas ietekmi uz sabiedrību Lielbritānijā, radīja jēdzienu ‘super-diversity’ (Vertovec 2006; Vertovec 2007), kas latviski būtu dēvējams par superdiversitāti. Jēdziens turpmāk ir ieviests un lietots dažādu jaunu un kompleksu sabiedrības dzīves parādību raksturošanai visā pasaulē ne tikai socioloģijā, bet arī citās pētniecības jomās, tostarp sociolingvistikā.

Socioloģijā ar šo jēdzienu tā autors apzīmē globālās migrācijas mainīgo dabu, resp., to apstākļu un parādību kopumu, kas dažās pēdējās desmitgadēs bijis pamatā pārmaiņu pilnīgai sabiedrības dažādībai. Lai izprastu superdiversitātes koncepcijas izplatīšanos, ir jāparaugās, kā tā ir radusies, ko tā nozīmē un kāpēc tā šķiet tik pievilcīga un izmantojama arvien dažādās sociālo un arī humanitāro zinātņu jomās.

Kopš Berlīnes mūra krišanas un Padomju Savienības sabrukuma, kā arī citām politiski ekonomiskām tā laika un jaunāka laika pārmaiņām pasaulē, kas pārveidojušas cilvēku migrācijas līdzšinējo dabu un radījušas arvien jaunus cilvēku pārvietošanās modeļus, pēdējo apmēram trīsdesmit gadu cilvēku migrāciju raksturo lielāka nacionālā, etniskā, lingvistiskā un reliģiskā daudzveidība. To papildina migrācijas kanālu, juridisko statusu un stāvokļu, dzimuma un vecuma attiecību, cilvēka kapitāla u. c. dažādošanās un to savstarpējā mijiedarbība (Parkin, Arnaut 2014, 2; Vertovec 2007, 1028–1041).

Analizējot sabiedrības daudzveidību Lielbritānijā (vispirms Londonā), S. Vertoveks secināja, ka līdz šim skatītais etniskais un/vai izcelsmes valsts aspekts, runājot par senākiem vai jaunākiem iebraucējiem, sniedz vienpusēju un pat maldinošu pastāvošo sabiedrības daudzveidības izpratni un vērtējumu. Viņš novēroja un formulēja to, ka mūsdienu migrācijas raksturojošo īpašību kopums ir veicinājis t. s. daudzveidības dažādošanos ne tikai saistībā ar arvien vairāk dažādu etniskās piederības un izcelsmes valstu imigrantu iebraukšanu valstī, bet arī attiecībā uz tādu nozīmīgu mainīgu pazīmju daudzveidību, kas ietekmē to, kur, kā un ar ko kopā dzīvo cilvēki mūsdienās (Vertovec 2007, 1025).

Skaidrs, ka šīs parādības vai pazīmes, arī to iespējamās korelācijas nav jaunas. Bet jauns ir to mērogs un apjoms, vēsturisku un politisku iemeslu radītās sarežģītās saiknes un savstarpējā iedarbība, arī nepieciešamais daudzdimensiju skatījums, piemēram, pārvērtējot un papildinot uzskatu, ka imigranti savā jaunajā dzīvesvietā veido homogēnas grupas (pārstāvēt noteiktas izcelsmes valstis, visai līdzīgu ekonomisko un sociālo stāvokli, piederot ierastām kultūras, reliģijas un valodas tradīcijām), vai pievēršot nopietnāku uzmanību mūsdienu tehnoloģiju radītajām saziņas iespējām neatkarīgi no atrašanās vietas u. tml.

Kā norāda S. Vertoveks, t. s. 'jaunā imigrācija' ir radījusi daudzpusīgu dažādu iezīmju un nosacījumu savstarpējo mijiedarbību sabiedrībā kopumā un pašu imigrantu kopienās, resp., vairāk imigrantu no vairāk un dažādām vietām rada vairāk sociālu un kultūras atšķirību, tie ienāk caur arvien daudzveidīgākiem migrācijas kanāliem, kas izraisa vairāk dažādu statusu sabiedrībā ar nozīmīgi lielāku noslāņošanos (radot dažādu sabiedrības grupu iekšējo daudzveidību), turklāt tie uztur daudz intensīvākus sakarus ar savu izcelsmes

vietu un kopienas pārstāvjiem jebkur pasaulē (Vertovec 2007, 1043). Izprotot un atzīstot mūsdienu sabiedrības daudzveidības apjomu un pazīmes, var izveidot un īstenot piemērotu valsts politiku nacionālā un vietējā līmenī (Vertovec 2006, 32).

Šī pieeja globalizācijas radīto seku analīzei ir piedzīvojusi tālāku koncepcijas attīstību un interpretāciju, atzinību un arī iebildumus vispirms sociālajās zinātnēs, tālāk izplatoties arī citās. Paraugoties savu ideju attīstības ceļā, pats autors pēc dažiem gadiem ir izvērtējis citu pētnieku un zinātnieku atziņas, uzsverot un papildinot būtiskās superdiversitātes pazīmes: nevis tikai daudzveidīgāka cilvēku dažādība vai izcelsme, etniskā piederība vai runātās valodas, bet gan cits un mainījies tādu nosacījumu kopums un tādi sociālie mainīgie, kas ir pamatā daudzdimensiju pieejai, lai izprastu mūsdienu pārmaiņu procesus un to rezultātus sabiedrībā (Vertovec 2013).

Būtiskie faktori, kas valsts politikas īstenotājiem, dažādu jomu pētniekiem un arī sabiedrībai kopumā darbā, pētniecībā u. c. jāņem vērā līdzās ierastajiem (etniskā izcelsme, izcelsmes valsts, reliģiskā un kultūras piederība, runātā valoda), ir šādi:

- dažādie oficiālie imigrantu kopienu pārstāvju statusi un to nosacījumi;
- atšķirīgas darba tirgus pieredzes;
- vēsture un politika;
- imigrēšanas motivācija;
- dzimuma un vecuma struktūra;
- teritoriālā sadalījuma modeļi;
- vietēja līmeņa (pilsētas, pašvaldības, kopiena, sabiedrība utt.) sadarbības ieradumi;
- izglītības pieredze;
- cilvēka kapitāls;
- procesu dinamika;
- mūsdienu saziņas iespējas, kas ir viens no centrālajiem aspektiem superdiversitātes izpratnē u. c.

Tieši dinamiskā savstarpējā visu šo faktoru mijiedarbība, tās rezultāti, kā arī šo rezultātu paredzamības trūkums ir tas, ko S. Vertoveks un citi pētnieki sauc par superdiversitāti (Blommaert, Rampton 2016; Vertovec 2013).

Sabiedrības superdiversitāte iezīmē arvien sarežģītāku parādību kopumu, kas ietekmē, rada un arī nosaka jaunus modeļus un pieejas arī integrācijas un valodas politikas īstenošanā, nemaz nerunājot par reālo valodas situāciju konkrētā vietā un laikā. Protams, lingvistiskā

daudzveidība nav jauns pētījumu objekts sociolingvistikā, taču jaunās sabiedrības daudzveidības savstarpēji kompleksi saistītās parādības nereti nav iespējams ievietot iepriekš noderīgajos un labi izstrādātajos sabiedrības funkcionēšanas mehānismos arī lingvistiskā aspektā. Superdiversitātes jēdzienā ietvertais pastiprina un pamato pasaules lingvistiskās daudzveidības izpēti sociolingvistikā no dažādiem aspektiem (Blommaert, Rampton 2016, 25).

Superdiversitātes izpratnē mūsdienās aktuālā cilvēku migrācijas radītā situācija tiek skatīta plašāk – ierastais fokuss no valodas un etniskās piederības saistības ar ģeogrāfiskās lokācijas vietu, kas pamato etnolingvistisku kopienu kā noslēgtu grupu skatījumu un daudzveidības, arī lingvistiskās, izpratni noslēgtu etnolingvistisku kopienu kontekstā, tiek pārvirzīts un paplašināts līdz sarežģītākiem savstarpējās mijiedarbības veidiem un mainīgajiem. Pamats ir ikdienas sabiedrības dzīves paradumi un nepieciešamības, kur tiek meklēti, atrasti un izmantoti dažādi starpkultūru saziņas veidi un sarežģītā sabiedrības integrācijas procesa iespējas kontekstā ar sabiedrības attīstību kopumā (Blackledge, Creese 2017, 16; Blommaert, Rampton 2016, 28; Vertovec 2007, 1045).

Lielāku vai mazāku kopienu savstarpējās saziņas paradumu pētījumi kontekstā ar superdiversitāti ir veicinājuši vairāku jaunu teoriju un jēdzienu radīšanu un jau esošo papildināšanu (Budach, de Saint-Georges 2017, 65), kam izveidojušies savi piekritēji un kas arī saņēmuši pārdomas raisošu pamatotu kritiku. Tā, piemēram, papildināta heteroglosijas izpratne, multilingvisma pētījumos diezgan plaši ieviesies termins ‘translanguaging’ (Baker 2001, 293) jeb vairāku valodu pamīšus lietojums (termins latviešu valodā no Lazdiņa 2016, 99), saziņas jeb komunikācijas teorijas paplašināts skatījums un citi, kas būtu plašāk teorētiski un praktiski apskatāmi citos pētījumos.

Jebkādā daudzveidības klasifikācijā nav iespējams izveidot objektīvu parādību tīklu, kurā būtu skaidri nodalāmas atšķirības vai izmērāms daudzveidības lielums, jo superdiversitāte neattiecas vien uz jauno migrantu daudzveidību un viņu runāto valodu daudzveidību, bet tā ietver arī migrantu, kā arī t. s. vietējo sabiedrības grupu mainīgās prakses, ieradumus un normas, ņemot vērā mūsdienu migrācijas dabu, komplicētību un neprognozējamību (Blackledge, Creese, Takhi 2013, 60). Sabiedrības savstarpējo saziņu ietekmē un maina sarunu biedra dažādā plašākas sabiedrības pieredzē balstīta individuālā pieredze, un tā nekad nav vienāda. To varam novērot arī mūsdienu Latvijā. Piemēram, uzturēšanās atļauju izsniegšanas politika dažos iepriekšējos gados ir ietekmējusi valodas

situācijas attīstību un valodas politikas īstenošanu gan īstermiņā, gan ilgtermiņā (Kļava 2018, 177).

Pagaidām pētījumos sociolingvistikā superdiversitātes kontekstā lielāka uzmanība tiek pievērsta indivīdu savstarpējās saziņas īpatnībām kopienā, kas izgaismo ikdienas saziņas dažādos paradumus un to ietekmētājus, mazāk pievēršot uzmanību šīs daudzveidības dažādībai un visiem to ietekmējošajiem faktoriem valodas politikas un izglītības politikas aspektā (Budach, de Saint-Georges 2017, 74). Superdiversitātes pieeja ir radījusi arī pētnieku pārdomas un diskusijas, kas, iespējams, apstiprina šīs teorijas atrašanos vēl nepabeigtā attīstības un izmēģinājumu procesā (Blommaert 2014, 14), kad tiek apkopotas un analizētas dažādās pieredzes, faktori un apstākļi, resp., dažādo nosacījumu kopa, kas ietekmē arī valodas situāciju laikā un telpā.

Būtiskais superdiversitātes izpratnē ir tās starpdisciplinārais raksturs, dažādo sabiedrības daudzveidības komponentu mijiedarbība un tās izpausme valodā (Blackledge, Creese 2017, 20). Ko ar šo daudzveidību darīt un kā to uztvert – tie ir aktuāli jautājumi arī valodas politikā. Kā jau minēts iepriekš, ir nepieciešams apzināties un pieņemt dažādos nosacījumus, ko rada dinamiskās sabiedrības pārmaiņas, novērtēt visu iespējamo dažādās sabiedrības nosacījumu saistību, nebalstoties tikai uz etnisko vai lingvistisko piederību, un spēt izmantot visus šos nosacījumus vienotas sabiedrības izveidē (Vertovec 2007, 1025).

Jautājums par to, vai iespējama vienotība daudzveidībā (Druvieta 2015, 53), vairs nav diskutējams. Valodas politikas uzdevums šajos apstākļos ir analizēt situāciju un meklēt veidus, kā saglabāt savas lingvistiskās vērtības un tradīcijas, tajā pašā laikā attīstoties un pielāgojoties mūsdienu atvērtajai un dažādajai sabiedrībai. Ir iespējams radīt vienotību šajā milzīgajā, sarežģītajā un neprognozējamā daudzveidībā, vispirms apzinoties un pieņemot to (Blackledge, Creese 2017, 11).

1.3. Valodas politikas teorija migrācijas kontekstā

Pieaugošā iedzīvotāju migrācija un mobilitāte rada jaunus izaicinājumus visai pasaulei, un neviens nevar no tā norobežoties, uzceļot žogu sev apkārt; katrai valstij atsevišķi, tās ideoloģijai, arī valodas un migrācijas politikai jāņem vērā, ka cilvēku migrācijas procesi un apstākļi, kas to rada, būtiski ietekmē ierasto un vēsturiski izveidojušos sabiedrības dzīvi un paradumus – arī lingvistiskā aspektā.

Ņemot vērā sociolingvistikas zinātnes nozares interesi par valodas un valodas lietojuma analīzi sociālā kontekstā un valodas pētīšanu ciešā saiknē ar tās funkcionēšanas vēsturiskajiem un politiskajiem apstākļiem, runātāju kolektīva un tā sociālās diferenciācijas, kā arī mūsdienu migrāciju un globalizāciju, valodu koeksistences problēmas ir vispārējas un aktuālas. Valodas, resp., valodu runātāji, dažādu iemeslu motivēti satiekas arvien biežāk, tādējādi radot gan jauna veida pieredzi un sabiedrības daudzveidības attīstību, gan arī virkni problēmu un konfliktu, arī lingvistisku.

Visai vienkāršs piemērs, kas parāda lielāku daudzveidību ikdienas dzīvē, varētu būt, piemēram, aizvien dažādāku valodu dzirdamība uz ielas, veikalā, sabiedriskajā transportā, arvien biežāk arī Latvijā dzirdamas kļūst sabiedrībai pavisam nezināmas un nedzirdētas valodas. Ne tikai no tūristu mutēm. Pienāks brīdis, kad cilvēkiem, kas dzīvo šeit un nerunā visai sabiedrībai kopīgajā valodā (parasti tā ir oficiālā valoda), nāksies saskarties ar vajadzībām, kas īstenojamas šajā sabiedrībā un valstī, un tādu savu tiesību īstenošanas, kur kopīgās saziņas valodas neprasme var būtiski to traucēt vai liegt. Efektivitātes trūkuma un lielo izmaksu dēļ katram cilvēkam, kurš neprot oficiālo valodu, nodrošināt tulku visās dzīves situācijās nav iespējams. Absurdi būtu pieprasīt, lai uzņemotās sabiedrības pārstāvji runātu visas pasaules valodas. Taču šie procesi nav vienkārši, turklāt tie ir pakļauti tik dažādām individuālām un arī grupu pieredzēm. Tāpēc viena parauga, kā būtu jādabojas valodas politikai, nav.

Tomēr, izvērtējot dažādās pieredzes, panākumus un neveiksmes, migrācijas procesu ietekmi uz sabiedrības daudzveidību valodas ziņā var iekļaut jau pastāvošajās valodas politikas teorētiskajās nostādnēs un īstenošanas pasākumos, papildināt un izmantot tos, ievērojot jebkuru no vispārcilvēciskajiem savstarpējo attiecību un saziņas principiem.

Valodas politikā kā sociolingvistikas nozarē migrācijas radītās sabiedrības pārmaiņas iezīmē diskusijas par vairāku būtisku jēdzienu nozīmi, piemēram, kas ir minoritāte, vai imigranti veido atsevišķu minoritāti un pēc kādas piederības, valodu tiesības, nacionālā identitāte, valodas ideoloģija, multilingvisms nacionālā valstī, valsts valodas prasme utt. (piemēram, Džozefs 2008, 80; Gal 2006, 16; Wright 2016, 214 u. c.). Migrācijas kontekstā tiek ietekmēta arī valodas situācija, valodas politikas īstenošanas virzieni (Cooper 1989, 31–34) un komponenti – prakse, pārlicība un pārvaldība, kuri ir pamatā valodas izvēlei un kurus savā valodas politikas teorijā aprakstījis B. Spolskis (Spolskis 2009).

Valodas situācija ir priekšnoteikums valodas politikas izvērtējumam un izveidei. Izstrādājot valodas politikas īstenošanas virzienus, tiek ņemti vērā visi faktori, kas balstīti

konkrētas sabiedrības un valsts vēsturiskajos, sociālajos, kultūras, tradīciju u. c. apstākļos – katrā valstī šie apstākļi atšķiras, tāpēc nav iespējama viena pamācība, kā sasniegt noteiktus mērķus valodas politikā (Schiffman 2012, 280). Sabiedrības superdiversitāte padara šo procesu vēl kompleksāku un sarežģītāku, tas, kas bijis tipisks un parasts, ir mainījies: valodas politikas mehānismiem jābūt tādiem, kas spēj reaģēt uz pārmaiņām, taču parasti, īpaši lielākās struktūrās, valodas politika ir saistīta ar lielu organizatorisko, ierēdniecisko un administratīvo slogu (Spolskis 2009, 207), bet situācija mainās ļoti ātri (Turpat, 26).

Migrācija ietekmē gan valodas situāciju, gan valodas politikas rīcības virzienu izstrādi un arī valodas institūciju darbu – īpaši juridiskajā un pedagoģiskajā aspektā, kā arī iezīmē 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā pētnieku rosināto diskusiju par ceturto – *prestige planning* jeb valodas popularizēšanas virzienu. Tas pagaidām vēl nav pietiekami izstrādāts, taču notiek pētījumi šī virziena klasificēšanā un aprakstīšanā (piemēram, Ager 2005, Baldauf 2006). Valodas politikā ir nozīmīga un jau izmantota ideja par sabiedrības iesaistīšanu valodas politikas īstenošanā, valodu popularizēšanā, informēšanā par valodas jautājumiem utt. Ar to parasti nodarbojas tādi jomu dalībnieki (pēc B. Spolska izstrādātā iedalījuma) kā valodas aktīvisti, aģentūras un institūcijas, kas nodarbojas ar valodas popularizēšanu.

Arī Latvijas valodas politikas īstenošanas dokumentos šis virziens ir ietverts kā nozīmīgs mērķu sasniegšanai (piemēram, Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam). Ņemot vērā valodas politikas kā valsts politikas sensitīvo dabu, kas skar arī citas jomas (Valodas situācija 2016, 39), šis ir visgrūtāk īstenojamais virziens, kas ietekmē B. Spolska raksturotos komponentus – praksi, pārliecību un pārvaldību.

Valodas izvēle ir balstīta sociālā, kultūras un ar katra runātāja identitāti un pieredzi saistītā pamatojumā, kas nosaka valodas lietojumu, un tam pamatā ir kompleksu normu, attieksmju, ieradumu un priekšstatu kopums. Valodas politikas iespējās ir ietekmēt izvēli, nodrošinot savstarpēji saistītu visu virzienu īstenošanu, migrācijas sakarā – darbietilpīgs un ilgi īstenojams ir pedagoģiskais (valodas apguves nodrošinājums), taču tas arī ir vienīgais vismaz sākumā, kas nodrošina gan valodas politikas mērķu sasniegšanu, gan arī dažādu pamattiesību īstenošanu. Caur šo gudri valodas politikas īstenošanai var noteikt un ietekmēt arī pārliecību un praksi, ievērojot mūsdienu sabiedrības daudzveidību un katra indivīda tiesības, arī lingvistiskās.

Veidojot struktūru, kurā būtu iezīmēta migrācijas loma valodas politikā, jāatzīmē vairāki būtiski temati:

- etnodemogrāfiskās pārmaiņas;

- pārmaiņas valodas situācijā;
- valsts valodas prasmes nodrošinājums;
- valsts valodas lietojuma nodrošinājums;
- valodas prasības un noteikumi likumos;
- valoda izglītībā;
- valodu prestižs;
- valodu konkurence;
- minoritāšu izpratne, to valodas;
- valodu tiesības;
- multilingvisms u. c.

1.4. Valodas tiesību izpratne: teorētiskās nostādnes un mainīgā prakse

Cilvēku pārvietošanās ir radījusi aktīvas diskusijas un jautājumus par to, kas ir migranti, kā skatāmas viņu lietotās valodas konkrētas valsts valodas politikas aspektā, kādas ir viņu tiesības, vai viņu valodas tiesības ir vai varētu būt atšķirīgas un kas to nosaka, vai mītnes valstij jā rūpējas par imigrantu nodrošināšanu ar oficiālās valodas apgūšanu u. tml. Šī problēma ir starpdisciplināra un skatāma no dažādiem aspektiem, jautājums par lingvistiskajām tiesībām parasti tiek saistīts ar minoritāšu tiesībām, un ir arī daži mēģinājumi definēt migrantu valodu un tiesību pozīcijas.

Sociolingvistikas literatūrā tiek lietoti trīs termini, kuri saistīti arī ar migrantu tiesībām saistībā ar valodu (Paulston 1997, 75): valodu tiesības, lingvistiskās tiesības un lingvistiskās cilvēktiesības, kuru definējums ir sarežģīts un izpausme praksē ir ļoti kompleksa. Šie termini attīstījušies viens no otra vēstures gaitā, pārsvarā rodoties dažādiem lingvistiskiem konfliktiem un valodu plānošanai jeb valodu politikai, kas saistītas ar valodu problēmām un kam pamatā lingvistisko grupu un teritoriālo valstisko dalījumu nesakritība. Sociolingviste K. B. Paulstone izpētījusi šo terminu attīstību, secinot, ka līdz 1970. gadu beigām sociolingvistiskajā literatūrā tiek lietots termins „valodu tiesības”, līdz 1990. gadu sākumam – termins „lingvistiskās tiesības” un kopš 20. gs. pēdējās desmitgades – „lingvistiskās cilvēktiesības”, turklāt uzsverot katra atsevišķā termina skaidrojuma trūkumu un to sinonīmu lietojumu (Paulston 2006, 472). Turklāt bieži vien lingvistisko tiesību jautājums tiek attiecināts tikai uz etniskajām minoritātēm.

Par to, ka valodu savstarpējā blakus pastāvēšana nav aktuāla tikai pēdējo desmitgažu laikā, liecina daži senāki starptautiski un nacionāla līmeņa līgumi un vienošanās, piemēram, kopš renesanses laikmeta, kad 1516. gadā noslēgts līgums starp Franciju un Šveici, kurā tika noteikti atvieglojumi šveiciešiem, kas runāja tikai vācu valodā, 1815. gadā – Vīnes kongresa vienošanās, kurā tika atļauts lietot poļu valodu daļā Austroungārijas impērijas, vai arī 1881. gada līgums, kurš aizsargāja turku valodas runātājus Grieķijā (Spolsky 2004, 114).

Lielākajā daļā pasaules valstu vēstures gaitā ir daudz maz skaidra reģionālās minoritātes un reģionālo minoritāšu valodas jēdziens, izpratne, juridiskā un lingvistiskā hierarhija, turpretī samērā jauns koncepts ir t. s. imigrantu minoritāte, resp., vēl pastāv neskaidrība par to, kas ir imigranti, kas ir viņu valodas (kā jau minēts, pasaules valstis sastopas ar aizvien jaunām un netradicionālām kontaktvalodām), vai un kādas ir imigrantu un viņu valodu pozīcijas. Ir skaidrs, ka, piemēram, Eiropas Savienībā tiek aizsargāta un veicināta lingvistiskā un kultūru daudzveidība attiecībā pret dalībvalstu reģionālo minoritāšu valodām.

Taču vēl joprojām aktuāls ir jautājums par imigrantu kā minoritātes un viņu valodām – ir bijuši mēģinājumi veicināt atbalstu arī šīm valodām, taču reālā prakse vismaz pagaidām, ņemot vērā tradicionālos konfliktus un problēmas lielajās imigrantu kopienās (geto rašanās, izolācija no valsts u. tml.), pierādījusi, ka valstīs galvenais mērķis attiecībā uz imigrantiem ir viņu integrācija mītnes valstīs, kas nav iedomājama bez oficiālās(-o) valodas prasmes un kultūras un tradicionālā dzīvesveida iemaņām (Extra, Gorter 2001, x). Neskaidrība par imigrantu un viņu valodu vietu, statusu un lomu sabiedrībā lielā mērā saistīta ar kardināli pretējiem rezultātiem – asimilāciju, kas paredz savas nacionālās identitātes vērtību pilnīgu izzušanu jaunajā sabiedrībā (tas, protams, ir paaudžu jautājums), un multikulturālismu, kas dažādību pašu par sevi skata kā pozitīvu vērtību sabiedrības attīstībai (Turpat, 6).

Kāpēc būtiski analizēt migrantu valodu tiesības? Teorētiski valoda ir tikai viena no identitātes marķētājām. Praksē tas bieži vien ir kaut kas vairāk. Saikne starp identitāti un valodu ir aptverta ar nozīmīgām kultūras un politiskām dimensijām. Kultūras dimensija – indivīda un sociālā identitāte un to kompleksā savstarpējā sakarība. Politiskā dimensija – valoda kļūst formāli (un neformāli) asociēta ar konkrētu etnisko un nacionālo identitāti (May 2005, 332).

Stīvens Meijs skata valodu kā sabiedrisku labumu, kas pilda nozīmīgu robežu marķētāja funkciju. Ir izšķirama t. s. „instrumentālā” valodas vērtība un „sentimentālā” valodas vērtība, kur pirmā ietver sevī jautājumu par to, ko es varu iegūt, ja es protu šo valodu, resp., ekonomisko labumu nodrošinātāja funkcija, un otra – kultūras, identitātes, etniskās piederības

saglabāšanas funkcija, resp., garīgā funkcija (Turpat, 333). Neapšaubāms ir fakts, ka valodai ir milzīga nozīme gan indivīda, gan kolektīva identitātē (Spolsky 2004, 126), neatkarīgi no tā, kurā vietā konkrētā dzīves posmā atrodas cilvēks. Teorētiski tas izskatās skaidri, taču praksē tieši migrācijas procesi rada zināmas problēmas.

Šis dalījums savukārt rosina tālāk domāt par valodu hierarhijas jautājumiem, kā to nosaukuši Tūve Skutnaba-Kangasa, Roberts Filipsons un Marts Rannuts (Skutnabb-Kangas, Phillipson, Rannut, 1995, 8). Pirmais ir jautājums par to, vai var valodas hierarhizēt vispār? Šeit autori izšķir divus grupējumus:

- T. s. pirmsākuma teorija (*primordialists*) – uzskata dzimto valodu kā vērtību, kas ir mantota, primāra, to nav jāizvēlas mācīties, to nevar iegūt vai apgūt, tāpat kā, piem., ādas krāsu. Pārspīlēta šī uzskata aizstāvji var izmantot un veidot cilvēku hierarhizēšanu pēc valodas, etnosa un kultūras, kas var novest līdz genocīdam.
- Otrs grupējums ir *instrumentālisti*, kas skata valodu kā apgūstamu un manipulētspējīgu, kaut ko tādu, ko indivīds vai grupa var apgūt un izmantot kādu mērķu sasniegšanai. Šo skatu punktu kardinalizējot, valodai kā tādai nav vērtības, bet vērtība ir tikai tam, ko var iegūt, zinot šo valodu.

Analizējot abus, autori nonāk pie svarīga secinājuma, ka identificēšanās ar dzimto valodu, nepieciešamība attīstīt valodu ir svarīga katras valodas runātājam, neatkarīgi no runātāju skaita, pilsonības u. tml. Tādējādi valodas nevar tikt hierarhizētas ar mērķi novērtēt to runātājus.

Runājot par valodu hierarhiju katrā valstiskā veidojumā, rodas jautājums par to, kā var iedalīt šo dažādo valodu statusus. Piemēram, Eiropas Savienībā pašlaik var izšķirt šādu dalījumu:

- 1) oficiālās un darba valodas;
- 2) speciāls statuss (luksemburgiešu);
- 3) reģionālās vai minoritāšu valodas;
- 4) neteritoriālās valodas (jidišs, čigānu valoda);
- 5) diasporu un imigrantu valodas. (Druviete 2010, 170)

Šis dalījums iezīmē situāciju, kad t. s. minoritāšu valodas var sakrist ar imigrantu valodu, kas, piemēram, Latvijā, no latviešu valodas saglabāšanas viedokļa raugoties, rada lielāku krievu valodas runātāju kolektīvu un valodu konkurences apstākļos stiprina krievu valodas pašpietiekamību (Migrācijas ietekme 2009, 107).

Tālāk jārunā par valodu tiesību hierarhiju: šajā jautājumā tiek apskatīta valodu mācīšanas secība izglītībā, taču attiecinot to uz migrantiem, var izveidot šādu valodu tiesību hierarhiju, kur būtisks aspekts ir arī tiesībām uz iespēju apgūt mītnes valsts oficiālo valodu, kas uzliek zināmus pienākumus arī valstij. Šeit, piemēram, migrācijas izraisītajās sabiedrības lingvistiskās situācijas pārmaiņās, izšķirams dalījums: tiesības uz dzimto valodu, valsts valoda, svešvalodas, kur parādās hronoloģiskā secība. Vispirms tiek apgūta etnolingvistiskās identitātes resp. dzimtā valoda, nākošā ir nacionālās integrācijas jeb otrā valoda lingvistiskajām minoritātēm, arī imigrantiem, un beidzot t. s. valsts plašākas komunikācijas noteiktās valodas jeb svešvalodas. Šo sadalījumu: dzimtā valoda + valsts valoda + svešvaloda vai divas atbalsta arī Eiropas Nacionālo valodu institūciju federācija (EFNIL) (Brussels Declaration 2005).

Secināms, ka svarīgs ir katras lingvistiskās grupas kolektīvais politiskais statuss valstī, resp., konkrētā valstī lietoto valodu juridiskais regulējums (Druviete 1998, 60). No tā savukārt izriet t. s. valodas tiesību ieviešanas hierarhija (Skutnabb-Kangas, Phillipson, Rannut 1995, 10), kas cieši saistīta arī ar lingvistisko cilvēktiesību jautājumu:

- autohtoni un vietējie iedzīvotāji;
- nacionālās minoritātes / majoritāte;
- teritoriālā/neteritoriālā lingvistiskā grupa;
- imigranti.

Tas nozīmē, ka parasti vienai valodai, kura ir pamatnācijas valoda, ir valsts vai oficiālās valodas statuss, kas it kā nostāda to valodu hierarhijas augšgalā. Tādējādi aktuāls kļūst jautājums par lingvistiskajām cilvēktiesībām. Kā atzīst T. Skutnaba-Kangasa, R. Filipsons u. c. sociolingvisti, tikai oficiālo valodu runātāji izbauda visas lingvistiskās cilvēktiesības. Lingvistiskās cilvēktiesības attiecas gan uz indivīda tiesībām, gan kolektīvām tiesībām, un ir sarežģīts jautājums par to, kas ir prioritāte un vai vispār ir jēga tās abas nostādīt savstarpēji prioritārā kārtībā.

Indivīda līmenī lingvistiskās cilvēktiesības nozīmē, ka ikviens identificējas ar savu dzimto valodu un to ciena citi neatkarīgi no tā, kāda un kādā statusā ir šī valoda. Taču

problēmas rodas, ņemot vērā valodas milzīgo lomu tautas identitātes saglabāšanā. Vienīgais veids, kā risināt šīs problēmas, ir pārdomāta un pamatota valodas politika, kas nodrošinātu katra sabiedrības locekļa – majoritātes vai minoritātes pārstāvja – valodas tiesības (Druviete 2010, 81).

Diskusijas par indivīda un kolektīva valodas tiesībām, ņemot vērā pārmaiņas sabiedrībā, notiek nepārtraukti, pārstrādājot un papildinot atziņu klāstu (sk., piem., May 2017; Mar-Moliner, Stevenson 2006; Richter, Richter, Toivanen, Ulasiuk 2012 u. c.). Jo vairāk informācijas tiek iegūts pētījumos, jo vairāk arī diskusiju un patiesības meklējumu, arī pārpratumu un pārspīlējumu. Viena no galvenajām pamata patiesībām sociolingvistikā ir tas, ka nav labu vai sliktu valodu, nav lielu vai mazu valodu, visas valodas ir labas un pietiekami lielas. Taču sabiedrība nedzīvo tikai ar vienu valodu, tāpēc ir nepieciešama zināma kārtība un ieradumi, kas konkrētu apstākļu ietekmē ir izveidojušies, lai saziņa varētu notikt pašas sabiedrības labā. Migrācija padara konkrētu sabiedrību arvien daudzveidīgāku arī valodas tiesību ziņā. Visgrūtāk šo tiesību izpratnē ir sabalansēt minoritāšu un majoritāšu intereses vienotā sabiedrībā. Valodas politika, nodrošinot sabiedrības saliedētību, ir pakļauta četriem apsvērumiem:

- pastāvošā valodas situācija;
- etniskās identitātes;
- globalizācija un lielo valodu, resp., angļu valodas izplatīšanās;
- pašnoteikšanās princips un cilvēktiesības. (Spolsky 2004, 218)

Problēmas, ko rada imigrācija: ar dzimtās valodas lietošanu t. s. privātajās sociolingvistiskajās jomās šķiet problēmu nav, vismaz Latvijā nav ticis aizliegts saziņā, reliģiskajos rituālos izmantot kādu valodu, taču problēmas rodas ar oficiālās valodas apguvi, pieprasīšanu, lietošanu, kas katrā valstī tiek realizēta atbilstoši tās situācijai.

Kolektīva līmenī lingvistiskās cilvēktiesības nozīmē grupu sociālās un kultūras tiesības (Druviete 1998, 64). Kā arī juridiski tas nozīmē konkrētas valodas un tās runātāju tiesības lietot šo valodu noteiktās sociolingvistiskās sfērās (Druviete 1998, 274). Te ir aktuāls jautājums par migrantu stāvokli katrā valstī, kas ir tie rādītāji, kad uz viņiem var attiecināt šīs kolektīvās lingvistiskās cilvēktiesības – vai skaits, vai atrašanās ilgums, vai viņu pašu pašnoteikšanās kā konkrētai grupai valstī. Arī šeit pasaules pieredze ir ļoti atšķirīga. Latvijā liela daļa no imigrantiem identificējas ar krievu valodas lietotāju kolektīvu, kas, no vienas puses, atvieglo viņu pašu lingvistisko tiesību izpaušmi – iespēja saglabāt savu valodu,

pedalīties kultūras pasākumos u. tml., taču ir arī kavēklis integrācijai un valsts valodas apguvei.

Skatot un meklējot imigrantu un viņu lingvistisko tiesību vietu katrā valstī, jāatzīst, ka viņi nav saistīti ar šo valsti ne vēsturiski, ne teritoriāli, taču jebkura cilvēka tiesības uz savu valodu un tiesības uz integrāciju ir pamats valstīm uzņemties atbildību par imigrantiem. Viens no piedāvājumiem, kā skatīt imigrantu lingvistiskās tiesības, ir Fransuā Grēna skatījums: viņš to nosauc par jaunu minoritātes kategoriju, kurai sakars ar konkrēto valsti nav vēsturisks, tāpēc imigrantiem ir neteritoriālas tiesības uz kultūras un lingvistiskās identitātes saglabāšanu (Grin 1995, 33).

Atgriežoties pie nodaļas sākumā minētajiem trīs terminiem, secināms, ka skaidri definēt šos terminus ir grūti: skatot valodu tiesības vispār, kā skaidro prof. Džons Ē. Džozefs, tās ir balstītas jau dabas likumos (Džozefs 2008, 78), resp., sākot jau ar cilvēka pamattiesībām lietot savu dzimto valodu, ņemot vērā, ka neviena valoda nav labāka par citu. Taču pasaule ir iekārtota tā, ka pastāvot valstiskiem veidojumiem, katras valsts pamatā ir arī kādi konkrēti principi, arī lingvistiski (valodas). Tiesības uz brīvību valodu lietojumā nenozīmē valodu vienlīdzīgu statusu (Druviete 1994, 47), un šī valodu hierarhija savukārt nodrošina elementāro kārtību, saprašanos u. tml.

Līdz ar to, ņemot vērā katras valsts noteikto valodu hierarhiju, valstij ir pienākums radīt stāvokli, kurā indivīdi var izmantot un baudīt viņu tiesības un garantēt to baudīšanu, savukārt indivīdiem ir pienākums pakļauties valsts likumiem: ja pilsonība vai iespēja strādāt prasa valsts valodas prasmi, tad iedzīvotāja pienākums ir to zināt. Savukārt valstij ir jānodrošina iespēja to apgūt; ar to nav jāsaprot tikai finansiāls nodrošinājums, jo šeit pieeja var būt ļoti atšķirīga – gan valsts apmaksātas programmas, darba devēju ieguldījums, pašu imigrantu ieguldījums, bet lielākoties ar to jāsaprot pieejamas programmas, pedagogi, mācību materiāli u. tml.

Atceroties jautājumus par to, kāpēc rodas dažādas problēmas, konflikti, terminu neskaidrība un dažādā interpretācija praksē, iederīgs šķiet Stīvena Meja atzinums, ka cilvēkiem raksturīgi saistīt valodas politiku (kas ir makro līmenis) ikdienā ar mikrosociālām sfērām. Te ir jāievēro atšķirība starp makrosociolingvistisko rīcībpolitiku (piemēram, minoritāšu lingvistiskās cilvēktiesības) un mikrosociolingvistisko lietojuma kontekstu (May 2005, 338).

2. Migrācijas procesu ietekme uz valodas situāciju Latvijā: pētījuma rezultāti

Migrācijas procesi atstāj iespaidu ne tikai uz valodas situācijas etnodemogrāfisko komponentu, kas varētu būt visskaidrāk un ātrāk saskatāmais pārmaiņu atspoguļojums, bet arī maina uzskatus, pārliecības un valodas lietojumu. Iepriekš aprakstītās superdiversitātes pazīmes raksturo sabiedrību kā arvien sarežģītāku un kompleksāku parādību kopumu. Kaut arī pagaidām migrācijas procesi skar lielākoties valstis ar spēcīgām ekonomikām, nu jau arī Latvijā arvien vairāk sastopamies ar cilvēkiem, kas nāk no dažādām un līdz šim vairumam iedzīvotāju labākajā gadījumā tikai ģeogrāfijas stundās dzirdētām valstīm un mūsu puses ļaužu tradicionālā izpratnē pārstāv eksotiskas tautības. Par to apstiprinājumu var gūt Pilsoneības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) apkopotajā informācijā par Latvijas iedzīvotāju sadalījumu pēc nacionālā sastāva. Piemēram, 2016. gadā Latvijā dzīvoja ap 160 dažādu tautību pārstāvju (līdz ar tradicionālajām nacionalitātēm Latvijā dzīvo arī avāri, dargāņi, gagauzi, kabardieši, kumiki, lakieši, lezgīni, udi u. c.), savukārt 1930. gadā veiktās tautas skaitīšanas dati parāda, ka Latvijā dzīvoja 45 dažādu tautību pārstāvji (PMLP datubāze).

Latvijas situācijā būtisks ir vēsturiskais konteksts; kāpēc esošā valodas situācija ir tieši tāda, kāda tā ir, un migrācijai arī vēsturiski bijusi milzu loma gan pašreizējā valodas situācijā, gan latviešu valodas pastāvēšanai, gan tās kvalitātei un attīstībai. Ņemot vērā vēsturiski radušos valodu konkurenci Latvijā, jāuzsver nepieciešamība īpašam atbalstam latviešu valodai, kas ikdienā sastopas ar krievu valodas un arvien biežāk arī angļu valodas pozīcijām sabiedrībā. Kaut arī latviešu valoda ir viena no t. s. lielajām valodām (Druviete 2016, 30) (tās runātāju skaita ziņā), tai jāspēj stāties blakus divām ekonomiski spēcīgām konkurentvalodām gan runātāju skaita, gan ekonomiskās vērtības ziņā.

Vēl daži aspekti, kas ir svarīgi Latvijas valodas politikas pamatprincipu īstenošanai un kuru nozīmība ir pieaugusi līdz ar imigrācijas pieaugumu:

- Imigrantu krievu valodas prasme, kas var nostiprināt krievu valodas pašpietiekamību Latvijā un apgrūtināt sabiedrības integrāciju uz valsts valodas pamata. Lielākā daļa Latvijas jauno imigrantu nāk no bijušās Padomju Savienības valstīm, kur krievu valodas prasme ir augsta, tas nozīmē krievu valodas izplatības un lietošanas pieaugumu.

- Angļu valodas augstais prestižs sabiedrībā, tās lietojums situācijās un jomās, kurās hierarhiski augstākās pozīcijās būtu jābūt valodai.
- Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā uzvedība, proti, komunikācijā ar cittautiešiem par saziņas valodu izvēlēties krievu vai angļu valodu (Valodas situācija 2016, 94).

Apzinoties, ka demogrāfiskā situācija Latvijā ir ar mīnus zīmi, ka abu lielo konkurentvalodu lietojums: krievu valodas izplatība un pašpietiekamība ir aktuāla, pieaug angļu valodas lietojums; ka imigrācijas pamatvirziens ir iepriekšējais – galvenokārt bijušās Padomju Savienības republikas, kuru iedzīvotāji palielina krievu valodas runātāju kolektīvu valstī; ka migrācijas rezultātā pieaug sabiedrības daudzveidība, jāsecina, ka šie imigrācijas komponenti Latvijā apgrūtina valsts valodas statusa pilnvērtīgu īstenošanu un sabiedrības integrāciju, bet, protams, padara interesantu šo lauku pētniekam.

Lai noskaidrotu migrācijas radītās pārmaiņas Latvijas valodas situācijā un valodas politikas īstenošanas jaunos skatupunktus, tika veikts kvalitatīvais pētījums, kura respondenti ir imigranti Latvijā, kuri apmeklē latviešu valodas kursus, kā arī pedagogi, kuri māca latviešu valodu. Otrās puses – Latvijas iedzīvotāju – viedoklis tika noskaidrots, izmantojot kvantitatīvo aptauju datus, kā arī dziļo interviju ar valodas politikas ekspertiem rezultāti. Pētījuma mērķī nav paredzēts analizēt otru migrācijas izpausmi – emigrāciju, kas ir cits skatupunkts un kas ir atsevišķu pētījumu temats. Tāpēc pētījuma aprakstā un analizē izmantotie termini ‘migrācija’ un ‘imigrācija’ pārsvarā izmantoti kā sinonīmi, nepieciešamības gadījumā un skaidrības labad attiecīgajās teksta vietās izmantojot konkrēto terminu tā specifiskajā nozīmē.

2.1. Pētījuma metodoloģija un pamatojums

Kvantitatīvo datu ieguvei izmantotas Latvijas iedzīvotāju aptaujas, ko veikuši sabiedriskās domas izpētes uzņēmumi:

- SIA „SKDS” veiktā Latvijas iedzīvotāju aptauja (SKDS. *Attieksme pret viesstrādniekiem Latvijā*. Rīga: 2008. gada aprīlis), kurā aptaujāti 1060 respondenti vecumā no 15 līdz 74 gadiem visos Latvijas reģionos (turpmāk SKDS 2008 I);

- BISS veiktais pētījums (BISS. *Imigranti Latvijā: iekļaušanās iespējas un nosacījumi*. Rīga: 2009), kurā veikta gan imigrantu aptauja, gan Latvijas darba devēju, sociālo un citu pakalpojumu sniedzēju intervijas (turpmāk BISS 2009);
- regulārās sabiedriskās domas izpētes uzņēmumu veiktās īsās aptaujas, kuru dati tiek publicēti plašsaziņas līdzekļos (2014. gadā – Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS; 2016. gadā – SIA „SKDS”; 2017. gadā – *Eurobarometer*), uz šiem datiem norādīta atsauce tekstā.

Tāpat izmantotas arī sabiedriskās domas pētījumu uzņēmumu veiktās kvalitatīvās intervijas un to rezultāti:

- 2008. gadā SIA „SKDS” veiktās dziļās intervijas (SKDS. *Viesstrādnieku attieksme pret valsts valodu Latvijā*. Rīga, 2008. gada aprīlis–maijs) (turpmāk SKDS 2008 II), kurās tika intervēti 20 viesstrādnieki no 7 pasaules valstīm;
- 2009. gadā SIA „SKDS” veiktās dziļās intervijas (SKDS. *Valodas situācijas Latvijā izvērtējums*. Rīga, 2009) (turpmāk SKDS 2009), kurās 20 valodas politikas eksperti tika intervēti par valodas situācijas izvērtējumu.

Statistikas dati, kas izmantoti pētījumā galvenokārt etnodemogrāfisko aspektu noskaidrošanai, ir iegūti no Centrālās statistikas pārvaldes (turpmāk – CSP) un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (turpmāk – PMLP) Latvijā un Eiropas Savienības Statistikas biroja (turpmāk – *Eurostat*) Eiropā publiski pieejamām datubāzēm.

Pētījumā ir analizēti arī dokumenti un normatīvie akti un iezīmēti to izpildes rezultāti, kas ir būtiski juridiskajā valodas politikas īstenošanas virzienā, un uz tiem atsauces sniegtas darba atbilstošajā nodaļā.

Balstoties uz publiski pieejamo kvantitatīvo un kvalitatīvo datu rezultātiem, tika nolemts izpētīt situāciju plašāk, veicot izpēti imigrantu mērķauditorijā, lai noskaidrotu precīzāk viņu situāciju, attieksmes un pieredzi. Šim mērķim tika izlemts izmantot kvalitatīvās metodes, ar kuru palīdzību iespējams paplašināt un padziļināt kvantitatīvo datu rezultātus, iegūstot vairāk informācijas par tādiem sociolingvistikā būtiskiem rādītājiem kā lingvistiskā attieksme, valodas lietojums u. c.

Izpēte tika veikta apmēram piecus gadus ar laika intervālu starp pētījumiem. 2008. un 2009. gadā atsevišķas intervijas ar imigrantiem (20 respondenti), kuru laikā tika secināts, ka

ir nepieciešama vēl plašāka un dažādāka respondentu kopa un arī ilgāks laiks, kas pavadīts komunikācijā ar mērķauditoriju, lai iegūtu pēc iespējas reālākus datus, samazinātu sociolingvistikas klasiķa Viljama Labova ieviesto un aprakstīto novērotāja paradoksa (*Observer's Paradox*) ietekmi uz rezultātiem un atspoguļotu pēc iespējas plašāku imigrācijas dažādību Latvijā (gan motivācijas, gan etniskās piederības, gan runāto valodu, gan citu individuālu īpatnību ziņā).

Tāpēc tika nolemts veikt arī tiešos novērojumus latviešu valodasursos, kuru dalībnieki ir imigranti, kas izvēlējušies pārcelties uz Latviju un dzīvo šeit ne ilgāk kā piecus gadus. Tiešie novērojumi uzsākti 2014. gada februārī un veikti līdz 2017. gada jūlijam, kopā piedaloties 14 grupās, kurās kopā bija 128 kursu dalībnieki. Tāpat papildus veiktas dziļās intervijas ar kursu dalībniekiem (45 respondenti).

Dažādos gados veiktā izpēte ir pierādījums straujām situācijas izmaiņām pēdējos gados – tieši imigrācijas dažādībā un jaunos komponentos, kas parāda nepieciešamību pēc papildu pasākumiem esošās pieredzes ietvaros valodas politikas īstenošanā. Datu paplašināšanai un daudzveidīgāku analīzes aspektu noskaidrošanai tika veiktas arī dziļās intervijas ar pedagogiem, kas māca latviešu valodu imigrantiem (18 respondenti).

Respondentu kopas apraksts

Tiešie novērojumi latviešu valodas nodarbību laikā tika veikti 14 grupās: 4 grupās (2014. un 2015. gadā) valodas kursu dalībnieki – bijušo Padomju Savienības valstu pilsoņi un Latvijas nepilsoņi, un 10 grupās (2016–2017) – patvēruma meklētāji un bēgļi, kas Latvijā nonākuši, īstenojot galvenokārt ES bēgļu pārvietošanas programmu (tiešo novērojumu grupu aprakstu un novērojuma lapu paraugus sk. 1. pielikumā).

Lai nerastos pārpratumi lietoto terminu izpratnē, jānorāda, ka Patvēruma likuma izpratnē par patvēruma meklētāju Latvijas Republikā uzskatāma persona, kura oficiāli nodevusi iesniegumu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu. Visus iebraucējus, kas nākuši no kara vai citu traģēdiju postītām teritorijām, sabiedrībā un plašsaziņas līdzekļos parasti sauc par bēgļiem, lai nošķirtu šo cilvēku grupu no citiem imigrantiem un norādītu šīs grupas īpašos apstākļus. Savukārt juridiski bēglis ir persona, kurai piešķirts bēgļa statuss. Bēgļa statusu piešķir bez noteikta termiņa, ja cilvēkam draud vajāšana ticības, reliģijas, rases, tautības, sociālās piederības vai politisko uzskatu dēļ. Alternatīvo statusu piešķir uz vienu gadu, ja cilvēku apdraud karš, nāvessods, spīdzināšana, necienīga izturēšanās.

Tāpat patvēruma pieprasītājiem ir trīs iespējas: iegūt bēgļa statusu, iegūt alternatīvo statusu vai tikt izraidītiem no valsts. Saprotais skaidrojums par šiem statusiem un procedūrām ir sniegts G. Laganovska rakstā, kas publicēts „Latvijas Vēstneša” portālā (Laganovskis 2015). Savukārt šajā pētījumā īsākas izteiksmes nolūkā tiks lietots vārds „bēgļi”, ar to saprotot visus likumā iespējamus statusus (patvēruma meklētājs, bēgļis, persona ar alternatīvo statusu), konkrētas nepieciešamības gadījumā lietojot arī katra statusa nosaukumu.

Latviešu valodas kursu dalībnieki kā novērojumu mērķauditorija izvēlēti to sasniedzamības dēļ, kā arī viņu piedalīšanās latviešu valodasursos liecina par viņu vēlmi būt piederīgiem Latvijas sabiedrībai. Šī mērķauditorija, iespējams, parāda Latvijas valodas politikas īstenošanai pozitīvākus rādītājus, taču šeit saglabājas nejausības princips, kad pētnieks pats nevar ietekmēt respondentu kopas sastādīšanu, kas ir būtisks datu savākšanā, un, kā liecina pētījuma rezultāti, problēmas latviešu valodas statusa īstenošanai ir identificējamās.

Novērojumu 2014. un 2015. gadā dalībnieku raksturojums atklāj līdz tam aktuālo imigrācijas ainu. Latviešu valodas kursu, kuros tika veikti novērojumi, dalībnieki lielākoties bija trešo valstu valstspiederīgie, kuru izcelsmes valstis bija pārsvarā bijušās Padomju Savienības republikas. Kursu finansētāju prasības pieļāva arī katrā kursā divu līdz trīs vietējo Latvijas iedzīvotāju – nepilsoņu – dalību, kas ļoti vispārīgi parādīja arī šīs grupas problēmas, bet tas nebija šī pētījuma mērķis. Kopā šajā izpētes posmā tika novērotas 4 grupas ar 33 kursu dalībniekiem. Dalībnieku etnodemogrāfiskie rādītāji redzami 1. tabulā.

Šeit un turpmāk kursu un dalībnieku kodēšanas galvenie principi ir balstīti konfidencialitātes garantēšanā, izmantotie apzīmējumi ir šādi:

- **grupas kods** – 2014 1 (gads, grupas numurs);
- **dzimums**: S – sieviete, V – vīrietis;
- **valstu apzīmējumam** izmantoti starptautiskie kodi;
- **izglītības līmenis**: A – augstākā, V – vidējā, P – pamata, NP – gājis skolā dažas pirmās klases, N – nav gājis skolā, AN – analfabēts, NI – nav informācijas.

Grupas kods	Dalībnieku skaits	Dzimumu struktūra	Izcelsmes valstis	Izglītības līmenis
2014 1	7	S – 5, V – 2	RU – 6, UA – 1	A – 7
2014 2	7	S – 4, V – 3	RU – 4, UA – 1, BY – 2	A – 7
2015 1	8	S – 5, V – 3	RU – 5, UA – 1, KZ – 2	A – 6, V – 2
2015 2	11	S – 6, V – 5	RU – 7, UA – 3, AZ – 1	A – 8, V – 3

1. tabula. 2014. un 2015. gada valodas kursu dalībnieku etnodemogrāfiskais raksturojums.

Īpaša piezīme jānorāda par dalībnieku vecumu, resp., 2014. un 2015. gada novērotajās grupās visi dalībnieki pārstāvēja vecumgrupu no 35 līdz 60 gadiem, kā rāda iegūtie dati šajā respondentu kopā, vecumposma noteiktas atšķirības mācīšanās procesā, lingvistiskajā attieksmē vai uzvedībā nebija nosakāmas.

Novērojumi 2016. un 2017. gadā parādīja jauno migrācijas raksturu un dažādību – grupu dalībnieki bija patvēruma meklētāji, kas Latvijā nonākuši, īstenojot galvenokārt ES bēgļu pārvietošanas programmu. Šo grupu raksturošanā jāņem vērā no iepriekšējā posma grupām atšķirīgā motivācija – ja citu imigrantu dalība latviešu valodasursos ir nosacīti brīvprātīga (protams, to nosaka likumi, kurus var ievērot un var neievērot), tad otrā posma grupu dalībniekiem latviešu valodas nodarbības bija jāapmeklē zināmā mērā obligāti, kas šim pētījumam nāca tikai par labu, noskaidrojot iemeslus un motivācijas gan kursu apmeklēšanai, gan kopumā attieksmju un viedokļu noskaidrošanai. Šīs grupas etnodemogrāfiskais raksturojums pievienots 2. tabulā.

Pētījuma ētisko apsvērumu dēļ šai grupai netiek norādīts konkrēts dalībnieku skaits no katras izcelsmes valsts, par ko tika noslēgta mutiska vienošanās ar pētījuma respondentiem, kuru bažas tikt identificētiem, ņemot vērā viņu pārdzīvoto sabiedrības negatīvo attieksmi, viņu vārdiem runājot, ‘izvazāšanu pa televīziju’, veicinājušas bailes šajā grupā. Tāpēc pārstāvētās valstis norādītas visas kopā. Kā arī atšķirības vecumposmos tiks norādītas tālāk analīzes sadaļā, jo šajās grupās vecuma struktūra bija no 16 līdz 65 gadiem.

Grupas kods	Dalībnieku skaits	Dzimumu struktūra	Izcelsmes valstis	Izglītības līmenis
2016 1 2016 2 2016 3 2016 4 2017 5 2017 6 2017 7 2017 8 2017 9 2017 10	95	S – 42, V – 53	Afganistāna, Bangladeša, Eritreja, Indija, Irāka, Irāna, Kamerūna, Pakistāna, Sīrija, Šrilanka	A – 16; V – 18; P – 29; NP – 15; N – 4; N/AN – 3; NI – 10

2. tabula. 2016. un 2017. gada valodas kursu dalībnieku etnodemogrāfiskais raksturojums.

Paralēli tiešajiem novērojumiem veiktas arī **intervijas** ar valodas apguvējiem un latviešu valodas skolotājām, kas strādā ar pieaugušajiem (interviju jautājumi un vadlīnijas pievienotas 2. pielikumā). Intervijas ar valodas apguvējiem tika veiktas divos posmos: 2008. un 2009. gadā tika intervēti 20 latviešu valodas kursu dalībnieki – bijušie Padomju Savienības republikas pilsoņi. Šo interviju rezultāti parādīja, ka šī kopa nav pietiekama un darbs jāturpina, paplašinot gan skaitu, gan arī respondentu dažādību. Tāpēc šis darbs tika turpināts arī otrajā posmā – no 2014. līdz 2017. gadam, kur tika intervēti 45 respondenti no abām tiešo novērojumu respondentu grupām.

Papildu faktoru noskaidrošanai praktiskā darba aprakstam tika veiktas intervijas arī ar latviešu valodas kursu pedagoģēm (18 respondenti), kuru viedoklis ir balstīts ilgā un dažādā pieredzē ikdienas darbā, mācot latviešu valodu imigrantiem. Pamatā visas aptaujātās skolotājas ir strādājušas ar šo auditoriju vidēji 10 gadus, visām pieredzē ir darbs ar trešo valstu valstspiederīgajiem gan no bijušajām Padomju Savienības republikām, gan rietumu pasaules valstīm, gan studentiem (kas ir pavisam cita veida auditorija un šajā pētījumā nav ietverta), gan patvēruma meklētājiem un bēgļiem. Turklāt šis darbs ir bijis gan ar dažāda vecuma auditoriju (bērni, pusaudži, studenti, pieaugušie, pensionāri), gan dažāda veida valodas apguves formās (darbs skolā, darbsursos, privātsiņdās, arī tālmācības pieredze). Šīs intervijas ir liels ieguvums pētījumam saistībā ar profesionālā darbā pamatota viedokļa iegūvi.

Jautājumi, kas intervijās vairāk tika izmantotas kā vadlīnijas, ir izstrādāti un papildināti, balstoties uz tiešo novērojumu rezultātiem, reizēm pat vairāk pētnieka sajūtām par to, kas ir aktuāls katras latviešu valodas kursu grupas dalībniekiem. Veicot intervijas, kas

sākotnēji tika plānotas kā strukturētas (noteikts un stingrs jautājumu klāsts un secība, sociolingvistikas metožu aprakstos: *structured interview*), kam ir savas priekšrocības, piemēram, dati ir tieši salīdzināmi starp respondentiem, un kas ir būtiski vairāk mikrosociolingvistikas pētījumos, darba gaitā tika nolemts izmantot daļēji strukturētu interviju (*semi-structured interview*). Tā pieļauj plašāku datu iegūvi, brīvāku atmosfēru intervijas laikā, kas ir priekšnoteikums dabiskai sarunai, viedokļa izzināšanai, diskusijai, svarīgāko problēmu noskaidrošanai (Meyerhoff et al. 2012, 129, 144), kaut arī ne vienmēr visi iegūtie dati ir salīdzināmi visā respondentu kopā, taču tas arī nebija pētījuma galvenais nosacījums. Pētījumā bija jānoskaidro visi iespējamie dati, kas raksturo migrācijas un valodas saistību valodas politikas īstenošanas kontekstā.

Pētījuma ētiskās nostādnes

Visi pētījuma dati ir atspoguļoti, ievērojot respondentu konfidencialitāti. Dati ir kodēti, lai nebūtu iespējams jebkādos apstākļos identificēt respondentu.

Par datu konfidencialitāti ir veikta vienošanās ar respondentiem, un ievērotas respondentu vēlmes par viņu datu neizpaušanu.

Intervijas tika veiktas ar tiem respondentiem, kas tam piekrita, datu analīzē ievērojot vienotu respondentu kodēšanas sistēmu, kur tiek norādīts tikai dzimums un grupas numurs.

Pētījumā netiek izpausti nekādi dati, lai varētu identificēt ne kursu dalībniekus, ne arī intervētos pedagogus. Ievērojot respondentu vēlmi, patvēruma meklētāju un bēgļu grupā netiek norādīts konkrēts skaits katrai valstij, ko viņi pārstāv.

Pirms tiešo novērojumu uzsākšanas, katrā grupā tik saņemta piekrišana par novērojumu veikšanu un respondentu informēšana par iegūto datu izmantošanu, informantu kodēšanu un konfidencialitāti.

Demogrāfisko datu ieguves laikā tika pieļauta iespēja, ka respondents nesniedz to informāciju, ko nevēlas sniegt.

Respondents jebkurā brīdī varēja atteikties piedalīties pētījumā, vai norādīt, ka negrib, lai kāda no viņa sniegtās informācijas tiktu publiskota, tādu gadījumu gan nebija.

Dažos gadījumos pētījumam būtiski dati tika iegūti nejaušos novērojumos ārpus pētījuma veikšanas laika (dažādās ikdienišķās situācijās un sarunās pirms nodarbības, starpbrīdī vai pa ceļam uz un no nodarbībām). Šajos gadījumos situācijas dalībniekiem tika lūgta atļauja pievienot iegūto informāciju pētījuma datiem, rīkojoties tālāk atbilstoši atļaujas saņemšanai.

Tiešo novērojumu un interviju veikšanas procesa apraksts

Tiešo novērojumu grupu apraksta tabula un kritēriju tabula ir pievienota 1. pielikumā, daļēji strukturēto interviju jautājumi diskusijai pievienoti 2. pielikumā. Veicot tiešos novērojumus, tika veikti pieraksti gan izveidotajās tabulās, gan atsevišķi pieraksti par konkrēto situāciju. Pētījumam vērtīgāka daļa ir iegūta, aizpildot tabulu komentāru sadaļu un konkrēto situāciju aprakstus, kas veido milzīgu datu materiālu klāstu klasifikācijai un analīzei. Katrs valodas kurss ilga 120 stundas, kas ir pietiekams laiks, lai pētnieks un pētījuma dalībnieki spētu iejusties un atklāties cits citam, tādējādi paaugstinot pētījuma datu autentiskumu un patiesumu, kas arī ir katra pētījuma pamatā. Visās grupās izveidojās ļoti pozitīva savstarpējā sadarbība un uzticība, par ko īpaša pateicība pienākas katram pētījuma dalībniekam.

Intervijas tika veiktas vairākos veidos: vai nu individuāli ar respondentu, vai arī nelielās grupās, kur respondentiem bija ciešs savstarpējais kontakts, kas nodrošināja atvērtību un pozitīvu atmosfēru intervijas laikā. Intervijas tika veiktas pamatā kursu norises beigās vai pēc kursa, kad pētniekam un respondentiem bija nodibināti ciešāki un pozitīvi savstarpējie kontakti. Neliela daļa no materiāla iegūta nejauši dzirdēto dalībnieku savstarpējo sarunu laikā, par ko tika lūgta atļauja pievienot to materiālam.

Intervijas ar pedagogiem tika veiktas individuāli, ja nepieciešams, precizējot informāciju ar elektroniskās saziņas līdzekļiem. Tās tika veiktas neatkarīgi no tiešo novērojumu grupu norises. Visas intervijas izvērtās par vērtīgām sarunām, kas sniedz nozīmīgu ieguldījumu un ticamību pētījuma rezultātiem. Izveidotie interviju jautājumi bieži vien tika izmantoti kā pieturas punkti, un bija gadījumi, kad sarunas gaita un noskaņa lika kādu jautājumu atstāt aiz borta, bet tas nav bijis traucēklis pilnvērtīgai datu ieguvei.

Intervijas notika latviešu valodā (ar pedagogiem), krievu valodā (ar bijušo Padomju Savienības republiku pilsoņiem) un angļu valodā (ar patvēruma meklētājiem un bēgļiem). Īpaša respondentu kopa bija tieši patvēruma meklētāji un bēgļi, daudzi no kuriem nerunā nevienā svešvalodā vai runā diezgan nabadzīgā angļu valodā. Tāpēc intervējot šos cilvēkus, tika izmantoti dažādi citi kursu dalībnieki ar labu angļu valodas prasmi, kas darbojās kā tulki starp pētnieku un respondentu un sniedza lielu palīdzību datu iegūšanas procesā. Šie cilvēki visam citam pa vidu bija arī lieliski palīgi skolotājam viņu darba procesā. Viens no šiem

cilvēkiem ir F., kuram ir īpaša pateicība par lielisko sadarbību un kuram patīk lietot, jo viņš ir Lietus.

Lielākās grūtības pētījuma datu analīzē un interpretācijā radīja tieši pozitīvā sadarbība un cilvēciskās attiecības, kas radās starp respondentiem un pētījuma autori, kas deva ļoti daudz informācijas patiesuma garantēšanai, bet traucēja objektīvā iegūto datu analīzē un radīja vēlmi attaisnot un parādīt katra informanta sniegto informāciju labākā un pozitīvākā gaismā. Taču cerams, ka tiešo novērojumu laikā iegūtie dati izlīdzina un sniedz objektīvus rezultātus.

Pirms pievērsties iegūto datu analīzei, jāaplūko statistikas dati, kas parāda pēdējo gadu tendences migrācijas procesos Latvijā.

2.2. Migrācijas rosinātas etnodemogrāfiskās pārmaiņas

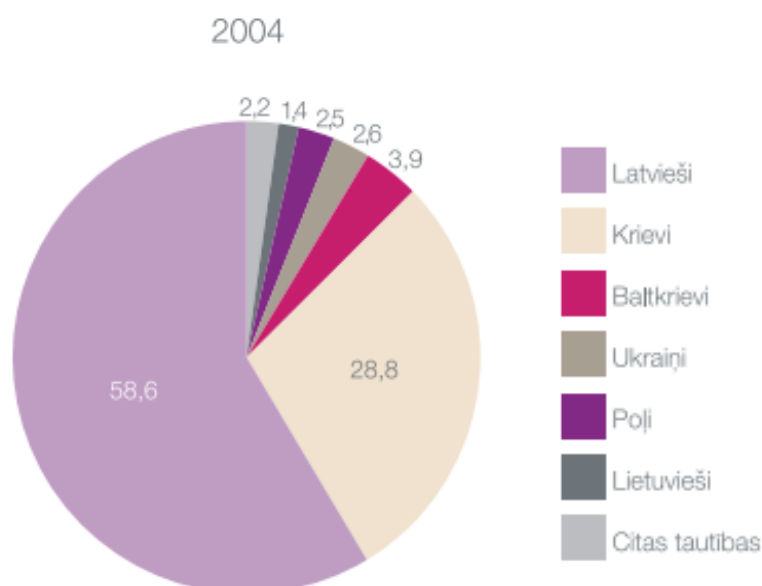
Valodas situāciju ietekmē attiecīgās valodas runātāju skaits, valodas kolektīva etnodemogrāfiskais sastāvs un migrācijas tendences (Baltiņš, Druviete 2017, 163). Valodas runātāju skaitam ir liela nozīme valodas konkurētspējas nodrošināšanā. Kā zināms, latviešu valoda ietilpst pasaules lielāko valodu pulkā, un runātāju skaits, latviešu valodas kvalitāte un valodas statuss var nodrošināt stabilas latviešu valodas pozīcijas, tomēr mūsdienu pasaules globalizācijas procesi un valodu konkurence līdz ar negatīvajiem Latvijas demogrāfiskās situācijas rādītājiem latviešu valodas ilgtspējai rada riskus, ko iespējams mazināt apzinātas valodas politikas ceļā (Druviete 2010a, 149). Sabiedrības pārmaiņas, ko rada mūsdienu migrācija, rada apstākļus pārmaiņām valodas situācijā neatkarīgi no tā, cik statistiski nozīmīgs ir jauno sabiedrības locekļu skaits. Tāpēc tas ir būtiski arī Latvijā.

Vērtējot valodas situāciju Latvijā, jāņem vērā Latvijas iedzīvotāju negatīvais pieaugums, izmaiņas iedzīvotāju nacionālajā sastāvā, resp., iedzīvotāju etnodemogrāfiskā un lingvistiskā struktūra, kā arī emigrācija un imigrācija.

Arī Rietumeiropas valstis aizvien vairāk uztrauc demogrāfiskā situācija: nācijas strauji noveco un dzimstības rādītāji vēl aizvien ir pārāk zemi un nepietiekami. Lai stimulētu iedzīvotāju demogrāfisko attīstību, par vienu no risinājumiem tiek uzskatīta starptautiskā migrācija (piemēram, Lielbritānijā, Spānijā u. c. valstīs tieši imigrācijas pieaugums nodrošina iedzīvotāju pieaugumu) (Salt 2006, 23). Migranti tiek uztverti ne tikai kā darbaspēks, bet viņi ir arī iedzīvotāju reprodukcijas veicinātāji. Savukārt pēdējo gadu t. s. bēgļu krīze ir radījusi neplānotas situācijas pārmaiņas, arī valodas ziņā.

Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju skaits samazinās katru gadu. Piemēram, 2004. gada 1. janvārī Latvijā dzīvoja 2 miljoni 319 tūkstoši iedzīvotāju, bet 2018. gada 1. janvārī – aptuveni 1 miljons 934 tūkstoši iedzīvotāju (CSP datubāze). Latvijas iedzīvotāju skaita samazināšanos nosaka gan negatīvie dzimstības rādītāji, gan emigrācija.

Izmaiņas vērojamas arī Latvijas iedzīvotāju nacionālajā sastāvā. Nozīmīgs rādītājs ir 2011. gada tautas skaitīšana, kas ir apjomīgākā iedzīvotāju aptauja ikvienā valstī un kuras dati liecina, ka Latvijā dzīvo vairāk nekā 160 tautību iedzīvotāji (CSP datubāze). Pēc 2004. gada 1. janvāra datiem, 58,6 % no Latvijas iedzīvotājiem ir latvieši, 38,4 % – citu tautību pārstāvji, no kuriem 28,8 % ir krievu tautības pārstāvji (1. att.).

1. att. Latvijas iedzīvotāju nacionālais sastāvs 2004. gadā. Dati: CSP datubāze.

Savukārt 2017. gada iedzīvotāju nacionālais sastāvs turpina mainīties tāpat kā vairākus gadus iepriekš – latviešu īpatsvars lēnām pieaug, te gan jāņem vērā, ka iedzīvotāju skaits kopumā katru gadu samazinās (2. att.). Latviešu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā Latvijā kopš 2011. gada ir pieaudzis par 1,1 %. Neraugoties uz šīm izmaiņām, Latvijas pamattautības skaita rādītāji joprojām ir zemākie ES valstu vidū. Citu Latvijā dzīvojošo etnisko grupu pārstāvju skaits un īpatsvars lēnām samazinās. Visātrāk apskatāmajā periodā samazinājies krievu tautības iedzīvotāju īpatsvars – no 28,8 % 2004. gadā līdz 25,4 % 2017. gadā. Pamazām pieaug to iedzīvotāju skaits, kuri ir norādījuši piederību kādai citai tautībai, kas skaitīšanas datos netiek atšifrētas.

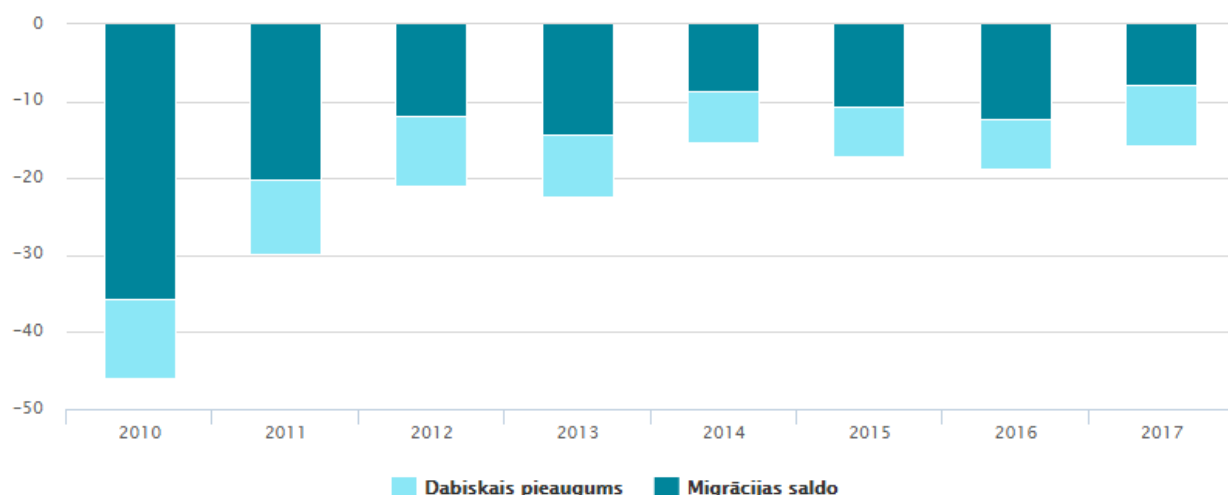
Tautība	2017	
	Iedz. skaits	%
Latvieši	1 209 401	62,0
Krievi	495 528	25,4
Baltkrievi	64 257	3,3
Ukraiņi	44 639	2,2
Poļi	40 583	2,1
Lietuvieši	23 327	1,2
Ebreji	4 873	0,2
Čigāni	5 191	0,3
Vācieši	2 529	0,1
Igauņi	1 731	0,1
Lībieši	n/a	n/a
Citi	59 073	3,1
Kopā	1 950 116	

2. att. Latvijas iedzīvotāju nacionālais sastāvs 2017. gadā. Dati: CSP datubāze.

Līdzīgi kā daudzām citām t. s. jaunajām Eiropas Savienības dalībvalstīm Latvijai raksturīga situācija, ka tā ir galvenokārt darbaspēka emigrācijas avots, tomēr arvien pieaug arī prakse emigrācijas radīto darbaspēka trūkumu risināt ar imigrācijas palīdzību, ko nodrošina arī izmaiņas imigrācijas politikā. Starp emigrāciju un imigrāciju valda savstarpēja sakarība – darbaspēka emigrācija rada darbaroku trūkumu, kuru uzņēmēji tiecas aizvietot ar darbaspēka importa palīdzību. Ekonomisko migrantu atgriešana dzimtenē ir viens no mērķiem valstī, taču diemžēl tas nav iespējams, nenovēršot tos ekonomiskos cēloņus, kādēļ migrācija ir notikusi – bezdarbs, nabadzība, nepietiekams atalgojums, sociālo labumu trūkums u. c.

Taču pārmaiņas notiek gan ekonomiskās attīstības, gan arī migrācijas procesu ietekmē. Kopš 2007. gada iedzīvotāju skaita samazinājums migrācijas dēļ 2017. gadā pirmo reizi ir mazāks nekā dabiskā pieauguma dēļ (3. att.). Tas nozīmē, ka samazinās emigrācija un pieaug

imigrācija, tā migrācijas rezultātā iedzīvotāju skaits 2017. gadā samazinājās par 7,8 tūkst. (2016. gadā – 12,2 tūkst.). Pērn Latvijā no citām valstīm ieradās 9,9 tūkst. cilvēku, kas, salīdzinot ar 2016. gadu, ir par 1,6 tūkst. vairāk un izceļoja 17,7 tūkst. – par 2,9 tūkst. mazāk nekā 2016. gadā (CSP datubāze).

3. att. Iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijā: 2010–2017. Dati: CSP datubāze.

Jāuzsver, ka ikvienai valstij ir pamats uztraukties par savu iedzīvotāju masveida aizplūšanu. Latvijai šī problēma ir īpaši aktuāla kopš iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā, ir ļoti zems dzimstības līmenis un vērojama nācības novecošanās. Lai arī pirms kāda laika viesstrādnieku piesaiste Latvijas darba tirgum nebija nepieciešama, jo valstī bija vērā ņemams bezdarba līmenis (2011. gada sākumā reģistrēts bezdarba līmenis – 14,2 %) (CSP datubāze), ekonomistu prognozes par imigrācijas palielināšanu Latvijā gaidāmā darbaspēka deficīta aizpildīšanai sāk īstenoties. Pamatā gan, kā aprakstīts tālāk, imigrācijas virziens ir tradicionālais – bijušās Padomju Savienības republikas.

Turklāt sabiedrības daudzveidības palielināšanās sakarā nozīmīga ir 2015. gadā ES ieviestā Bēgļu izmitināšanas programma, mēģinot risināt kara bēgļu un patvēruma meklētāju situāciju Eiropā. Vismaz sākotnēji sabiedrības satraukums par šo cilvēku uzņemšanu Latvijā bija ļoti liels. Apzinoties un saskaroties ar straujajām migrācijas tendencēm pasaulē, tieši Sīrijas kara un Āfrikas valstu bēgļu izmitināšana visās Eiropas Savienības dalībvalstīs radīja lielu pretenziju vilni Latvijas sabiedrībā, kur viens no spēcīgākajiem bēgļu un patvēruma meklētāju izmitināšanas programmas īstenošanas pretargumentiem bija sabiedrības integrācijas un valodas apguves iespējamās problēmas.

Bēgļu un patvēruma meklētāju problēma pasaulē pastāv. Bēgļu skaits Eiropā ir liels (piem., 2016. gadā bija apmēram 1,3 milj. patvēruma meklētāju (*Eurostat* dati)), savukārt Latvijā – ļoti neliels (piem., 2016. gadā bija 350 patvēruma meklētāju (PMLP datubāze, 4. attēls). Šis uzņemto cilvēku skaits it kā nebūtu tā satraukuma vērts, kas tika sacelts Latvijas publiskajā telpā. Taču tas bija „karstais kartupelis” vismaz plašsaziņas līdzekļos un, šķiet, nostrādāja kā katalizators sabiedrībā pastāvošām raizēm par imigrācijas (gan vēsturiskās, gan mūsdienu) ietekmi gan uz valodas situāciju, gan arī kultūras un uzskatu kopumu un iespējamo nesaderību. Tas liek paraudzīties tieši uz imigrācijas etnodemogrāfisko sastāvu pašlaik.

Gads	Patvēruma meklētāji	Bēgļa statuss	Alternatīvais statuss
1998	58	2	–
1999	22	4	–
2000	5	1	–
2001	14	1	–
2002	30	–	3
2003	5	–	6
2004	7	–	–
2005	20	–	–
2006	8	2	8
2007	34	5	3
2008	51	2	1
2009	52	5	6
2010	61	7	18
2011	335	9	18
2012	189	10	20
2013	185	14	21
2014	364	3	21
2015	328	6	23
2016	350	47	107
2017	395	39	259
Kopā (no 1998. līdz 2017. gadam)	2513	157	514

4. attēls. Patvēruma meklētāju skaits Latvijā no 1998. līdz 2017. gadam. Dati: PMLP datubāze.

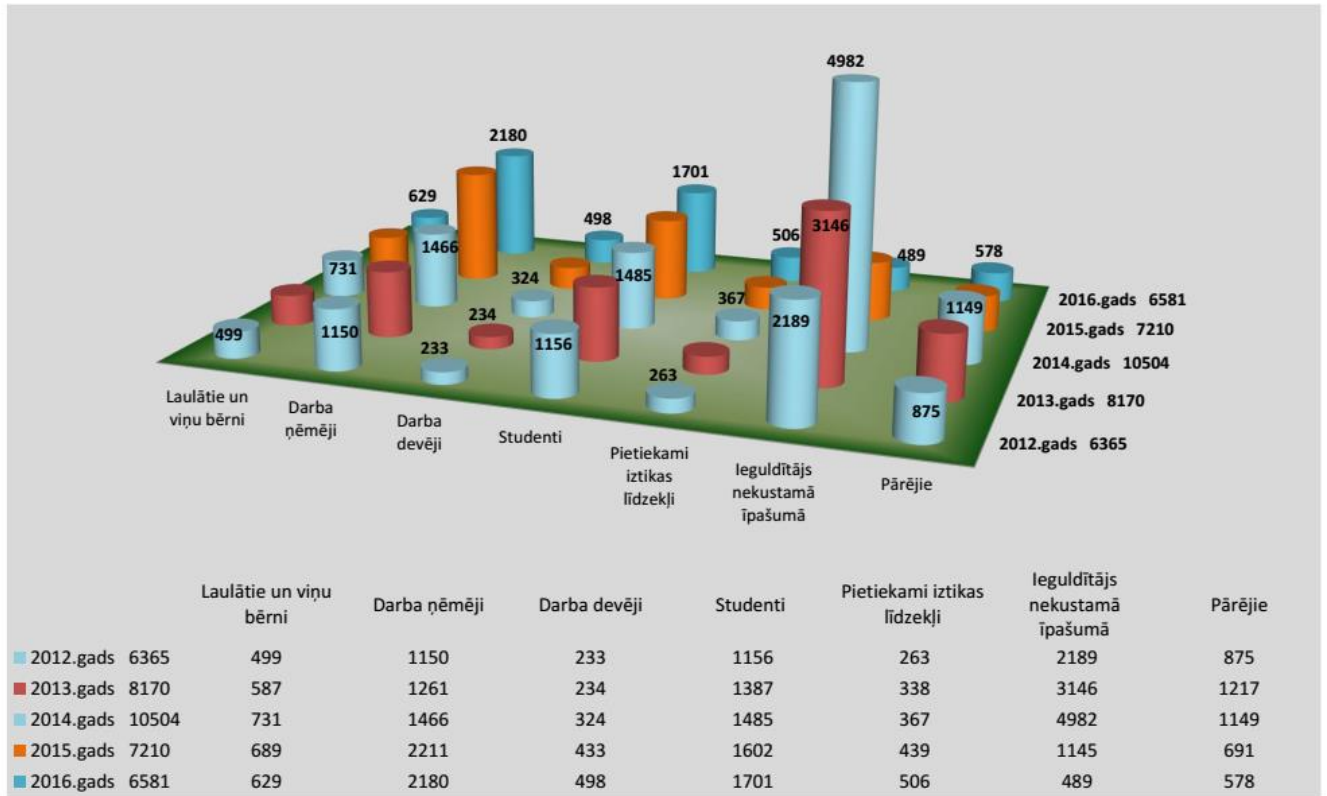
Kā liecina CSP dati par ilgtermiņa migrāciju, ik gadu Latvijā iebrauc 6 līdz 9 tūkstoši cilvēku. Savukārt, pēc PMLP Iedzīvotāju reģistra datiem, 2017. gada sākumā Latvijā ar uzturēšanās atļaujām dzīvoja ap 90 000 ārzemnieku no vairāk nekā 120 izcelsmes valstīm.

Vērtīgus datus valodas politikas īstenošanai un plānošanai sniedz ziņas par ārzemnieku izcelsmes valstīm un ierašanās iemesliem. Iedzīvotāju ar pastāvīgās uzturēšanās atļaujām izcelsmes valstis: 81 % – Krievija, 5 % – Lietuva, 4 % – Ukraina, 3 % – Baltkrievija, 1 % – Igaunija, 1 % – Vācija, 6 % – citas valstis (94). Iedzīvotāju ar termiņuzturēšanās atļaujām izcelsmes valstis: 34 % – Krievija, 11 % – Ukraina, 6 % – Vācija, 6 % – Lietuva, 4 % – Uzbekistāna, 4 % – Baltkrievija, 3 % – Ķīna, 2 % – Bulgārija, 2 % – Zviedrija, 2 % – Indija, 2 % – Lielbritānija, 2 % – Kazahstāna, 2 % – Igaunija, 1 % – Itālija, 19 % – citas valstis (107). 2017. gada pirmajā pusgadā pastāvīgās uzturēšanās atļaujas piešķirtas 17 bēgļiem (3 no Afganistānas, 1 no Krievijas, 4 no Libānas, 3 no Tadžikistānas, 6 no Turcijas).

Lielākā daļa pastāvīgās uzturēšanās atļauju piešķirtas bijušajiem nepilsoņiem, viņu laulātajiem vai bērniem, bijušajām militārpersonaām, izņemot iebraukušos no Vācijas, – šie dati rāda Latvijas etnodemogrāfiskās struktūras vēsturiskos apstākļus un okupācijas sekas. Savukārt termiņuzturēšanās atļauju izsniegšana pēdējos piecos gados pamatojama ar mūsdienu globālās migrācijas tendencēm un arī Latvijas dažādu valsts politikas īstenošanas jomu (imigrācijas, ekonomikas, izglītības utt.) virzieniem, kas ietekmē valodas situācijas attīstību un valodas politikas īstenošanu gan īstermiņā, gan ilgtermiņā. Pirmkārt, pēdējos gados palielinās jauniebraucēju skaits no aizvien jaunām izcelsmes valstīm, piemēram, Ķīnas, Indijas u. c. (tradicionālās Latvijas imigrantu izcelsmes vietas ir bijušās Padomju Savienības valstis un tuvākās kaimiņvalstis). Otrkārt, vēl aizvien lielākā daļa iebraucēju ir no Krievijas. Treškārt, labi pamanāmi ir iemesli, kas atbilstoši izmaiņām Latvijas likumdošanā pieļauti termiņuzturēšanās atļauju piešķiršanā un kas parāda un pierāda valsts iekšējās politikas dažādo jomu savstarpējo sakarību un ietekmi (5. attēls).

Pirmreizējās termiņuzturēšanās atļaujas izsniegta piecos gados - no 2012.g. līdz 2016. g.

5. attēls. Pirmreizējās termiņuzturēšanās atļaujas, kas izsniegtas no 2012. līdz 2016. gadam. Dati: PMLP datubāze.

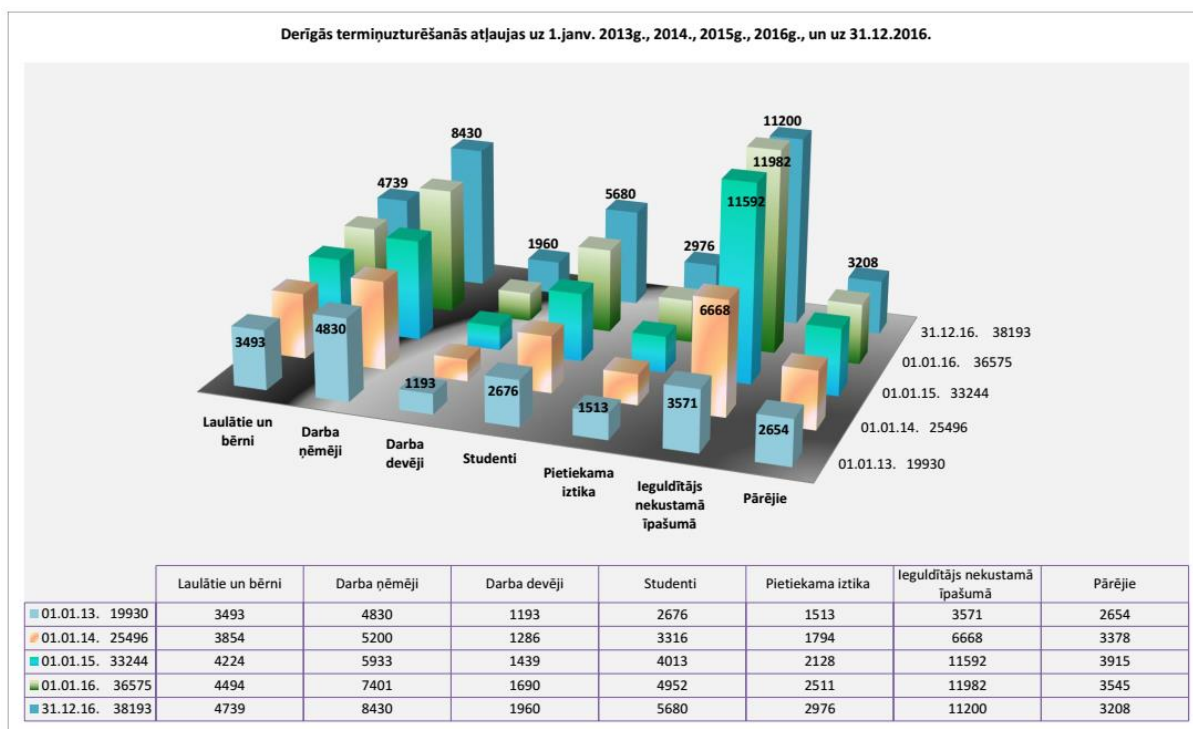
Tātad visbiežāk kā pamatojums uzturēšanās atļauju piešķiršanai minēts: darbs vai studijas Latvijā, ieguldījumi nekustamajā īpašumā, pietiekami iztikas līdzekļi, kļūšana par darba devēju, laulības un bērni u. c. Turklāt kopš 2012. gada (PMLP datubāze) visos iepriekš minētajos sektoros ir manāms lielāks vai mazāks pieaugums, izņemot ieguldītājus nekustamajā īpašumā, kuru skaits strauji auga līdz 2014. gadam, kad bija spēkā „slavenās” 2010. gada izmaiņas Imigrācijas likumā par nekustamo īpašumu (noteiktā vērtībā) kā garantu uzturēšanās atļaujas iegūšanai. Kā norādīts žurnālistes M. Luksas 2014. gadā veiktajā intervijā ar PMLP priekšnieka vietnieci migrācijas jautājumos M. Rozi:

Kopš stāšanās spēkā 2003. gada 1. maijā Imigrācijas likums piedzīvojis 20 grozījumu. Tas vien jau liecina, ka imigrācijas jautājums patiešām ir politikas karstais kartupelis. Iespējams, tik daudz izmaiņu ir tieši tāpēc, ka līdz šim nav bijis stabila vadlīniju konsekventai politikai ilgtermiņā. Protams, izmaiņas prasa arī reālā dzīve ar savām aktualitātēm. Ļoti nozīmīgi bija likuma grozījumi, kas stājās spēkā

2010. gada 1. jūlijā un cita starpā ievieša regulējumu, ka pret noteikta apmēra triju veidu investīcijām – komercuzņēmumos, nekustamajos īpašumos vai kredītiestādēs – trešo valstu pilsoņi var iegūt termiņuzturēšanās atļaujas (TUA) līdz pieciem gadiem, kas pēc tam var pārtapt pastāvīgās uzturēšanās atļaujā.

(Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/263532-karstais-imigrācijas-jautajums-latvija-2014>)

Nekustamā īpašuma pircēju izcelsmes valsts lielākoties ir viena – Krievija (31.12.2016. – 7905, 6. attēls), no citām valstīm vērā ņemams skaits šī uzturēšanās atļaujas veida ieguvēju ir no Ķīnas (979), Ukrainas (752), Uzbekistānas (393) un Kazahstānas (339). Taču, sākot no 2015. gada, kad stājās spēkā 2014. gadā veiktie grozījumi Imigrācijas likumā, kuru rezultātā šī nekustamā īpašuma iegādes procedūra kļuva sarežģītāka un mainījās arī prasības ieguldījuma vērtībai, vērojams straujš ieguldītāju skaita kritums. Savukārt pārējos sektoros redzams neliels, bet stabils pieaugums, kas skaidrojams ar izmaiņām attiecīgās jomas attīstības mērķos (piemēram, starptautisko studentu iesaiste izglītības jomā vai nodarbinātības problēmu risināšana, piesaistot viesstrādniekus, ekonomikas un darba tirgus jomā u. tml.).

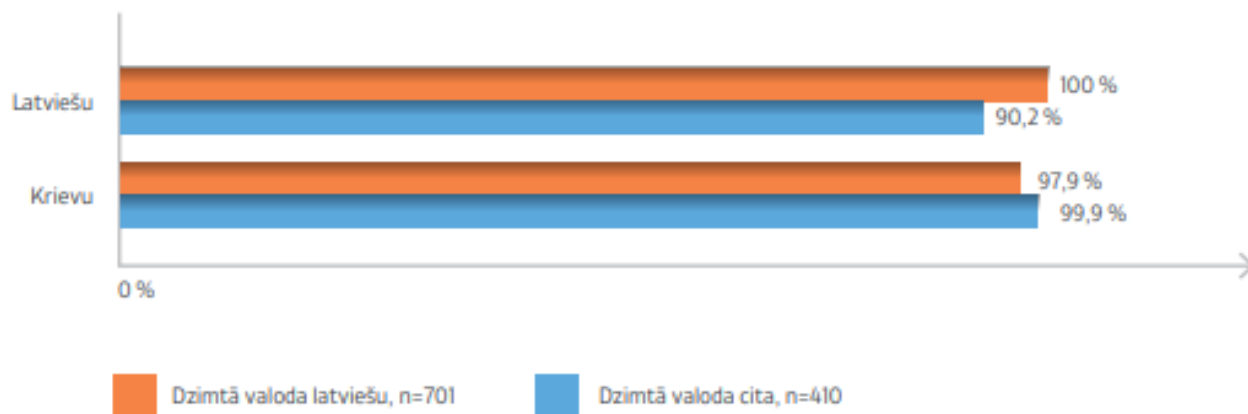
6. attēls. Derīgās termiņuzturēšanās atļaujas, kas izsniegtas no 2012. līdz 2016. gadam. Dati: PMLP datubāze.

Tas liecina par imigrācijas politikas un ideoloģijas iespaidu gan uz sabiedrības struktūru, gan tādējādi arī uz valodas situāciju un valodas politiku.

Aplūkojot attēlos redzamo statistiku un ņemot vērā vispārējās migrācijas un demogrāfijas tendences, var šķist, ka imigrācijas apjomi skaita ziņā nav lieli un tie neatstāj būtisku ietekmi uz valodas situāciju. Tomēr kopējais Latvijas iedzīvotāju skaits, kuriem ir pastāvīgās vai termiņuzturēšanās atļaujas, ir nozīmīgs. Kā liecina PMLP dati, 2016. gada beigās Latvijā dzīvoja 52 189 cilvēki ar pastāvīgās uzturēšanās atļaujām un 38 193 – ar termiņuzturēšanās atļaujām. Lielākais imigrantu skaits Latvijā ir no Krievijas, Ukrainas, Lietuvas, Baltkrievijas, Uzbekistānas.

Visām šīm valstīm kopīga ir savstarpējās saziņas valoda, kas visbiežāk tiek izmantota starpterniskajos sakaros, tā ir krievu valoda. Tas ietekmē valodas situāciju Latvijā: realitātē tiek veicināta un, iespējams, paplašināta krievu valodas lietojuma vide, kas jau esošā krievu valodas izplatības līmeņa Latvijā un asās valodu konkurences apstākļos neveicina valsts valodas pilnvērtīgu funkcionēšanu (Valodas situācija 2016, 111).

Šeit ir noderīgi aplūkot Latvijas iedzīvotāju valodu prasmes. Kā liecina pētījums Valodas situācija 2016 (52), kaut arī pamazām Latvijas lingvistiskajā ainavā ienāk arvien vairāk dažādu valodu, latviešu vidū visizplatītākā svešvaloda joprojām ir krievu valoda, to vismaz pamatzināšanu līmenī prot 98 % latviešu. Krievu valodas prasme latviešu vidū kopš 2009. gada nav būtiski mainījusies (2009. gadā – 98 %, 2012. gadā – 97 %). Arī lielākā daļa Latvijas mazākumtautību pārstāvju runā latviešu valodā. 2014. gadā 91 % respondentu, kuru dzimtā valoda nav latviešu, norādīja, ka prot latviešu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī. Arī šis skaits nav būtiski mainījies kopš 2009. gada (2009 – 91 %, 2012 – 90 %). Kopumā latviešu valodas prasme sabiedrībā joprojām ir nedaudz mazāk izplatīta nekā krievu valodas prasme – latviešu valodā kopumā runā 96,7 % Latvijas iedzīvotāju, bet krieviski – 98,5 % (7. att.).

7. attēls. Iedzīvotāju latviešu un krievu valodas prasme vismaz pamatzināšanu līmenī. Dati: Valodas situācija 2016.

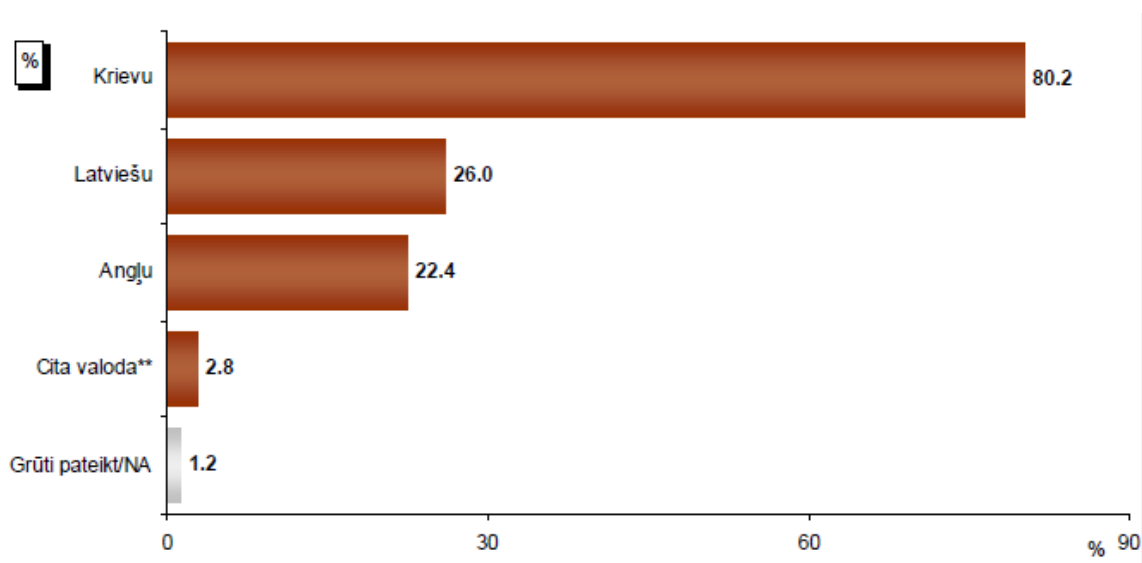
Savukārt viens no t. s. jaunās imigrācijas aktuāliem aspektiem ir iebrucēju runāto valodu un pārstāvēto kultūru dažādība (piemēram, jau iepriekš minētie studenti no Indijas, Vācijas u. c., nekustamo īpašumu pircēji no Ķīnas, Kazahstānas u. c. valstīm, darba ņēmēji no dažādām Austrumu valstīm, arī patvēruma meklētāji no Sīrijas, Afganistānas u. c.). Latvijā pagaidām šo cilvēku skaits nav liels, taču tas nenozīmē, ka jaunās imigrācijas tendences būtu jāatstāj pašplūsmā vai jānorobežojas no tām.

Vērtējot Latvijas valodas situāciju kontekstā ar etnodemogrāfiskajiem rādītājiem, svarīgi ir daži aspekti:

- no vienas puses, katru gadu procentuāli pieaug latviešu īpatsvars Latvijā, ko varētu uzlūkot kā pozitīvu faktu latviešu valodas lietojuma paplašināšanā;
- no otras puses, tomēr skaitliski latvieši dzimtenē sistemātiski samazinās, tāpēc nevar apgalvot, ka latviešu valodas vide paplašinās un tās apdraudējumi samazinās;
- negatīvie dzimstības rādītāji un pieaugošā emigrācija ir iemesls latviešu valodas runātāju skaita samazinājumam, valodas vides pārmaiņām, tādējādi radot konkurentvalodu (krievu un angļu) lomas palielināšanos;
- emigrācija, valsts ekonomiskās labklājības uzlabošanās, migrācija pasaulē jau sāk radīt arī pieaugošu imigrāciju, kas savukārt rada pārmaiņas valodas situācijā Latvijā, ņemot vērā līdz šim pastāvošās imigrācijas virzienu, kur liela daļa iebrucēju ir no bijušajām Padomju Savienības valstīm un krievu valodas

prasme ir viena no būtiskākajām motivētājām par mītnes valsti izvēlēties tieši Latviju.

Latvijas migrācijas politika lielā mērā ir atkarīga no dominējošajiem motīviem – nacionālās identitātes, valodas, vēstures – un no ekonomiskās izaugsmes, racionālajām interesēm. Veidojot ilgtermiņa migrācijas politiku, jāņem vērā Latvijas vēsturiski nosacītā valodas situācija. Kā rāda arī 2008. gadā veiktā Latvijas iedzīvotāju aptauja par attieksmi pret viesstrādniekiem (SKDS 2008 I), 80 % respondentu sazinās krievu valodā ar cilvēkiem, kas pēc 1991. gada pārcēlušies uz dzīvi Latvijā ar mērķi strādāt (8. att.).

8. att. Latvijas iedzīvotāju saziņas valodas izvēle komunikācijā ar cilvēkiem, kuri pēc 1991. gada pārcēlušies uz dzīvi Latvijā. Dati: SKDS 2008 I.

2.3. Pētījumā iegūto datu analīze

Šajā apakšnodaļā aprakstīti pētījumā iegūtie rezultāti. Tā strukturēta atbilstoši pētījumā izmantot metožu izvēlei, ir sniegts kritēriju apraksts, kā arī pētījuma iegūto datu iedalījums faktoros, kas ietekmē valodas situāciju un ir nozīmīgi valodas politikas īstenošanai migrācijas aspektā. Nodaļā sniegts arī precīzāks respondentu kopas apraksts, kā arī pētījuma mērķa sasniegšanai nozīmīgi piemēri no intervijām, kas nepieciešamības gadījumā salīdzināti ar kvantitatīvo aptauju rezultātiem.

2.3.1. Tiešo novērojumu rezultāti

Tiešo novērojumu rezultāti ir aprakstīti, grupējot datus pēc izveidotajiem kritērijiem (precīzi sk. 1. pielikumā):

- 1) nodarbību apmeklējums;
- 2) dalībnieka vecums;
- 3) dalībnieka dzimums;
- 4) dalībnieka izglītība;
- 5) dalībnieka valodu prasme;
- 6) dalībnieka aktivitāte un sadarbība ar pedagogu un citiem dalībniekiem nodarbību laikā;
- 7) dalībnieka sasniegumi;
- 8) grūtības mācību procesā;
- 9) lingvistiskā attieksme;
- 10) saziņas valoda ar citiem dalībniekiem ārpus oficiālā mācību laika vai mācību laikā;
- 11) saziņas valoda ar pedagogu ārpus oficiālā mācību laika vai mācību laikā;
- 12) dalībnieka izcelsmes valsts.

Šeit sniegts vispārīgs novērojumu rezultātu apkopojums, izceļot būtiskos datus, pēc nepieciešamības novērojumu precīzus datus pievienojot situācijas analīzei darba nākošajā nodaļā.

Latviešu valodas kursu apmeklējums

Visi tiešo novērojumu laikā pētītie latviešu valodas kursi ilga 120 akadēmiskās stundas, kas ir visbiežāk īstenotais viena valodas kursa apjoms Latvijā. Visi pētītie kursi bija paredzēti iesācējiem (A 1 līmenim), un visi bija bezmaksas kursi, ko finansē no ES fondu

līdzekļiem. Analizējot iegūtos datus, secināms, ka visbiežāk latviešu valodas kursus apmeklē trešo valstu valsts piederīgie, kas nav patvēruma meklētāji un bēgļi. Vidējie rādītāji ir šādi:

- 2014 1 un 2014 2 – 75 % apmeklējums,
- 2015 1 un 2015 2 – 78 % apmeklējums,
- 2016 1; 2016 2; 2016 3; 2016 4 – 54 % apmeklējums,
- 2017 5; 2017 6; 2017 7; 2017 8; 2017 9; 2017 10 – 49 % apmeklējums.

Šie dati liek paraudzīties uz motivāciju un nosacījumiem, kas varētu ietekmēt kursu apmeklējumu, kas plašāk aprakstīta tālāk. Šeit piebilstams, ka grupās 2014 1, 2014 2, 2015 1 un 2015 2 dalībnieki paši savu apsvērumu dēļ pieteicās kursu apmeklējumam, savukārt pārējās grupās apmeklējums bija nosacīti obligāts, resp., latviešu valodas kursi jāapmeklē visiem patvēruma meklētājiem un bēgļiem. Truclāt apmeklējumu ietekmē vēl daudzi citi arī tālāk aprakstītie faktori.

2016. un 2017. gada grupās apmeklējumu ietekmēja kursu dalībnieku personiskie lēmumi par savu turpmākās dzīvesvietas izvēli.

Kursu dalībnieku vecums

Kursu dalībnieku vecums 2014 1, 2014 2, 2015 1 un 2015 2 grupās bija no 35 līdz apmēram 60 gadiem, kur katrā grupā izveidojās samērā līdzīga vecuma struktūra – pārsvarā vienas paaudzes cilvēki ap 40 gadiem un daži (1–2) vecāka gadagājuma cilvēki. 2016. un 2017. gada grupās bija vērojama liela vecumu starpība (no 16 līdz 65) vienas grupas ietvaros, kas skaidrojams ar ES bēgļu pārvietošanas programmas darbību – Latvijā pamatā iebrauca ģimenes, kuru vecuma struktūra ir ļoti dažāda, vai pārsvarā jaunieši no Āfrikas un Āzijas valstīm. Ja konkrētajā brīdī iebrauca 6 ģimenes un 7 jaunieši, tad latviešu valodas grupu izveidē netika ņemti vērā nekādi demogrāfiskie rādītāji, lai veidotu, piemēram, vecuma ziņā homogēnākas grupas. Kā parādīts tālāk, arī tas var būt nozīmīgs faktors valodas apguvē.

Kursu dalībnieku vecuma struktūra:

- 16 – 20 gadi: 6 %
- 21 – 30 gadi: 20 %
- 31 – 40 gadi: 24 %
- 40 – 50 gadi: 28 %

- 50 – 60 gadi: 12 %
- 60 un vairāk: 10 %

Kursu dalībnieku dzimums

Kopā visosursos piedalījās 62 sievietes un 133 vīrieši. Pamatā grupās bija jaukta dzimumu struktūra, bet 2016. un 2017. gadā bija dažas grupas, kurās piedalījās tikai vīrieši vai tikai sievietes, kas bija visu patvēruma meklētāju un bēgļu grupu izveides noteikts faktors, ņemot vērā pedagogu un kursu organizatoru novērojumus par veiksmīgākajiem nosacījumiem latviešu valodas apguvei, kam pamatā bieži bija arī konkrēto cilvēku kultūru un tradīciju īpatnības.

Kursu dalībnieku izglītība

Analizējot dalībnieku iegūtās izglītības līmeni, izgaismojas atšķirības 2014./2015. gada grupās un 2016./2017. gada grupās. Tie kursu dalībnieki, kas nākuši no Latvijas izglītības sistēmai un tradīcijām līdzīgām valstīm, lielākoties ir ieguvuši augstāko izglītību (2014./2015. gada grupās kopā apmēram 80 % dalībnieku bija augstākā izglītība). Savukārt jaunās migrācijas pārstāvji, kas nāk no dažādu konfliktu skartajām zonām vai Austrumu un Āfrikas valstīm, reizēm nav baudījuši iespēju iegūt tādu izglītību, kādu viņi varbūt būtu vēlējušies. Šajās grupās bija lielāka dažādība pēc iegūtās izglītības, arī tādi cilvēki, kam nav bijusi iespēja apmeklēt skolu, vai arī tas ir bijis nepietiekami, kas noteikti nosaka un ietekmē cilvēka prasmi mācīties.

Šeit uzsverama ir vēl viena Latvijas pieaugušo izglītības sistēmai jauna problēma – analfabētisms, kas skaitliski, protams, ir ļoti neliels (novērotajās grupās – 3 cilvēki), bet, no skolotāja viedokļa raugoties, arī viens šāds cilvēks grupā nozīmē dažāda veida problēmas mācību procesā, kuru principā, mācoties valodu grupā, atrisināt ir ārkārtīgi sarežģīti un laikietilpīgi, un tas prasa papildu resursus no skolotāja.

Kursu dalībnieku valodu prasme

Cilvēka valodu prasme liecina arī par pieredzi valodu apguvē, kas var būt noderīga jaunas valodas apguvei. Arī šajā aspektā izšķiramas atšķirības 2014./2015. gada grupās un

2016./2017. gada grupās. Pirmajās cilvēki prata savu dzimto valodu (lielākoties krievu valodu) un angļu valodu (lielākoties A2 un B1 līmenī (pēc pašnovērtējuma)), daži arī vācu valodu. Ja dzimtā valoda ir bijusi kāda cita (ukraiņu, baltkrievu vai cita), tad otra valoda ar augstu prasmes līmeni (līdz C2) ir krievu valoda. Tādu cilvēku, kas zinātu divas svešvalodas, nebija daudz, un pamatā tie bija cilvēki, kuru dzimtā valoda nav krievu valoda.

Savukārt 2016./2017. gada grupās parādās liela valodu kopējā skaita dažādība. Pamatā kursu dalībnieki prot savu dzimto valodu, tie, kam ir augstāks izglītības līmenis, prot arī angļu valodu (pamatā iesācēja līmenī, bet arī daži, kam angļu valodas prasme ir C līmenī). Šo grupu dalībnieku vidū bija daudz lielāks (proporcioniāli) skaits tādu, kas prot tikai savu dzimto valodu (vidēji 3–5 katrā grupā). Kā arī vēl viens interesants rādītājs par respondent valodu prasmi – bija daži dalībnieki, kas neprata nevienu no t. s. lielajām pasaules valodām (angļu, krievu vai kādu citu), bet prata vairākas savas izcelsmes valsts vietējās valodas vai reģionā nozīmīgākās valodas.

Kursu dalībnieku aktivitāte un sadarbība ar pedagogu un citiem dalībniekiem nodarbību laikā

Visās pētāmajās grupās krusu dalībnieku aktīva piedalīšanās nodarbībās iezīmē kopīgas tendences:

1) kursa sākumā, sauksim to par iepazīšanās periodu, lielākā daļa dalībnieku izmanto novērotāja pozīcijas, grupā var izšķirt aktīvistos, kas savu personisko īpašību vai līdzšinējās pieredzes vadīti ļoti labi iejūtas jaunajos apstākļos, kas bieži vien viņiem ir arī palīgs valodas apgūvē;

2) visi dalībnieki pozitīvā sadarbībā ar pedagogu līdz kursa noslēgumam kļūst aktīvāki un ar lielāku interesi un aizrautību piedalās nodarbībā, nebaidoties runāt latviski, arī kļūdīties, labot un palīdzēt cits citam;

3) novērojamas kultūras un izglītības ieguves procesa atšķirības, kur cilvēki no atšķirīgām kultūrām izpauž arī atšķirīgas attieksmes pret valodu vispār, valodu mācīšanos un valodu lietojumu, kas arī var ietekmēt viņu sasniegto rezultātu.

Kursu dalībnieku sasniegumi

Vērtējot kursu dalībnieku sasniegumus, izšķirami vairāki faktori:

- cilvēki no Latvijas pieredzei un sistēmai līdzīgām izglītības ieguves tradīcijām un kultūrām spēj ātrāk sasniegt rezultātu, iekļauties normatīvo prasību sistēmā, nokārtot pārbaudījumus, taču tas ne vienmēr nozīmē arī valodas lietošanu turpmāk;
- cilvēki, kas ilgāk dzīvo Latvijā, valodas vidē, spēj ātrāk sasniegt rezultātu;
- ja cilvēks ir ieradies tikko, viņš pārstāv pavisam citu kultūru, viņam nav pietiekamas mācīšanās pieredzes, valodas apguve prasa ilgāku laiku, un 120 h ir nepietiekams laiks pat priekšzināšanu apguvei;
- būtiska ir valodas apguves motivācija;
- pozitīvs klimats grupā var veicināt visu dalībnieku progresu valodas apguvē;
- valodas lietojuma vide sniedz nozīmīgu palīdzību valodas apguvē.

Vērtējot sasniegumus, ir jāņem vērā arī dažādie izņēmumi un katra cilvēka individualitāte, pieredze un visu to faktoru kopums, kas ietekmē viņa mācīšanos. Taču vispārīgus secinājumus izdarīt ir iespējams.

Kursu dalībnieku grūtības mācību procesā

Jebkurš mācību process ir saistīts arī ar kādu grūtību pārvarēšanu. Tiešo novērojumu laikā secināts, ka galvenie šķēršļi valodas apguvei ir saistīti ar individuālām cilvēka iezīmēm vai pieredzi, dažādām personiskās dzīves problēmām un motivācijas jautājumiem. Šajā analizē netika ietverts skatījums uz grūtībām valodas apguvē no valodas viedokļa (gramatika, garumzīmes, 1. konjugācija u. tml.).

Var izšķirt šāda veida šķēršļus:

- jo mazāka cilvēka pieredze, kas saistīta ar valodu mācīšanos, jo sarežģītāks ir jaunas valodas apguves process (nav zināmi dažādi mācīšanās paņēmieni, valodas apguves veidi un formas, nespēja izprast sistēmu un piemērot analogiju u. tml.);
- dažādas sociālas un materiāla rakstura problēmas, ko cilvēks nespēj atrisināt paša spēkiem, īpaši tas ietekmēja 2016. un 2017. gada grupas, kur lielākoties, no mūsdienu cilvēka vajadzību viedokļa raugoties, šo vajadzību nodrošinājums bija ļoti nepilnīgs;

- valodas apguves motivācija: šis faktors ir visnozīmīgākais valodas apgūvē, un te parādījās dažas kopsakarības:
  - motivācija spilgti parādās vispirms nodarbību apmeklējuma – 2016. un 2017. gada grupās kursu apmeklējums pirmo mēnesi bija ļoti augsts (kursu dalībnieki vēl pārdzīvoja tā saucamo eiforijas fāzi, kad jaunā dzīves vieta šķiet iespēju pilna), kas strauji krita pēc iedzīvošanās un dažādu personisku problēmu, kas saistītas ar materiāliem un darba jautājumiem, saasināšanās;
  - vēl viens aspekts, kas atklājās novērojumos, ir t. s. instrumentālās motivācijas īpatnības, kur daļa no apgūvējiem (īpaši 2014. un 2015. gada grupās) skaidri formulēja valodas kursu apmeklēšanu valodas prasmes apliecības iegūšanai; vai tas nozīmē arī valodas lietojumu ikdienā – kā rāda Latvijas pieredze, ne vienmēr tas tā ir;
  - kursu dalībnieku prieks un noskaņojums visas grupās nodarbībās pieauga tad, kad viņiem bijusi iespēja sazināties latviski ar saviem kolēģiem, draugiem vai svešiem cilvēkiem un kad šī saziņa vismaz kādu brīdi ir notikusi latviski un visi ir sapratuši cits citu: šeit atklājas valodas apguves integratīvās motivācijas spēks.

Kursu dalībnieku lingvistiskā attieksme

Šis kritērijs novērojuma laikā bija vissarežģītāk nosakāms, tas vairāk izziņāts intervijās. Taču noteiktus datus iegūt ir izdevies:

- valodas kursu dalībnieki, kas paši izvēlējušies mācīties latviešu valodu un kuri dzīvo Latvijā pietiekami ilgi, pauda pozitīvu attieksmi pret latviešu valodas apgūvi, valodu apgūvi kopumā, kā arī viņi izprata valodu hierarhiju valstī un nepieciešamību arī ikdienā sazināties latviešu valodā, turklāt uzskatīja to par vienu no labākajiem palīgiem latviešu valodas apgūvē;
- visu valodas kursu dalībnieku lingvistisko attieksmi ietekmēja reālais valodu lietojums sabiedrībā – no aizvainojuma par to, ka ir piedzīvoti pārmetumi par latviešu valodas nepietiekamu prasmi, līdz neizpratnei par to, ka ikvienā situācijā ikdienā visi latvieši sāk runāt ar viņiem krievu vai angļu valodā.

Kursu dalībnieku saziņas valoda ar citiem dalībniekiem ārpus oficiālā mācību laika vai mācību laikā

Savstarpējā saziņas valoda iedalāma šādos modeļos:

- 1) savstarpējai saziņai ar citiem dalībniekiem tiek izmantota tā valoda, kas lielākajai daļai dalībnieku ir dzimtā un visiem pārējiem kopīgā saziņas valoda, kā tas bija 2014./2015. gada grupās, kur tā bija krievu valoda; šajās grupās bija ļoti reti gadījumi (parasti tuvojoties kursa noslēgumam), kad tika izmantota latviešu valoda, un tā parasti bija sasveicināšanās vai īsu frāžu izteikšanas gadījumos; divās grupās arī 2017. gadā bija šis modelis, un kopīgā saziņas valoda bija arābu;
- 2) savstarpējai saziņai ar citiem dalībniekiem tiek izmantota tā valoda, kas lielākajai daļai dalībnieku ir dzimtā, bet saziņai ar citiem tiek izmantota visiem dalībniekiem zināmā svešvaloda: 2016./2017. gada grupās pārsvarā tika izmantots šis modelis, kur tā bija arābu valoda, bet saziņai ar citiem, kas to neprot, tika izmantota angļu valoda;
- 3) savstarpējai saziņai ar citiem dalībniekiem tiek izmantota tā valoda, kas lielākajai daļai dalībnieku ir dzimtā, bet saziņu ar citiem dalībniekiem, kuri neprot svešvalodas, organizē kāds no dalībniekiem, kas prot svešvalodu, un spēj iztulkot pārējiem viņu dzimtajā valodā: 2016./2017. gada 2 grupās pārsvarā tika izmantots šis modelis, kur tā bija arābu valoda, bet grupas dalībnieks–tulks caur angļu valodu iztulkoja pārējiem viņu dzimtajā valodā;
- 4) savstarpējai saziņai ar citiem dalībniekiem tiek izmantota tā valoda, kas lielākajai daļai dalībnieku ir dzimtā vai svešvaloda, bet grupā ir dalībnieki, kas pilnvērtīgi neprot nevienu svešvalodu, un neviens neprot šo dalībnieku dzimto valodu; šajos gadījumos dalībnieki izmantoja dažādus citus komunikācijas veidus, un komunikācija notika, pēc kāda laika, kas pavadīts latviešu valodas apgūvē, pavisam primitīvā un vienkāršā līmenī kursu dalībnieki komunikācijā izmantoja latviešu valodu, kas principā arī ir jebkuru valodas kursu mērķis – valodas lietošana.

Var būt situācijas, kā tas reizēm bija nodarbībās bēgļiem, kad grupā ir divas/trīs svešvalodas, kuras kursu dalībnieki prot atkarībā no savas izcelsmes valsts un tajā

populārajām svešvalodām (piemēram, angļu, franču). Tie, kuri angļu valodu prot labāk, nosacīti kļuva par skolotāja palīgiem, nepieciešamības gadījumā tulkojot vārdu vai paskaidrojumu franču, arābu, kurdu vai tigriņu valodā. (Taču jāatceras, ka skolotājam jābūt ārkārtīgi uzmanīgam, lai nepārvērstu šo procesu nemitīgā tulkošanā un nodrošinātu pilnvērtīgu valodas apguves procesu arī tiem kursantiem, kuri pilda šo tulka un palīga funkciju. Te gan jānorāda, ka konkrētajā situācijā svešvalodas pratējiem latviešu valodas apguve bija veiksmīgāka un ātrāka, bet to sekmēja vēl citi faktori.)

Kopumā secināms, ka ārpus formālās stundas laika, latviešu valoda tiek lietota ļoti maz, kas skaidrojams ar to, ka valodas iesācējuursos valodas prasmes līmenis nav tik labs, lai tā varētu pildīt visas saziņas nepieciešamības. Arī gadījumos, kad skolotājas dažādos veidos mēģināja veicināt sarunas latviski arī ārpus nodarbības laika, visbiežāk valodas apguvēji neatbildēja latviešu valodā. Kaut gan arī tas var būt kā pirmais solis valodas lietošanas sākumā.

Kursu dalībnieku saziņas valoda ar pedagogu ārpus oficiālā mācību laika vai mācību laikā

Vērtējot kursu dalībnieku saziņu ar pedagogu, jānorāda, ka no kursu dalībnieku puses izmantotie modeļi ir visai līdzīgi iepriekš aprakstītajiem. Pedagogi kursu sākumā vairāk izmantoja citas valodas (krievu vai angļu) vispārīgu organizatorisku lietu apspriešanai, arvien palielinot latviešu valodas lietojumu savā saziņā, izmantojot arī šo laiku mācību nolūkos. Protams, ne katrs dalībnieks bija spējīgs pilnvērtīgi sazināties latviski, tāpēc samērā parastas bija situācijas, kad katrs runā savā valodā, bet pozitīvais šajā situācijā bija kursa dalībnieku spēja un vēlme saprast un mācīties latviešu valodu. Īpaši interesantas un vērtīgas valodas lietojumam bija nodarbības ārpus formālām stundām klasē, kur arī valodas apguvēji atbrīvojās un nebaidījās kļūdīties un runāt latviešu valodā.

Skolotāji arī dažādos veidos veicināja kursu dalībnieku iespējamo saziņu latviski ārpus oficiālā nodarbības laika, kas ir būtisks veids, kā turpināt mācīt valodu, un nozīmīga valodas apguves atziņa vispār – valodu var mācīties visur un vienmēr. Tā kā pētāmās grupas bija iesācēju grupas, tad, protams, lielākoties kursu dalībnieki šajās situācijās arī skolotājam atbildēja citā valodā, bet latviešu valodu ārpus nodarbības saziņai aizvien biežāk izmantoja, tuvojoties kursa noslēgumam.

Kursu dalībnieku izcelsmes valsts

Līdz ar pēdējo gadu migrācijas tendencēm, pieaug arī imigrantu izcelsmes valstu dažādība, runāto valodu un pārstāvēto kultūru dažādība. Līdz 2016. gadam pamatā imigranti nāca no Krievija, Ukrainas, Baltkrievijas, citām bijušās Padomju Savienības valstīm, Imigrācijas politikas pārmaiņu rezultātā nedaudz pieauga Ķīnas u. c. valstu pārstāvju skaits, studentu no citām valstīm un augsti kvalificēto speciālistu no ES valstīm un citām Rietumu valstīm skaits arī nedaudz pieaug, un katru no šīm auditorijām raksturo nedaudz citādi aspekti, kas arī būtu vairāku pētījumu vērti. Savukārt līdz ar ES Bēgļu un patvēruma meklētāju izmitināšanas programmas darbību pieaug ne tikai imigrantu pārstāvēto valstu, bet arī kultūru, tradīciju un valodu dažādība.

2.3.2. Interviju rezultāti

Sākumā sniegti **interviju ar imigrantiem rezultāti**. Intervijās iegūtā informācija klasificēta pēc faktoriem, kas ir nozīmīgi valodas politikas izvērtējumā un īstenošanā. Citāti no intervijām sniegti izcelti atsevišķā rindkopā, pievienojot identifikatoru – grupas numuru un dzimumu. Citātu tulkojumu latviešu valodā veikusi darba autore, ja intervija ir notikusi krievu vai angļu valodā, pēc iespējas un savu prasmju robežās saglabājot izteiksmes veidu.

Migrācijas ietekme uz sociolingvistiskajiem procesiem un arī sabiedrības daudzveidību, kas ietekmē arī valodas politiku, atklājas vairākos aspektos, kas secināmi gan no iepriekš aprakstītajiem tiešo novērojumu datiem, gan no intervijās iegūtajiem datiem.

Vispirms jāmin **imigrantu izcelsmes vietas un iemesli**: tas nav būtiski pašu valstu vai iemeslu dēļ, bet gan tāpēc, ka tas nozīmē kultūru, valodu un tradīciju dažādību un, iespējams, arī pretrunas ar uzņēmējvalsts sabiedrības principiem un vērtībām, kas var radīt dažāda veida problēmas (Vertovec 2007, 1031). Savukārt pārceļošanas iemesli ir būtiski no valodas apguves motivācijas viedokļa – te var izšķirt piespiedu un brīvprātīgās migrācijas sekas, kas nozīmē dažādu pieredzi, gaidas un arī spēju un vēlmi ieguldīt savu darbu.

Es jau negribēju nekur braukt un neko mācīties no jauna, man bija labi, man bija darbs. (2017 5, V)

Mēs vispār nesapratām, kur mēs braucām. Atbraucām, izkāpām no autobusa, mežs. (2016 3, S)

Mums īsti neviens nepaskaidroja, kas ir Latvija un kur tā atrodas. Ka vēl valoda būs jāmācās. Un darba arī nav. (2016 1, V)

Mani izlaida kaut kādos džungļos, tad gājām, beigās esam šeit, bet ir labi. Man patīk, tāpēc arī mācos valodu. (2016 2, S)

Intervijās respondenti norādīja arī uz vēl dažiem būtiskiem izceļošanas iemesliem, kas var veicināt pozitīvu vai negatīvu valodas apguves motivāciju un arī lingvistisko attieksmi. Darba migrācija vai t. s. viesstrādnieki visbiežāk pirms mītnes valsts izvēles veic kaut kādu izpēti, uz kuru valsti doties. Uz Latviju strādāt pamatā brauc cilvēki no bijušajām Padomju Savienības republikām, kuru argumenti par labu Latvijai (vai arī kādai citai no Baltijas valstīm): tas ir pietiekami tuvu, dzīve nav dārga, ir līdzīga kultūra un dzīves skatījums, iespējams, kādam šeit dzīvo radi vai kādreiz šeit ir bijis, vai arī vienkārši nav iespēju tikt nekur tālāk. Taču pamatā arguments par labu izvēlei dzīvot un strādāt Latvijā ir kopīgas starpetniskās saziņas valodas esamība:

Šeit visi runā krieviski (2014 1, V)

Te ir vieglāk saprasties nekā Eiropā, jo te visi saprot krieviski (2014 2, V)

Pat visus dokumentus šeit var nokārtot un dabūt krieviski, skolā un domē, un slimnīcā (ar to domāts – sazinoties krieviski). (2015 1, S)

Mēs domājām, kur braukt, bet palikām pie Latvijas. Mēs te esam bijuši, patika, visu var saprast, krieviski arī cilvēki saprot, nav arī tālu. (2015 2, S)

Man vīram te darbs bija, tā jau it kā mums bija vienalga, vai Lietuva vai Igaunija, vai Latvija, bet te ir labi. Skolu atradām, tur viss krieviski notiek, cilvēki arī runā krieviski. (2014 1, S)

Es atbraucu, jo man vienkārši dzīve piespieda, tā sanāca, bet esmu apmierināta. Arī no sākuma nebija grūti, krieviski visur saprot, darīšanas nokārtot var, tagad jau pavisam labi, esam iedzīvojušies. Redzi, valodu mācos. (2015 1, S)

Es sākumā domāju, ka te pietiks ar angļu valodu. Vispār jau, cik man vajag, pietiek, tikai ja strādāt gribu, tad jāmācās latviešu valodu. (2017 7, V)

Nu viss ir vienkārši, taču ir daudz vieglāk dzīvot tur, kur tev nav nekādu papildu raizi, kādu laiku var iztikt bez latviešu valodas, bet mācīties tomēr to vajag. (2015 2, S)

Vēl viens migrācijas veids, kas var ietekmēt valodas jautājumus, ir legālā vai nelegālā migrācija. Par to no intervijās noskaidrotajām personiskajām situācijām un viedokļiem var secināt, ka daļai no nelegālās migrācijas pārstāvjiem, kuri nonākuši Latvijā diezgan necilvēcīgos apstākļos, dažādu savu iekšējo pārdzīvojumu un izjūtu vadībā ir liela vēlme un motivācija mācīties valodu, lai varētu palikt šeit dzīvot un lai nebūtu nekur jābrauc tālāk. Savukārt daļai no šiem cilvēkiem ir citi mērķi un plāni doties labākas dzīves meklējumos, kas, protams, nav nekāda motivācija apmeklēt obligātos valodas kursus.

Nekur vairs nebraukšu, K. arī nebrauks un paliks, mums pietiek. Man ir grūti mācīties, es neko nesaprotu, bet iešu uz kursiem, cik vajag. Meitai arī saku, lai mācās, citādi varēs tikai grīdas slaucīt. (2016 2, S)

Es nekur vairs negribu braukt, man bērni, viņi jau skolā sāka iet, varbūt būs darbs. Zinu, ka vajag mācīties, bet nu nav viegli, vecs un arī slinkums. Bet vajag, tas skaidrs. (2017 6, V)

Valodas apguves motivācijas un lingvistiskās attieksmes jautājumi ir sensitīvi un ļoti personiski, atkarīgi no katra cilvēka pieredzes, kas ir tik dažāda.

Valodas apgūvē nozīme ir arī dzīves valstī **ilgumam un kontaktam** ar vietējo sabiedrību esamībai. Kopumā tie respondenti, kas Latvijā ir dzīvojuši ilgāk (līdz 5 gadiem) un/vai biežāk saskārušies ar latviešu valodu ikdienā, darba kolektīvā u. c., ātrāk apgūst valodu un arī vēlas ātrāk apgūt valodu. Taču šeit jāņem vērā Latvijas vēsturiskā imigrācija, kuras rezultātā sabiedrības locekļi, kas neprot un nevēlas prast latviešu valodu arī pēc 30 un 50 šeit nodzīvotiem gadiem, veido nozīmīgu sabiedrības daļu (Valodas situācija 2016, 52).

Man ļoti palīdz, ka es daudz saprotu latviski, jo man darbā ir daudz kolēģu latviešu, man tikai runāt bail. Mans vīrs gan jau runā, viņam jau vajag uz C kursiem iet, viņš nebaidās. (2015 2, S)

Es jau mazliet runāju latviski ar savu mentori, viņa ir forša, daudz palīdz. (2017 7, V)

Mēs jau te kā cietumā, vispār nav neviena, ar ko latviski runāt, tikai skolotājas. (2017 9, V)

Man visi darbinieki latvieši, bet nu mēs angļiski pārsvarā runājam. Viņi domā, ka es neko nesaprotu latviski, bet es jau saprotu. (2015 1, V).

Es jau varu staigāt pa tiem kursiem, bet man visi draugi arī krieviski ar mani runā, viņiem tā vieglāk. Man jau arī, bet nu valodu mācīties tas tiešām nepalīdz. (2014 1, S)

Ja mums būtu vairāk cilvēku, ar ko runāt, bet tas jau nav iespējams. Mēs tik guļam, ēdam un pa pagalmu staigājam, kur mēs viņus satiksim. (2017 9, V)

Man vīram labāk iet, viņam darbā ir latvieši, tad parunā, es sēžu mājās, varbūt veikalā var, bet es jau tik labi vēl nesaprotu. (2014 2, S)

Es nesaprotu, kāpēc viņi (vietējie cilvēki, kas neprot un nerunā latviski) neprot, cik tad te vajag dzīvot, lai iemācītos? (2015, 1 V)

Intervijās respondenti minēja arī citus faktorus, kas **palīdz** latviešu valodas apguvē:

- skolotāja personība – šis bija viens no faktoriem, ko minēja katrs no respondentiem. Tie, kuru latviešu valodas kursu apmeklēšanas pieredze bijusi lielāka un kuriem ir bijusi iespēja mācīties pie dažādiem skolotājiem, nosauca tieši skolotāju kā galveno motivācijas uzturētāju. Pie īpašībām, kas varētu raksturot ‘personību’, respondenti norādīja, ka tās nav konkrētas īpašības, bet tas, ko katrs intuitīvi jūt, kad satiek personību. Risinot sarunas, secināms, ka tā ir profesionalitāte, vispārcilvēciskas pozitīvas īpašības, pašcieņa un cieņa pret citiem, elastīgums savā darbā un izmantotajās metodēs, spēja reaģēt uz auditorijas vajadzībām, spēja būt aizrautīgam un interesantam u. c.:

[..] braukšu prom. Kamēr vēl esmu te, nāksu mācīties, man ir ļoti laba skolotāja. (2017 7, V)

Nu šeit jau nav kā man vienos kursus, kur visu stundu rakstījām vienu vārdu visos nominatīvos un ģenitīvos. Es gandrīz aizmigu. (2015 2, V)

Nu tas ir tā, kad tev ir vienkārši interesanti un skolotājs ir cilvēks, ar lielo burtu. (2015 2, V)

Man jau nevajag te iet, es jau vienreiz biju, bet man patīk. Ir ko darīt, skolotāja ir ļoti laba, mums jau nekā cita interesanta vispār nav, nu uz tirgu aizbraukt, bet tas nav tas. (2016 2, V)

Mēs visi, kas te nākam, tikai tāpēc, ka ir forša skolotāja, vieglāk ir televizoru skatīties. To arī daudzi dara, tu redzi. Interesanti kaut ko jaunu par Latviju uzzināt. Viņa arī prasa par mums, kas mums patīk un kā dzīvojām. (2017 5, V)

Skolotājam ir jābūt cilvēkam, viņš saprot citus, labi māca, ir atvērts, bet nu stingram arī jābūt. Arī gudram jābūt – gan zināšanas, gan cilvēciskā gudrība. To grūti aprakstīt, tas ir tikai izjūtam. Vai nu ir kontakts, vai nav – tas arī svarīgi. Bet skolotājam vajag mācēt katram likt justies svarīgam. (S 2015 1, V)

- interesantas un dažādas mācību nodarbības:

Nu mēs bijām uz zoodārzu, tas bija ļoti labi, interesanti. Tā sieviete (gīde) tikai latviski visu stāstīja, kaut ko jau saprast varēja, bet ne visu. Skolotāja palīdzēja. Varētu biežāk tā kaut kur braukt, mēs vismaz redzam, kā ir ārpus mūsu meža. (2016 2, V)

Man patīk, kad mēs ejam ārā, tad tur dziedam, dažādas spēles un tā. Tad jau prieks arī visiem rodas. Tad gaidām latviešu valodu, vienīgā mūsu izklaide. (2017 6, V)

Es nezinu, vai mēs tur kaut ko iemācāmies, gan jau skolotāja zina, ko dara, bet nu labi tas ir. Ir labs noskaņojums visiem, arī atpūšamies mazliet no sēdēšanas klasē un vispār no savām lietām. (2016 1, S)

Mums te skolotāja dažādas lietas mēģina, un ir interesanti. Mēs tikai visi tādi neatsaucīgi, dziedāt nemākam vai ir kauns, spēles ir interesanti un labi. (2015 2, V)

Vislabākās nodarbības ir tad, kad ir jautri un tu beigās saproti, ka pat esi kaut ko iemācījies. (2015 1, V)

Visiem patīk, kad notiek kaut kas interesants. Mēs ejam ārā, kaut kādas lietas darām, arī klasē kaut ko interesantu darām, to grūti pateikt, es nezinu, kā to sauc, skolotāja pati zina, kā jādara. Tad arī bērni var pievienoties, un visiem ir interesanti. (2016 1, S)

Visgrūtāk laikam ir izdarīt tā, lai ir interesanti, jautri un ar jēgu. Jo mācīties valodu nav nekāds vieglais darbs. Gribētos jau lai ietek galvā kā no spaiņa, bet nu tā nenotiek, tāpēc ir labi, kad skolotāja izdomā daudz interesantu lietu, kā mums ieliet tajā galvā. (2015 2, S)

Mums te patīk nākt, jo tā ir vienīgā vieta, kur mēs tiekam pie kaut kā noderīga un varam kaut ko darīt. Un tad, ja tas viss vēl ir interesanti un ir laba skolotāja, ir pavisam labi. Mēs jau zinām klasē, kam patīk dziedāt, kam ko darīt, tad skolotāja arī to ļauj darīt, un visiem prieks. (2016 3, S)

- saziņa ar latviešiem – tā tiek uzskatīta par vienu no labākajiem veidiem, kā runāt latviski un pilnveidot latviešu valodas prasmi. Tas nav viegli, un cilvēkiem ir jātiek galā ar visām iespējamām psiholoģiskām barjerām, bet pozitīva attieksme no sarunu biedra ir būtisks apstāklis šo barjeru pārvarēšanai. Jāmin gan, ka lielākajai daļai no respondentiem šīs iespējas bija ļoti ierobežotas vai nebija nemaz, un vienīgais latvietis, kas ar viņiem runāja latviski, bija skolotājs:

Dažreiz man mentore palīdz, kad viņai ir laiks, pārējie darbinieki ar mums pārsvarā runā angļiski. Būtu jau labi, ka vairāk runātu. Laikam tikai skolotāja ir vienīgais. (2016 2, V)

Grūti jau sākt, tāpat pēc kāda laika runājam krieviski, tā ātrāk. Bet nu veikalā dažreiz sanāk, kad jaunāki pārdevēji, vecie visi tāpat krieviski runā. (2014 1, S)

Kur lai es satieku tos latviešu, skolotāja tikai. (2017 10, V)

Man liekas, ka jūs (latvieši) esat bailīgi, autobusā neviens nerunā, es jau nevaru pats iet klāt, domās, ka esmu dīvains, vēl kaut kāds svešais. (2016 3, V)

Man meita latviešu skolā mācās, tur mums sapulces latviski ir, arī pasākumi dažādi, bet nu tāpat jau visi vecāki runā krieviski, skolotāja arī paskaidro krieviski, ja kaut ko nesaprotu. Daži vecāki ir tikai, kas ar mums latviski runā. (2015 2, S)

Es autobusā esmu dažreiz ar vietējiem cilvēkiem runājis, te man daži paziņas ir, bet nu daudz mēs neko nevaram. es jau ļoti labi nerunāju. Tā – no kurienes esi, kā tev iet un kur brauksi. (2017 6, V)

Kādi varianti tad ir? Kaut kur iepazīties, bet uz ielas to nedara parasti, darbā, ja citi grib runāt un sanāk, nu, var veikalā mēģināt, bet tur arī parasti visam ātri jānotiek. Paliel skolotājs, vai draugi, ja paveicas un tādi ir. (2015 2, V)

No savas pieredzes varu teikt, ka nav to iespēju. Varbūt mums pašiem vajag vairāk mēģināt. (2014 1, V)

- valodas vide televīzijā, datorā, telefonā – šeit tiek iekļauti gan mācību materiāli, kas pieejami viedierīcēs un datoros, gan arī izklaides un izziņas nolūkos izmantotie kanāli. Realitātē gan respondenti atzina par pašsaprotamu, ka jāskatās televīzija latviski un jāmācās arī no telefonā un datorā pieejamiem materiāliem, taču tas tiek darīts samērā reti:

Man jau ir telefonā dažādas programmas, reizēm kaut ko paklausos un paspaidu, bet ne ļoti bieži. (2016 4, V)

Meita kaut ko tur izmanto, viņai arī sanāk labāk, laikam jaunāka. Dažreiz kaut ko runā līdzī, bet nu vispār mēs tik filmas un raidījumus skatāmies, zvanām radiem. (2017 5, S)

Dažreiz ziņas paskatos, bet nu nav viegli saprast. Raidījumus skatos no Krievijas, tāpat latviski nevarētu saprast. (2015 1, S)

Vienīgais, ko esmu skatījis, ziņas, bet ļoti reti, izmēģināju, vai varēšu kaut ko saprast vai nē. Vispārīgi sapratu, bet nu konkrēti – nē. (2015 2, V)

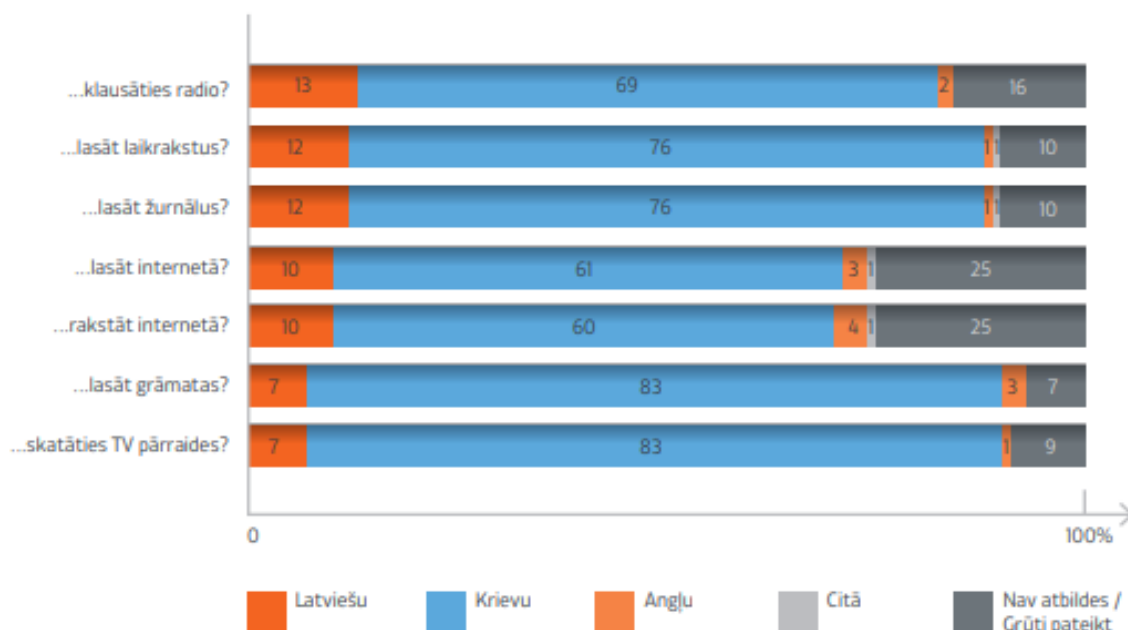
Kaut kā man nav ieradums mācīties datorā, zinu, ka tur ir dažādas programmas, bet nē, neizmantoju. (2014 1, V)

Dažreiz ar sievu kādu programmu ieslēdzam, viņa labi saprot, bet laikam nav nekā tāda interesanta, lai visu laiku skatītos. Vispār būs jāpamēģina regulārāk paskatīties, kaut vai ziņas. (2015 2, V)

Es lejuplādēju jaunu programmu, tagad visi smejas, kad sēžu un atkārtuju līdzī visu. Nezinu, cik ilgi tas strādās, pagaidām man patīk. (2017 9, V)

Visiem taču zināms, ka tā jādara (jāskatās televīzija), bet kurš to reāli dara. Kad tu skaties televizoru, kad gribi atpūsties, ko tur vēl sarežģīt visu ar mācīšanos. Tā jau arī nav atpūta, kad tev galva visu laiku strādā. Kaut gan es zinu cilvēkus, kas iemācījās angļu valodu no filmām, laikam bija pamācījušies arī skolā. Bet tas ir citādāk. Tā (latviešu valoda) nav angļu valoda. (2015 2, V)

Salīdzinot šos datus ar kvantitatīvo aptauju rezultātiem, secināms, ka plašsaziņas līdzekļi pamatā tiek izmantoti izklaides un informācijas iegūšanai, kur visvieglāk ir izmantot savu dzimto valodu. Mācību nolūkiem šie valodas apguves mehānismi tiek izmantoti ļoti reti (9. att.)

9. att. Informācijas ieguves avotu valodas lietojuma izvēle. Apkopotas atbildes – visbiežāk. Respondentu dzimtā valoda – krievu. Dati: Valodas situācija 2016, 104.

- iespēja apgūt latviešu valodu iespējami ātrāk pēc ierašanās valstī:

Es jau otrajā dienā aizgāju uz kursiem, labi, bija ko darīt, citādi no sākuma tu vispār nesaproti, kas notiek un kur tu atrodies. (2017 7, V)

Tos visus (vienā laikā iebraukušos) uzreiz ielika latviešu valodas kursus. Labi, lai neskraida apkārt bez jēgas, viņi jauni, enerģijas par daudz. (2017 8, V)

Es domāju, ka jāsāk mācīties pēc iespējas ātrāk, tad vēl ir lielāka aktivitāte un vēlēšanās kaut ko darīt. Un arī vēl dzīve ir tāda nenostājusies uz vietas, rutīnas nav, bet gribas kaut ko darīt, vismaz cilvēkos iziet. (2015 2, V)

Šeit visus liek grupās uzreiz, tikko atbrauc, tas ir ļoti labi. (2016 1, V)

Man nesanāca uzreiz tikt pie kursiem, bet būtu labi, ja varētu ātrāk sākt. (2014 1, S)

Jāsāk pēc iespējas ātrāk, protams. Sākumā arī tā vēlēšanās mācīties valodu ir lielāka. (2015 2, S)

- pozitīva saskarsmes pieredze ar visiem, kas runā latviski – kā norādīja daudzi respondenti, īpašs prieks mācīties valodu un runāt tajā, kad ir bijusi veiksmīga saziņa ar citiem cilvēkiem, kas runā latviski, iespējams arī, kas paši ir mācījušies valodu un gājuši cauri visām grūtībām, ar ko saskaras ikviens valodas apguvējs. Norādes uz nepareizu latviešu valodu vai akcentu u. tml. tiem, kas vēl mācās, nepalīdz valodas apguvē:

Aizrādījumi var traucēt, man gan nav to teikuši, bet vispār esmu dzirdējis no paziņām, ka tā ir bijis. Bet man ir bijis, ka draugi ir pateikuši, cik labi, ka es mācos latviešu valodu, un cik labi man sanāk. Es taču zinu, ka nemaz tik labi nesanāk, bet nu tas palīdz. (2015 2, V)

Man patīk mācīties, un, ja vēl kāds pasaka, cik tas ir labi, ka es mācos, vai kad sanāk vismaz kaut ko saprast un parunāt. (2016 3, V)

Darbā mazliet mēģinu kaut ko runāt, kolēģi sākumā bija šokā, ka es kaut ko saprotu, bet pēc tam jau paši sāka kaut ko mācīt, dažādas muļķības arī, bet nu tas arī ir labi. (2015 2, S)

Es sākumā darbā nemaz neteicu, ka mācos. Tad vienreiz kaut ko sapratu, otrreiz, un kolēģi sāka pievērst uzmanību, ka es kaut ko saprotu. Visi teica, ka es malacis, un mēģina kaut kā palīdzēt. Bet nu tas tādos sīkumos, kad visiem daudz darba vai jāsteidzas, vai sapulcēs, tur jau nav laika mācīt. (2014 2, V)

Man nav bijis tā, ka aizrāda, nu, ļauni, palīdzēt vajag un pateikt, kā ir pareizi, bet bez naida. (2015 2, S)

Atsevišķi jāparaugās uz respondentu sniegtajām atbildēm par savu **motivāciju**, kāpēc viņi mācās latviešu valodu. Kā aprakstīts valodu apguves teorijā, klasiskais valodu apguves motivācijas dalījums ir instrumentālā motivācija un integratīvā motivācija (Gardner, MacIntyre 1991, 58). Valodu apguves motivācija kopumā ir sarežģīts jēdziens, kur ideālā gadījumā abiem motivācijas veidiem būtu jādarbojas kopā, vienkārši runājot – valoda tiek apgūta gan tāpēc, ka tas ir nepieciešams, jo šī prasme cilvēkam dos kādus labumus, gan tāpēc, ka viņam ir būtiska piederība šīs valodas runātāju kolektīvam kultūras, domāšanas, tradīciju vai kādu citu ārpus materiālās pasaules esošu vērtību dēļ.

Kā liecina interviju dati, tad gandrīz visiem respondentiem svarīga šķiet iespēja apgūt valodu, jo visiem ir nepieciešams ne tikai apgūt latviešu valodu saziņai, bet arī, pirmkārt, likumdošanā noteikto prasību izpildei uzturēšanās dokumentu nokārtošanai, otrkārt, darba vajadzībām, treškārt, savu izglītības iegūšanas iespēju nodrošināšanai.

Lai dabūtu dokumentus, man vajag valodas eksāmenu nokārtot, vismaz A2 līmeni dabūt, es nezinu, vai man vajadzēs dzīvēt kaut kur runāt ļoti labi, bet, ja vajadzēs, kaut ko jau sapratīšu. (2008 V)

Es nedomāju nekur braukt, valodu vajag, ja es dabūšu darbu. (2016 4, V)

Gribētu kaut kur mācīties tālāk, tāpēc jāzina [valoda], bet laikam nesanāks, te bēgļi nevar mācīties par brīvu, maksāt es nevaru. (2017 1, V)

Mums grupā visiem pārsvarā vajag apliecību dabūt, lai to UA (uzturēšanās atļauja) dabūtu, bet īstenībā jau labi, man pašam arī gribas kaut ko saprast. Vismaz veikalā, kas ir piens un kas ir maize. (2015 2, V)

Vispār man nevajag, es braukšu pie māsas, bet, ja es paliktu šeit, tad gan vajag zināt, lai darbu varētu dabūt.

Taču arī integratīvā motivācija intervēto respondentu atbildēs ir stipra. Galvenokārt latviešu valodas apguvē kursu dalībnieki piedalās, jo negrib justies kā svešinieki, grib piedalīties ikdienas saziņā, vēlas saprast sev apkārt notiekošo, arī izprast vietējo kultūru un tradīcijas. Īpaši šī motivācija kļūst spēcīgāka pēc kāda apmeklēta kultūras vai saviesīga pasākuma, paziņu un draugu tikšanās u. tml. Dažiem no respondentiem ir svarīga Latvijas daba, iespēja dzīvot zaļā vidē, kur nav daudz cilvēku, nav izteikti jūtami dažādi sabiedrības konflikti, nav kara u. tml. Tas veicina viņu vēlmi piederēt sabiedrībai, kur kādu laiku var iztikt ar angļu vai krievu valodas prasmi, bet neprotot latviešu valodu var palikt ārpus šīs sabiedrības.

Es nekur nedomāju braukt, te viss ir zaļš, vispār nav cilvēku, nav kara. Iešu uz visiem kursiem, kur vien varēs. (2016 2, S)

Man taču vajag saprast, ko viņi (kolēģi) runā, tāpēc arī mācos. (2014 1, V)

*Tāpēc ka man ir interesanti, kāpēc jums strādāt ir ciest (vārdu spēle ar krievu valodas vārdu *cmpadamь* ‘ciest’). (2015 2, S)*

Es visās vietās, kur esmu dzīvojis, nu, studējis vai pastrādājis, mācījos valodu, tas taču ir skaidrs, interesanti arī, kādi cilvēki, kāda valsts. (2015 2, V)

Sākumā jau mūs visus ieliek obligāti mācīties, bet, kas negrib, vienkārši nenāk. Man patīk, es daudz ko uzzinu stundās, vispār, par Latviju, par cilvēkiem, mēs arī svētkus esam svinējuši, ir interesanti. (2017 7, V)

Es domāju, ka obligāti visiem ir jā mācās, ja jau mēs te dzīvojam, man gan pašam ir grūti, bet es domāju, ka visiem jāzina. Vismaz tā, lai var runāt un saprast. Bērniem jau būs vieglāk, viņi visu dienu skolā, tur ātri viss notiek. Viņi arī man kaut ko pastāsta, kādi svētki bija skolā, interesanti. (2017 6, V)

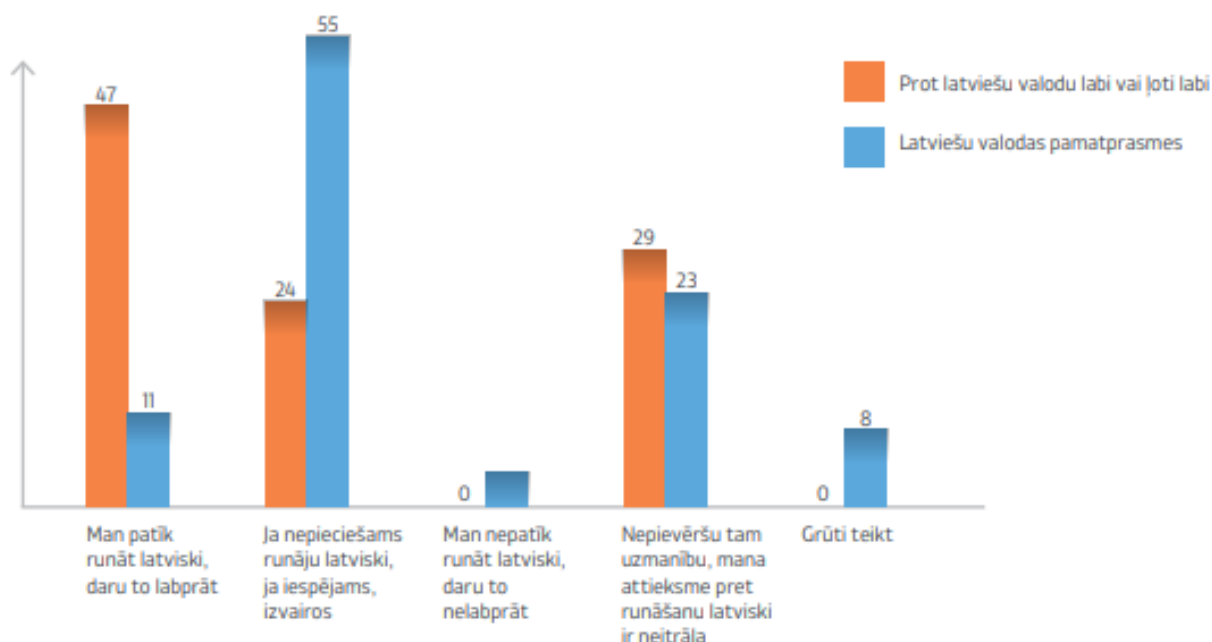

Tāpēc ka ir interesanti, kur tu atrodi un kur tu dzīvo, kas cilvēkiem galvā. Mums daudz kas kopīgs ir, bet nu arī citādāks. Es vēl varbūt kaut ko līdz galam nesaprotu, bet tāpēc jau arī mācos. (2014 1, V)

Interesanti, svētki un ko jūs darāt, mums jau arī it kā ir svētki, bet tas ir pavisam citādi. (2017 8, V)

Pamatā visi intervētie respondenti pauda pozitīvu lingvistisko attieksmi, patiku nākt uz kursiem un mācīties valodu. Patvēruma meklētāju kursu grupā bija daži apmeklētāji, kuri apmeklēja nodarbības ļoti reti, bet pamatā tas bija personisku iemeslu dēļ.

Zīmīgi, ka visās tiešo novērojumu grupās un arī daudzi intervētie respondenti norādīja, ka pozitīva attieksme pieaug līdz ar panākumiem valodas apgūvē. Lielāks prieks ir runāt, ja zināšanas ir pietiekamas un ir bijusi arī kāda pozitīva pieredze latviešu valodas lietojuma situācijās. Šeit salīdzinājumam kvantitatīvo aptauju dati, kas liecina, ka līdz ar augstāku valodas prasmes līmeni pieaug arī patika runāt latviski un veidojas pozitīvāka lingvistiskā attieksme (10. att.). Arī citi pētījumi ir parādījuši, ka cilvēkiem ir labvēlīgāka attieksme pret valodām, ko viņi labi prot; šis princips darbojas abos virzienos (Valodas situācija 2016, 117).

10. att. Valodas prasmes līmenis un tā saistība ar attieksmi pret runāšanu latviešu valodā. Respondenti – dzimtā valoda nav latviešu (%). Dati: Valodas situācija 2016, 117.

Kā liecina izpēte valodas apguvēju grupās, ir novērojama tendence, kas liecina par kļūdainu ieradumu piešķirt noteiktu kritēriju visiem cilvēkiem kādas piederības dēļ (piem., etniskās, ticības u. c.) un kas turpmāk var mainīt situāciju. Tā ir brīva no aizspriedumiem un pozitīva attieksme pret latviešu valodu, tās apguvi un nepieciešamību, vairāk integratīva, nevis instrumentāla motivācija apgūt valodu jauno iebraucēju grupā, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda. Šīs grupas pārstāvji bieži ir vien finansiāli nodrošināti, darbojas augsta prestiža un prasmju profesijās un jomās, ir ieguvuši augstāko izglītību, nereti imigrējuši uz Latviju arī politisku uzskatu vai pārliecības vadīti:

Es pats gribu vienkārši kaut ko saprast latviski, tas taču tikai normāli, ja es te gribu dzīvot. (2014 1, V)

Es domāju, ka tie, kas te visu mūžu dzīvo un nerunā [latviski], nav krievi, viņi ir padomju cilvēki (2014 2, V)

Mani darbinieki visi ar mani krieviski vai angļiski runā, bet man taču ir jāsaprot latviski, ja jau es te dzīvoju. (2015 2, V)

Tāpēc ka ikviens normāls cilvēks grib zināt to valodu, kur viņš dzīvo, tas ir tikai normāli. (2015 2, S)

Es nesaprotu, kā var nodzīvot visu mūžu šeit, un nesaprast ne vārda latviski. Tā vairs nav ideoloģija, bet gan kaut kāds nonsenss. (2015 2, V)

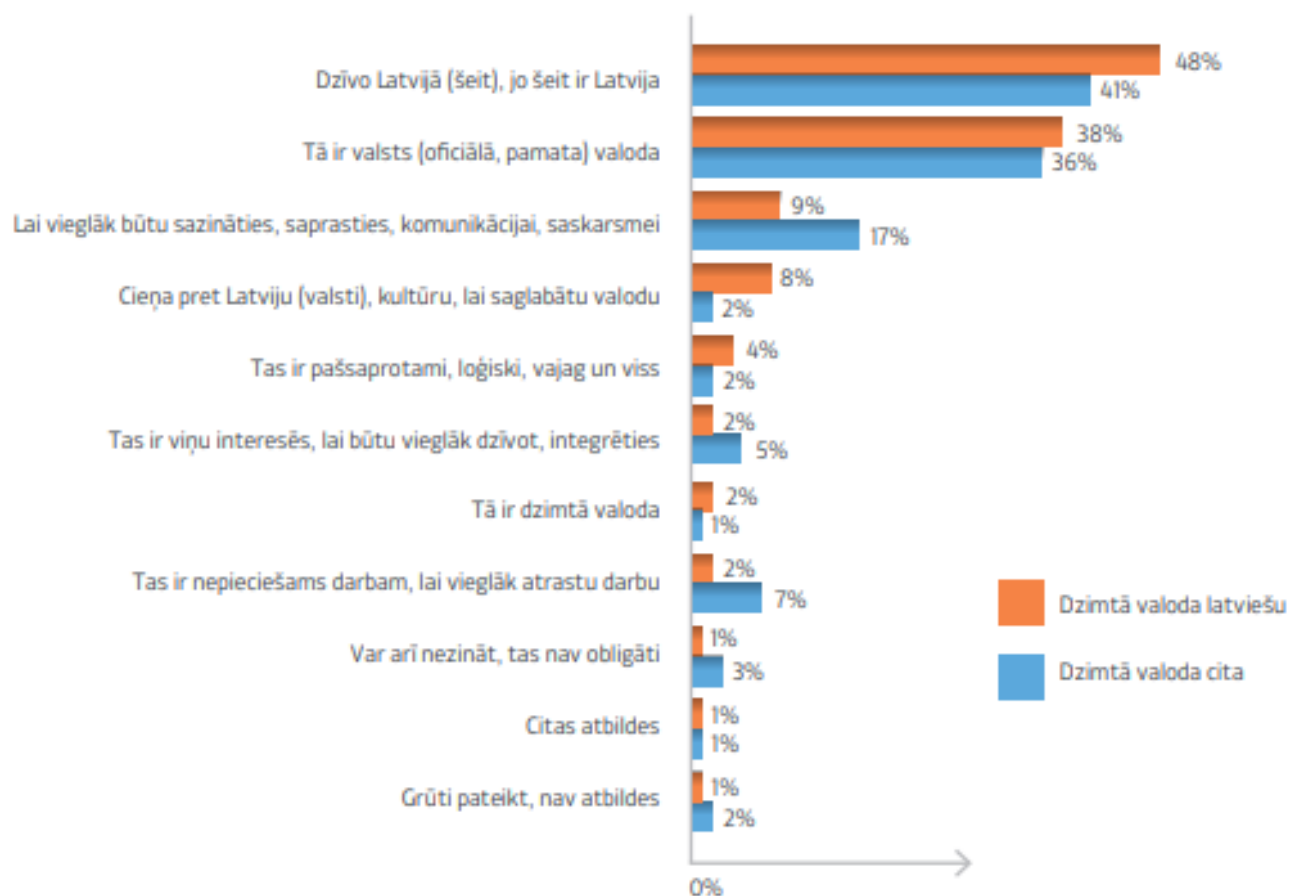
Tāpēc ka tas ir tikai pašsaprotami zināt tās valsts valodu, kur tu dzīvo. (2014 1, V)

Jā, man vajag nokārtot dokumentus, bet es tāpat mācītos, tas ir pašsaprotami. (2014 1, S)

Nu bet mēs Krievijā arī pieprasām, lai visi zina krievu valodu, kas tad šeit ir citādāk? Kursi taču ir, nāciet un mācieties, un viss būs kārtībā. Protams, ir viegli dzīvot savā komforta zonā, bet nu citiem tava komforta zona var traucēt un neatbilst kaut kādām vispārpieņemtām normām. Es studēju Vācijā, mācījos vācu valodu, esmu priecīgs par to, tas arī noder dzīvē. (2015 2, V)

Turklāt tas norāda uz kādas sabiedrības grupas, ko vērtējam pēc etniskās vai lingvistiskās piederības, iekšējo daudzveidību un nepieciešamību pārskatīt un paplašināt to, kā šī grupa tiek vērtēta. Tas ir tikai viens skatupunkts, nemaz nerunājot, piemēram, par jaunākās un vecākās paaudzes milzīgajām prasmju, uzskatu un pārliecību atšķirībām, kur liela loma ir dažādajām pieredzēm konkrētos vēsturiskos, politiskos, sabiedrības domas u. tml. apstākļos.

Latvijas iedzīvotāju kvantitatīvo aptauju dati sniedz informāciju par Latvijas iedzīvotāju viedokli par to, kāpēc visiem Latvijas iedzīvotājiem būtu jāprot latviešu valoda, kas ataino attieksmi (11. att.).

11. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kāpēc visiem Latvijas iedzīvotājiem jāprot latviešu valoda?” (%). Dati: Valodas situācija 2016, 108.

Nosaucot **grūtības**, kas rodas latviešu valodas apgūvē, respondenti pārsvarā atbildēja, ka nekādu īpašu grūtību latviešu valodas apgūvē nav, kā vienmēr, apgūstot jebkuru valodu, sākumā sarežģītāk ir ar dažādu valodas daļu apguvi – gramatika, garumzīmes, konkrētas gramatikas parādības, izruna u. c. 2016./2017. gada grupu intervētie respondenti norādīja arī samērā jaunu un līdz šim latviešu valodas kursos ne tik aktuālu problēmu: daļa no patvēruma meklētājiem nav saskārušies ar latīņu alfabētu, nav iepazinuši to, mācoties kādu no populārajām svešvalodām, kuras pierakstā izmanto latīņu alfabēta burtus un kuru skaņu sistēma būtiski atšķiras no viņu dzimtās valodas. Tas nozīmē, ka valodas kursa sākumā un papildus katrā nodarbībā liela uzmanība bija jāvelta latviešu valodas rakstības sistēmas un skaņu izrunas apguvei. Cilvēkiem, kuri nepazīst latīņu rakstību, jāiemācās atpazīt skaņas, jāapgūst rakstība, jāiemācās lasīt, kas nav izdarāms ātri. Tiem respondentiem, kuri neprot ne lasīt, ne rakstīt, bijis ārkārtīgi sarežģīts darbs mācīties burtus, lasīšanu un rakstīšanu svešvalodā.

Attīstot sarunu par ārpus valodas esošām grūtībām, tika noskaidroti ekstralingvistiski faktori, kas ir radījuši grūtības respondentiem:

- valodas kursu pēctecības neesamība: nav iespējams iemācīties valodu pilnvērtīgi vienā 120 h kursā, ir nepieciešama iespēja turpināt iesākto:

Ar šo kursu man nepietiks noteikti, es jau tikai tagad saprotu, cik tas būs grūti. Tas tāds sākums tikai, ko es varēšu, varbūt kaut ko nopirkt, bet nu ne vairāk. (2015 2, V)

Redzēs, kā būs, laikam jau ar vienu kursu ir par maz, vai nu jābūt ļoti lielai gribai un kaut kādiem cilvēkiem, kas palīdz ar runāšanu. (2014 2, S)

Es jau trešo reizi eju, zini, ka man grūtāk iet. (2016 2, S)

Būtu labi turpināt, bet ja būs tāda iespēja, gribētos jau pie tās pašas skolotājas, tas laikam nesanāks. (2015 2, S)

Tas gan ir neatbildams jautājums, cik ilgi jāiemācās valoda. Kā kuram – vienam pietiek skatīties filmas, otram vajag normālu sistēmu un gramatiku, vienam pielīp uzreiz un uz kursiem vispār nevajag iet, citam vajadzēs piecus gadus, lai iemācītos primitīvu līmeni. (2015 1, V)

- pozitīvas atmosfēras trūkums auditorijā, kas saistīts ar pedagoga spēju radīt interesi pret mācīšanos, izmantot dažādas mācību metodes, iesaistīt visus dalībniekus mācību procesā: šo minēja daži no respondentiem (2008. un 2014. gadā), kuriem ir bijusi pieredze citos latviešu valodas apguvesursos:

Es pirms tam gāju citosursos, nē, tas nebija iespējams. Tur vispār nebija nekāda prieka. Tikai lasi un atkārto, lasi un lasi, nekāda prieka. (2014 1, V)

Nu ja tev pat stundā vispār nevajag runāt, nu es domāju, kaut kādus dialogus ar citiem vai vienkārši parunāt ar citiem, tad kāda jēga, ka es zinu tagad, kas ir lokatīvs. (2014 1, S)

- neprofesionāls pedagogs: arī šo minēja daži no respondentiem (2008. un 2014. gadā), kuriem ir bijusi pieredze vairākos latviešu valodas apguvesursos:

Nu, nepietiek tikai ar to, ka tu zini valodu, vajag arī zināt, kā to mācīt. Tagad ir citi laiki, man arī vairs nav interesanti mācīties vārdnīcu no galvas. (2014 2, V)

Man ir bijusi pieredze. Varbūt kāds arī māc kaut ko iemācīties tikai norakstot tabulas no tāfeles, es nē. (2014 1, S)

Skolotājam ir liela nozīme. Ne tikai tam, ka viņš ir labs un foršs cilvēks, bet arī tam, kā viņš māca. Es esmu gājusi arī dažādos citosursos, ir ko salīdzināt. (2015 2, V)

- pašu mācīšanās pieredzes trūkums: to minēja tie respondenti, kuru izglītības ieguves pieredze ir bijusi visai nabadzīga:

Es skolā vispār neesmu gājusi, tāpēc man tik grūti iet. Man tagad visi bērni iet, mācīties vajag. (2016 1, S)

Es neko nesaprotu, gribētu saprast, bet grūti. Es arī negāju skolā. (2016 1, S)

Es visas valodas zinu tikai tā, no dzīves. Nekad neesmu mācījies valodas, citiem grupā iet ātrāk, man grūtāk ar to pierakstīšanu un grāmatām. (2017 5, V)

Tu jau redzi, kā M. iet. Viņš vispār skolā nav gājis. (2017 6, V)

- negatīva attieksme no citiem sabiedrības locekļiem: jāizšķir vairāku veidu pieredzes, ar ko saskārušies daži respondenti. Pirmkārt, tie ir aizrādījumi par valodas kļūdām, akcentu u. tml. Otrkārt, negatīva attieksme saistībā ar piederību konkrētai tautībai:

Tā tante man tā arī pateica, ka ar krieviem nerunā, bet nu es saprotu, neapvainojos. (2008 S)

Es jau neko nesaprotu, ko viņi tur saka, tikai redzu, ka kaut kas nepatīk. (2017 10, V)

Jā, kad veikalā vienreiz pilnīgi sveša tante kaut ko sāka purpināt un teikt man, lai es vispār nerunāju, ja neprotu latviešu valodu. (2015 2, S)

Tā jau viss ir parasti labi, nekādu tādu konfliktu nav, bet laikam būtu nepatīkami, ja kāds atļautos kaut ko tādā veidā norādīt. Es citreiz sāku runāt angļiski ar cilvēkiem, ja jūtu, ka viņiem kaut kas nepatīk, ka es krievs un tamlīdzīgi. (2015 2, V)

Vai arī negatīva attieksme pret piederību kādai grupai, piemēram, bēgļiem. Gandrīz visi 2016./2017. gadā intervētie respondenti intervijās pieminēja plašsaziņas līdzekļos pausto nereti eksaltēto viedokli par bēgļiem un pastiprināto uzmanību, fotografēšanu un filmēšanu, un materiālu izvietošanu presē un televīzijā, kas rada negatīvu attieksmi sabiedrībā un nepatīkamus pārdzīvojumus šo grupu pārstāvjiem:

Es nebraucu uz to tikšanos, jo es taču neesmu nekāds pērtiķis no zoodārza. Cik jau var. (2017 8, V)

Par mums jau visas avīzes raksta! Laikam esam populāri, bet nu laikam tas nav ar labām domām. (2017 7, V)

Tu taču atceries, kā to A. ģimeni pa visām avīzēm izrādīja. Tāpēc jau arī viņi aizbrauca. (2017 6, V)

Es jau domāju, ka jums vienkārši nav citu problēmu, ja mēs tik populāri. Bet nepatīkami tas ir. (2016 3, S)

Mūs te visu laiku kaut kur aicina, reizēm jau ir apnicis, kā dzīvniekus no zoodārza. (2017 5, V)

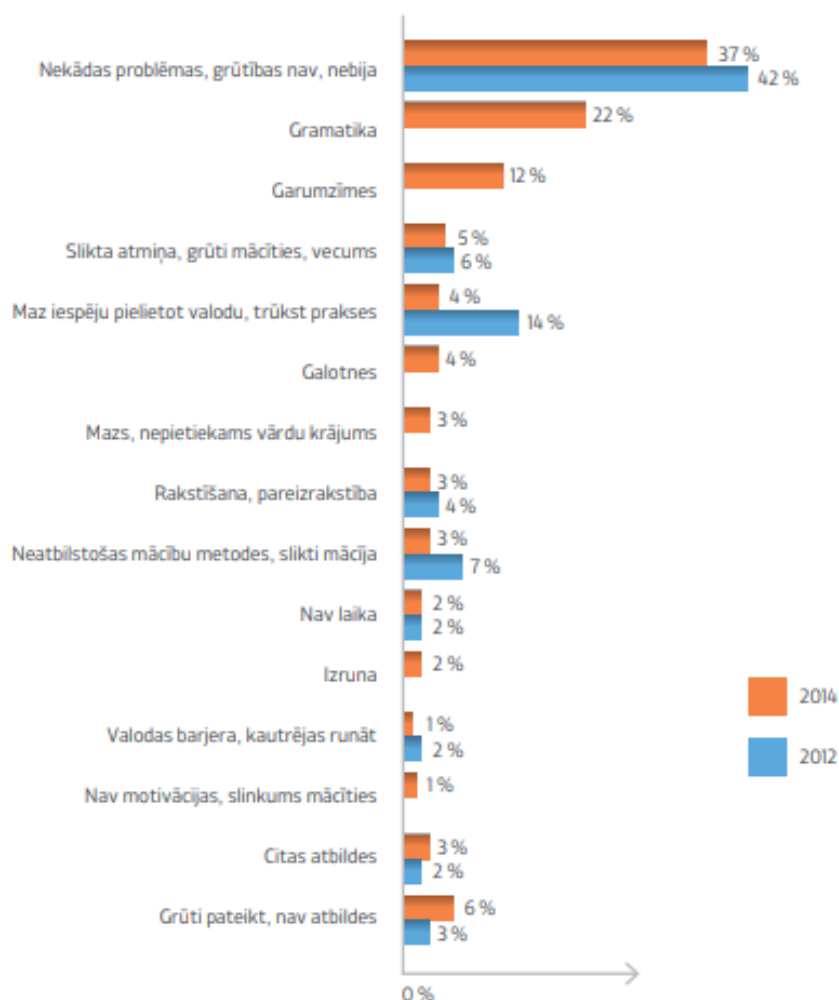
- pašu personiskās īpašības vai īpatnības: slinkums, laika trūkums u. tml.:

Es pats zinu, kas man traucē – slinkums. (2015 2, V)

Man darba daudz, tad noguris esi, tad kaut kur jābrauc un kaut kas jādara, tad vienkārši slinkums. (2014 1, V)

Tāpēc ka vienmēr jau vieglāk ir visu atlikt uz pēc tam un atrast tūkstoš lietas, kas ir jāizdara vispirms. (2015 2, S)

Šie iegūtie dati daļēji sakrīt ar kvantitatīvajā aptaujā (Valodas situācija 2016, 76) noskaidroto par valodas apguves grūtībām Latvijas mazākumtautību pārstāvjiem (12. att.).

12. attēls. Grūtības latviešu valodas apguvē vai tās prasmju pilnveidē. Respondentu dzimtā valoda – krievu valoda. Dati: Valodas situācija 2016.

Vērtējot latviešu valodas nodarbību norisi, respondenti norādīja iemeslus, kāpēc un kad valodas kursi ir uzskatāmi par labiem:

- pedagoga profesionalitāte – mācību metožu un materiālu izmantojums, atvērtība un pozitīvas atmosfēras klasē radīšana, valodas apguvēju pārliecības par savām spējām runāt latviski radīšana u. c.;
- ērta un pieejama norises vieta un laiks;
- iespēja apmeklēt kursus bez maksas.

Analizējot savas pieredzes par iespējām **lietot latviešu valodu**, respondenti snieguši šādas valodas lietojuma jomas un situācijas:

- darbā latviešu valodu vismaz dažreiz ir izmantojuši strādājošie, 2008., 2014. un 2015. gada respondenti, resp., kuriem ir iespēja strādāt, kā zināms, patvēruma meklētājiem vismaz sākotnēji tādas nav;
- ikdienas saziņā veikalā, uz ielas, kas diemžēl ne vienmēr notiek veiksmīgi, bet daži respondenti norādīja, ka viņiem ir izveidojušies ieradumi saziņā ar kādu veikala pārdevēju vai paziņu no draugu loka, kas pozitīvi un konsekventi runā ar viņiem latviski. Tieši valodas lietojums autobusā, veikalā, tirgū u. tml. situācijās palīdz iesācējam un tajā pašā laikā ir nozīmīgs Latvijas sabiedrības spogulis jauniebraucējiem no tādām zemēm, kur krievu valodas prasme nav pašsaprotama lieta:

Kāpēc man mācīties, ja jums tirgū visi krieviski runā? Tad māciet man krievu valodu. (2017 5, V)

Jums tirgū visi krieviski runā, es viņam [pārdevējam] pateicu – runā ar mani latviski vai arābiski, un viss. (2017 8, V)

Es autobusā nesen mēģināju ar vienu vietējo runāt, bija labi, viņš priecājās, ka man tik labi sanāk. (2016 3, V)

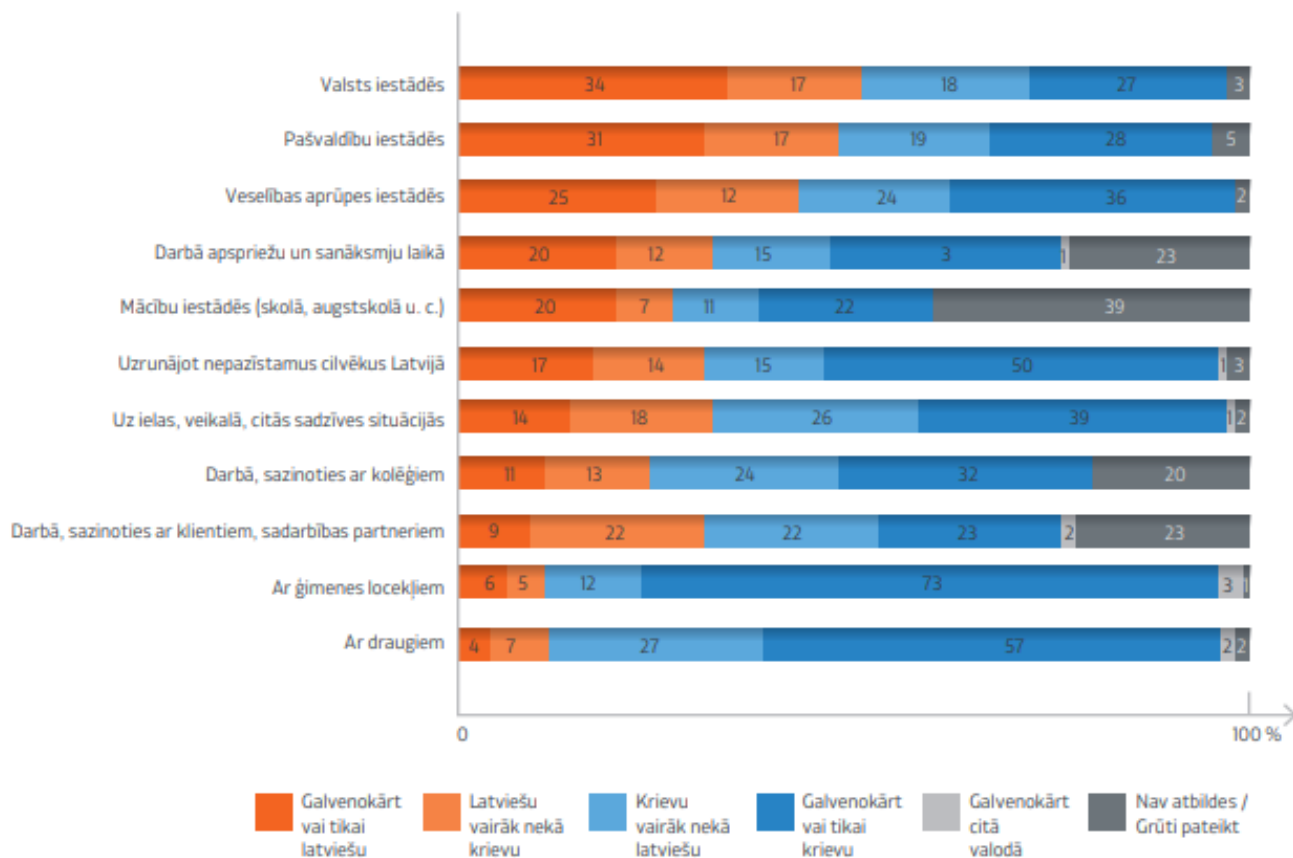
Man pie mājas kioskā ir viena meitene, ar ko mēs tikai latviski runājam, viņa laikam neprot krieviski. Man tas patīk. (2015 2, S)

Es sākumā nevarēju saprast, kādā valodā jūs te runājat un kāpēc man jāmacās latviešu valoda. (2016 2, V)

Pārējās lietojuma jomas tika norādītas kā pārāk sarežģītas vienkāršai saziņai, vai formalitātes līmenis tajās ir pārāk augsts, un nepieciešams apgūt valodu labāk, lai spētu pilnvērtīgi sazināties, piemēram, pie ārsta vai kādā iestādē.

Salīdzinot šos datus ar kvalitatīvajās aptaujās iegūtajiem datiem par valodas lietojuma jomām, kur latviešu valoda tiek lietota visbiežāk, secināms, ka Latvijas mazākumtautību pārstāvji latviešu valodu visvairāk lieto formālās saziņas situācijās (iestādēs, darbā) un pieaug arī latviešu valodas lietojums ikdienā (13. att.).

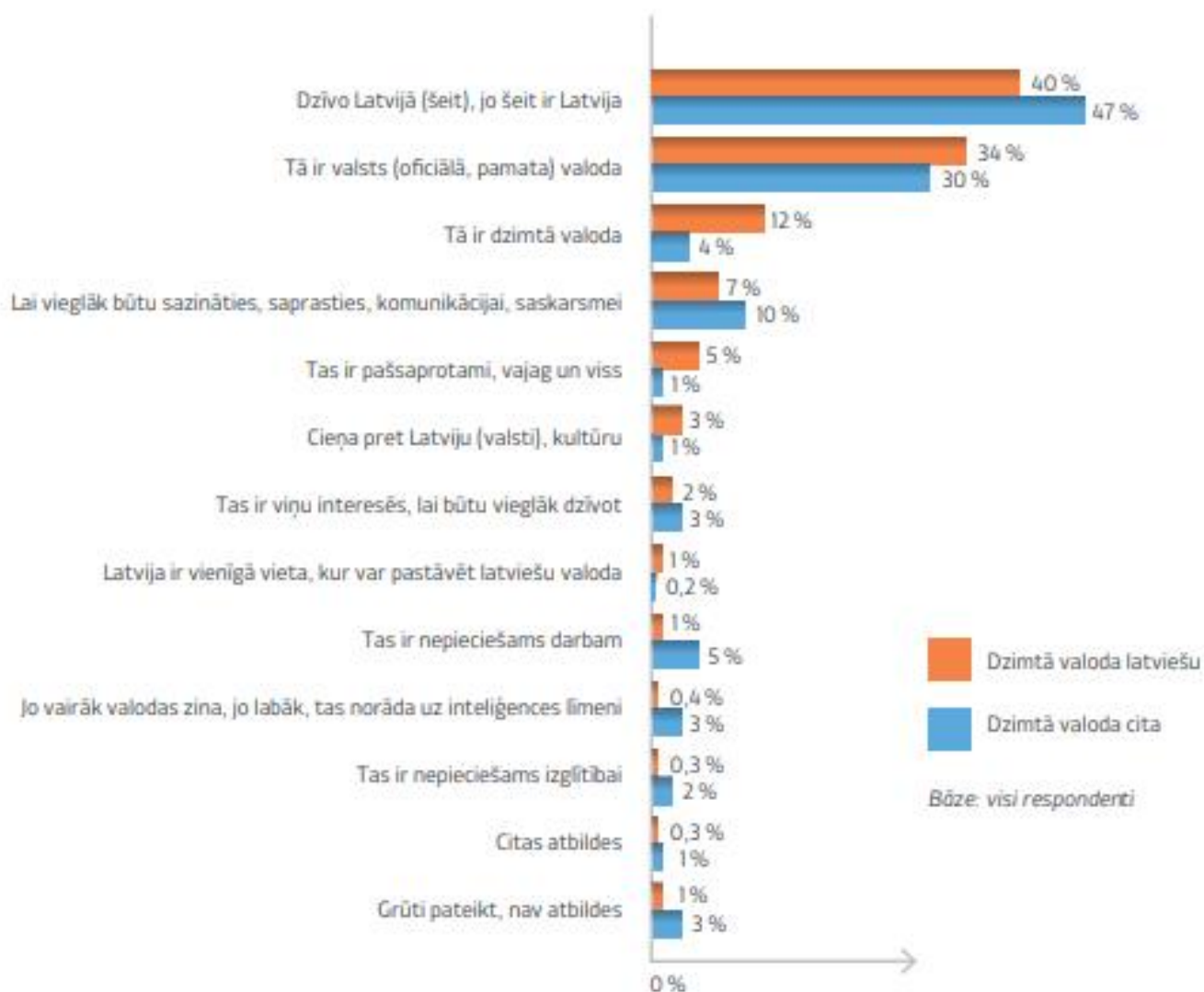

13. att. Saziņas valodas izvēle dažādās situācijās, respondentu dzimtā valoda – krievu. Dati: Valodas situācija 2016, 96.

Par pozitīvu tendenci liecina arī datu salīdzinājums tādā valodas lietojuma jomā kā saziņa ikdienas situācijās uz ielas un veikalā – 2004. gadā 15 % mazākumtautību respondentu tikai vai galvenokārt izvēlējās latviešu valodu, savukārt 2014. gadā – tie bija 22 % (Valodas situācija 2016, 98).

Sniedzot viedokli par savu **ģimenes locekļu** iesaistīšanos latviešu valodas apguvē, interviju respondenti pauda viedokli, ka viņu bērniem noteikt jāzina latviešu valoda, dzīvojot Latvijā. Tas nodrošinātu bērniem gan iespēju iegūt labāku izglītību, gan darba iespējas. Daļai

no 2008., 2014. un 2015. gada respondentiem bērni mācījās skolās ar latviešu mācību valodu, savukārt gandrīz visi patvēruma meklētāju bērni ieguva izglītību latviešu valodā, kas ir īstenotās valodas politikas rezultāts. Līdz tam parasti imigrantu bērni, ņemot vērā iepriekšējo imigrantu izcelsmes valstu loku, mācījās skolās, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas (visbiežāk krievu valodā). Šīs respondentu atbildes sakrīt arī ar citu veikto kvantitatīvo aptauju datiem, kur Latvijas mazākumtautību pārstāvji ir pauduši līdzīgu viedokli (14. att.), ka bērniem noteikti jāapgūst latviešu valoda līdzīgu iepriekš minēto iemeslu dēļ (Valodas situācija 2016, 85).

14. att. Latvijas iedzīvotāju atbildes uz jautājumu „Kāpēc bērniem Latvijā ir jāapgūst latviešu valoda?”. Dati: Valodas situācija 2016, 85.

Noslēgumā jānosauc **ieteikumi** latviešu valodas lietojuma nodrošināšanai, ko intervijās pauduši respondenti. Arī šie dati sakrīt ar kvantitatīvo aptauju datiem:

- runāt latviski ar visiem un vienmēr, tādējādi arī palīdzot apgūt valodu tiem, kas to vēl mācās:

Vajag tikai runāt, un neteikt man, ka es kaut ko nepareizi saku, vai arī izdomāt, kā to pateikt pozitīvi. (2008 V)

Man tad ir jautājums, kāpēc jūs paši nerunājat latviski? (2014 1, S)

Man ir grūtāk kaut ko iemācīties, ja man nav kur runāt latviski. Es zinu pats, ka nepareizi runāju, bet taču parādiet, kā ir pareizi. (2015 2, V)

Es domāju, ka galvenais ir runāt. Es citas valodas neprotu, tāpēc ar mani darbā arī runā latviski. (2016 1, S)

Es mēģinu runāt ar darbiniekiem latviski, bet viņi tāpat visi man saka angļiski, ā, arī arābiski viņi kaut ko jau saka. (2017 10, V)

- pietiekams kvalitatīvu valodas kursu piedāvājums, ja iespējams, bez maksas vai ar zināmu atbalstu no darba devēja vai pašvaldības u. tml., bet arī tie respondenti, kas būtu gatavi maksāt par kursiem, norādīja uz kursu kvalitāti un pedagoga profesionalitāti:

Es jau esmu gājusi citosursos, par tiem es nemaksātu noteikti. Arī valodu var mācīt interesanti. (2014 1, S)

Svarīgi, lai kursi ir un lai mēs zinām par tiem. Par šiem es no paziņas uzzināju, bet būtu labi laikam arī kādā oficiālākā veidā sniegt informāciju. (2015 1, S)

Var jau arī maksāt, gan jau cilvēki maksātu, ja viņiem dokumentus vajadzētu sakārtot, bet, protams, kursi bez maksas ir labāk. Daudzi to nevarētu atļauties. (2015 2, S)

- nodrošināt latviešu valodas apguvi bērniem; daloties ar jau esošo pieredzi, dažādu grupu respondenti norādīja: tie, kuru bērni apmeklē skolas, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas, minēja nepietiekamo latviešu valodas apguves piedāvājumu; daži no šiem respondentiem mainīja skolu uz tādu, kur izglītība tiek iegūta latviešu valodā (arī šī pieredze ir bijusi gan ļoti veiksmīga, gan ne visai pozitīva); savukārt tie, kuru bērni apmeklēja skolas, kur izglītība tiek iegūta latviešu valodā, apzinoties savu bērnu grūtības, augstu novērtēja to pedagogu darbu, kas strādā ar šiem bērniem papildus nodarbībās vai sniedz kādu papildu atbalstu (arī šeit ir bijusi gan ļoti veiksmīga pieredze, gan vilšanās un problēmas):

Man meita vienu gadu gāja krievu skolā, tad pārgājām uz latviešu skolu. Paldies dievam, ka viss bija labi, skolotāji labi un tā, bet nu viņa mācījās arī traki. Bet es zinu arī citus gadījumus. Mēs te sazināties savā starpā ar citiem, kas atbraukuši. Vieniem paziņām pilnīgi nepaveicās, tam bērnam vispār nebija nekāda atbalsta no skolas, laikam tikai latviešu valodas skolotāja kaut ko mēģināja palīdzēt. Tur bija traki, vēl dažādas pusaudžu problēmas. Vecāki jau arī neko nevar palīdzēt, viņi paši neko nesaprot. Tad ņēma privātskolotājus, kaut kā jau tika galā. (2015 1, S)

Mani bērni iet krievu skolā tepat centrā, viss kārtībā. Ar latviešu valodu arī viss labi, tikai varētu būt vairāk mazliet, kā saprotu no tā, ko viņi stāsta, viss krieviski notiek pārsvarā. Tad viņi vēl iet uz pulciņiem dažādiem, tur vairāk latviešu bērnu. (2015 2, S)

- pozitīva lingvistiskā attieksme vispirms no pašu latviešu puses, kas radīs arī pozitīvu lingvistisko attieksmi jaunajos valodas lietotājos un rosinās lietot valodu:

Tas ir patīkami, kad tevi kāds paslavē. (2015 2, V)

Vēl ir svarīgi beigt manipulēt ar dažādiem stereotipiem – tu krievs, tu latvietis. Nav visi slikti vai visi labi, ir slikti cilvēki un ir labi cilvēki, tas arī nepalīdz, kad tu mēģini mācīties un atrast dažādu motivāciju sevī, kāpēc tev tas jādara. (2014 1, S)

- daži no respondentiem norādīja arī nepieciešamību satuvināt dažādās Latvijas sabiedrības daļas, nešķirojot pēc statusiem, tautībām vai dzimtajām valodām, taču tajā pašā laikā tika arī atzīts, ka šis ir sarežģīti veicams pasākums, kas jau notiek darba kolektīvos, ikdienas dzīvē u. tml.; savukārt 2016./2017. gada respondentu grupās, ņemot vērā neilgo dzīvošanas laiku Latvijā un plašākas kontaktēšanās iespēju trūkuma dēļ, šis jautājums tika minēts ļoti reti:

Mēs taču nevienu dzīvu latvieti neesam redzējuši, izņemot skolotājas un darbiniekus šeit. (2017 3, V)

Viens no pētījuma respondentu aicinājumiem valodas lietojuma paplašināšanā bija veidot ciešākus sakarus un savstarpējo saziņu starp dažādiem sabiedrības pārstāvjiem, konkrēti: latviešiem un citas etniskās piederības cilvēkiem. Modelējot situācijas un valodas lietojuma jomas, kur tas būtu iespējams visātrāk, tika piedāvātas iespējas:

- darba kolektīvi, kas iespējams sociālās un ekonomiskās integrācijas veiksmīgas norises rezultātā;
- vecāku aktīva iesaistīšanās izglītības iestādes iekšējās aktivitātēs, kas iespējams tikai tiem jaunajiem iebraucējiem, kuriem ir bērni, kas apmeklē izglītības iestādes;
- dažādu interešu pasākumu apmeklēšana un aktīva iesaistīšanās to dzīvē, un patvēruma meklētāju gadījumā tās ir visai ierobežotas iespējas praktisku un sadzīvisku iemeslu dēļ, savukārt tiem, kam ir darbs, parasti nav iespēju atrast laiku un tamlīdzīga veida ierobežojumi.

Iespēju nav daudz, šeit arī atšķirības starp respondentiem patvēruma meklētājiem un pārējiem, kur izšķirami vairāki situācijas attīstības veidi. Daļa trešo valstu valstspiederīgo, kas nāk no bijušajām padomju valstīm, dzīvo un diezgan ātri iejutušies tajā Latvijas sabiedrības daļā, ko pēc dažiem parametriem varētu uzskatīt par noslēgtu kopienu, resp., krieviski runājošie Latvijas iedzīvotāji, kas veido savu atsevišķu kopienu, kura nav informēta, negrib un neredz vajadzību iesaistīties vietējās sabiedrības dzīvē, kultūrā, valsts politiskajās norisēs, attīstībā utt. Patvēruma meklētāju gadījumā iespējas iekļauties Latvijas sabiedrībā ir noteiktas jau ar viņu izvietojuma principiem, ko nosaka šīs grupas uzņemšanas politika. Kā viņu integrācijas pamata pasākums ir latviešu valodas kursi, kas ir būtiski, bet parāda to, ka latviešu valoda viena pati bez kompleksu pasākumu īstenošanas nevar garantēt cilvēka integrāciju sabiedrībā.

Ir jābūt vismaz kaut kādiem kontaktiem ar sabiedrību, un šeit to nav, saziņa ar atbalsta personālu nav rādītājs. Patiesība, ka lielākā daļa no šīs grupas cilvēkiem ir devušies uz citām valstīm, bet ir un būs citi cilvēki, kur integrācijas principi ir tie paši. Cilvēks ir sabiedriska būtne, un jebkurā gadījumā viņam ir nepieciešama saziņa un viņš to atrod. Šie procesi parāda valodas politikas, imigrācijas politikas un integrācijas politikas ciešo savstarpējo sakaru un ietekmes, kas ir pamatā latviešu valodas lietojuma pieaugumam vai samazinājumam.

Kvantitatīvo Latvijas iedzīvotāju aptaujas dati liecina, ka latviešu valodas lietojuma pieaugumu var nodrošināt:

- 1) runāšana latviski (15 %),
- 2) nepieciešamība apgūt latviešu valodu no agras bērnības un valodas apguves iespējas visiem interesentiem (14 %);
- 3) pozitīva lingvistiskā attieksme vispirms no pašu latviešu puses, kas radīs arī pozitīvu lingvistisko attieksmi citos un rosinās lietot valodu (10 %).

Savukārt par jautājumu, kā veidot pozitīvu latviešu valodas lietojuma vidi, apmēram trešdaļai respondentu nebija viedokļu, bet pārējie norādīja uz:

- 1) labvēlīgas attieksmes nepieciešamību citam pret citu, kas rada arī vēlmi mācīties un runāt latviešu valodā (15 %);
- 2) uz kopīgu kultūras pasākumu organizēšanas nozīmi vienotas sabiedrības izveidē (12 %);
- 3) uz nepieciešamību vienkārši runāt latviski (10 %) (Valodas situācija 2016, 109).

Veicot tiešos novērojumus un intervijas valodas apguvēju grupās, ik pa laikam kļūva aktuāls absolūti ārpus valodas un pat ārpus valodas politikas esošs jautājums, kas precīzāk atklājās interviju un vienkāršu sarunu laikā ar kursu dalībniekiem. Šis jautājums tomēr izrādījās saistīts ar valodas apguves daudziem ietekmētājfaktoriem, kas aprakstīti iepriekš. Tas ir sociālais un ekonomiskais mūsdienu cilvēka prasībām atbilstošs nodrošinājums, kura trūkumu valsts politikas veidotāji un īstenotāji nemanāmi novirzījuši līdz valodas jautājumam – latviešu bailēm par latviešu valodas likteni un jebkura svešinieka nespēju integrēties sabiedrībā. Veidojot valsts imigrācijas politiku, valodas apguves jautājums ir ārkārtīgi svarīgs, bet tikpat svarīgs ir arī piedāvājums nodrošināt cilvēka pamatvajadzības. Un tas nav stāsts par pensionāriem vai citām mazāk nodrošinātām vietējās sabiedrības grupām. Šajā

sakarā pārdomas rada jautājums, vai valodas prasme ir panaceja pret visām sociālām un sabiedrības integrācijas problēmām un kā gan valsts, gan sabiedrības, gan indivīda līmenī pamanīt un nepārkāpt to robežu, kad ar valodas jautājumu tiek manipulēts, lai slēptu kādas citas – ekonomiskas, sociālas u. tml. – problēmas.

Intervijas ar latviešu valodas skolotājiem sniedz skatu no otras puses, atklājot latviešu valodas apguves procesa nodrošinājumu, veiksmes un neveiksmes. Tiešie novērojumi latviešu valodas kursu grupās rosināja izziņāt arī skolotāju pieredzē balstītas pārdomas un secinājumus par to, kas ir jaunie izaicinājumi viņu darbā, kas palīdz un kas traucē, vai ir kādas atšķirības dažādās grupās, kā mūsdienu apstākļos jāmāca valoda cilvēkiem ar tik dažādu izcelsmi, kultūrām, tradīcijām un ieradumiem. Interviju jautājumi un vadlīnijas pievienotas 2. pielikumā. Intervētie skolotāji ir ar bagātu pieredzi latviešu valodas mācīšanā citu tautību pārstāvjiem, arī dažāda vecuma cilvēkiem, dažādu kultūru un runāto valodu pārstāvjiem u. tml.

Veidojot intervēto skolotāju vienoto profilu, iznāktu skolotāja ar vismaz 10–15 gadu darba pieredzi tieši šajā auditorijā, viņai ir regulāra pieredze latviešu valodas mācīšanā arī izglītības iestādē, regulāri piedalās savas profesionālās kompetences pilnveides pasākumos, viņai patīk darbs tieši šajā – imigrantu – auditorijā, viņa nebaidās no dažādības un ir brīva un atvērta persona, viņa pati ir izveidojusi dažus mācību materiālus vai metodiskos līdzekļus latviešu valodas kā svešvalodas vai kā valsts valodas apguvei, viņa ir labi apguvusi un viņai labi padodas saziņa bez valodas. Kā rāda šīs skolotājas apraksts, tika intervēti labākie skolotāji, kas strādā ar šo mērķauditoriju, kas, iespējams, nesniedz kādus rādītājus valsts valodas apguves procesa nodrošinājuma izvērtējumam, taču ieguvums izziņāt informāciju no savas lietas labiem pārzinātājiem un profesionāļiem atsver iespējamus zaudējumus. Tas, ka jebkuras profesijas pārstāvju vidū ir cilvēki, kuriem būtu jāstrādā citā profesijā, ir vispārzināms fakts, kas nav pētījuma uzmanības vērts un mērķu noteikts.

Intervētie skolotāji norādījuši vairākus būtiskus valodas apguves procesa organizēšanas un īstenošanas aspektus, kas ietekmē valodas apguvi un kas jāņem vērā valodas kursa sagatavotājiem un skolotājiem, veidojot un strādājot imigrantu grupās:

- valodas kursu dalībnieku valodu prasme:
  - līdz ar migrācijas tendencēm kļūst dažādākas valodas apgūvēju dzimtās valodas,

- atšķirīga svešvalodu prasme, ne vienmēr būs iespējama kādas svešvalodas izmantošana īpaši valodas iesācēju grupās, kad tas ir nepieciešams,
  - skolotāja un valodas kursu dalībnieku atšķirīgās svešvalodu prasmes, ne vienmēr skolotājs pratīs kursu dalībniekiem zināmo svešvalodu, kas arī ir aktuāls jautājums iesācēju grupās, taču tas savukārt veicina radošu pieeju un darba metožu izmantošanu no skolotāja puses,
  - šajā sakarā iezīmējas arī lingvistiskās attieksmes un uzskatu par valodām rādītāji: visiem kursu dalībniekiem, arī skolotājām un kursa organizatoriem, nav jāuztver par pašsaprotamu kādas konkrētas svešvalodas prasme, jaunu valodu var apgūt un arī mācīt, nezinot pasaulē populāras svešvalodas, tas ir profesionalitātes jautājums;
- kursu dalībnieku iepriekš apgūtās izglītības līmenis, kas nosaka ļoti daudz: visticamāk, cilvēki bez latviešu valodas priekšzināšanām, bet ar labi attīstītu valodas mācīšanās kompetenci ir spējīgi apgūt latviešu valodu A 2 līmenī 120 stundu kursā (Rozīte 2016, 140); taču ir arī iespējams, ka pieaugušajam, kurš nav apmeklējis skolu, būs nepieciešami seši šādi kursi, lai tikai apgūtu valodas pamatus;
    - kā jau minēts iepriekš, Latvijai jauna migrācijas radīta lieta, kas jāņem vērā, ir analfabētisms, kas skaita ziņā ir statistiski absolūti nenozīmīgs rādītājs, tomēr ieguldāmā darba ziņā nozīmē ļoti daudz; un tas ir ienācis tieši līdz ar t. s. bēgļu krīzes sākšanos. Tādu cilvēku bēgļu vidū nav daudz, pamatā tās ir sievietes no Afganistānas. Tas prasa īpašu skolotāja sagatavotību un elastību, bet no paša cilvēka – mācību motivāciju, vēlmi un spēju strādāt;
    - no otras puses, jāņem vērā arī to cilvēku vajadzības, kuru valodas apguves process veicas raiti, šajā aspektā tika uzsvērts, cik neproduktīvs var būt darbs grupā, kad ir tik milzīgas atšķirības kursu dalībnieku izglītības līmenī un arī prasībās pret mācību procesu;

- jaunas vēsmas līdz ar bēgļu pārvietošanas programmu ir arī latviešu valodas rakstības un izrunas īpaša apguve: sākot ar latīņu alfabētu, kas dažiem valodas apguvējiem ir jauna lieta, beidzot ar latviešu valodas skaņu izrunu;
- liela nozīme ir arī valodas apguvēju mācīšanās pieredzei un prasmēm kopumā – labi attīstītas mācīšanās prasmes veicina arī valodas apguvi;
- pedagoga profesionālā kvalifikācija un kompetence, kas mūsdienu apstākļos darbā ar imigrantiem nozīmē plašu dažādu valodas apguves paņēmienu un metožu pārzināšanu un lietošanu, radošumu, atvērtību, starpkultūru komunikācijas izpratni un prasmes, iekļaujošās izglītības pārzināšanu, arī psihologa dotības u. tml.;
- kursu dalībnieku pārstāvēto kultūru dažādība, kas var tikt izmantota par pamatu grupu izveidei; kā liecina pieredze, ir bijušas grupas, kuras tika veidotas pēc dzimumu iedalījuma, ņemot vērā valodas apguves kursu īstenošanas apstākļus un nosacījumus bēgļu dzīvesvietā, arī kultūras un reliģiskās pārliecības atšķirības. Tāpat skolotājas norādīja līdzšinējo pieredzi valodas apguvēju grupu veidošanā pēc imigrantu izcelsmes valsts, kas reizēm var būt labs mehānisms, kas atvieglo mācību procesu;
- arī valodas kursu dalībnieku vecuma struktūra var būt kavēklis pēc iespējas labākai valodas apguvei, šeit tika atklāta pieredze, ka veiksmīgāks darbs notiek, ja kursu dalībniekiem nav pārāk lielas vecuma atšķirības. Taču tas atkal ir atkarīgs arī no citiem apstākļiem. Pilnīgi noteikti tika norādīts, kas nevajadzētu mācīt valodu pieaugušajiem kopā ar bērniem;
- mācību līdzekļi un materiāli: skolotāji ir izmēģinājuši un radoši izmanto darbā milzīgu klāstu ar ļoti dažādiem mācību materiāliem (15. att.), galvenais atzinums ir tāds, ka nav iespējams sagatavot un izmantot vienu mācību grāmatu, kas der visiem; tas nozīmē arī, ka pieejamo mācību materiālu klāsts nekad nebūs pietiekams, jo līdz ar pasaules un sabiedrības pārmaiņām, mainās arī izglītības un valodu apguves vajadzības;

15. att. Vizuālā materiāla izmantojums, aktivitātes un radošie darbi latviešu valodas nodarbībās. Autores foto.

- daļa skolotāju norādīja vēl vienu aktuālu jautājumu, kas saistīts ar mācību līdzekļiem – valodas apguvējiem, kas ir iesācēji, ir pieejams diezgan bagātīgs mācību līdzekļu un materiālu klāsts, un tieši darbā ar iesācējiem bieži vien pietiek ar visai vienkāršiem materiāliem, ko prasmīgs skolotājs spēs izmantot pēc vajadzības; savukārt tiem, kas vēlas turpināt apgūt latviešu valodu augstākā līmenī (B vai C), piedāvājums ir diezgan nabadzīgs; protams, vienmēr var teikt, ka valodas prasmes B un C līmenī jālasa avīzes un grāmatas, taču tas nevar būt arguments mācību līdzekļu trūkumam;
- protams, arī lingvistiskās attieksmes jautājumi tika uzsvērti kā ārkārtīgi nozīmīgi valodas apguvē, šeit jāmin intervēto skolotāju norāde par abu vai vairāku situācijas dalībnieku – gan skolotāja paša, gan kursu dalībnieka, gan citu iesaistīto personu – lingvistisko attieksmi;

- par nozīmīgāko valodas apguves procesā arī intervētās skolotājas uzskata valodas apguves motivāciju; no skolotāju viedokļa raugoties, jā, skolotājs var palīdzēt uzturēt valodas apguves motivāciju, taču ne radīt to;
- vērtējot latviešu valodas skolotājam sniegto atbalstu no kādu valsts iestāžu vai jomā iesaistīto iestāžu puses, visbiežāk tika minēts Latviešu valodas aģentūras (LVA) vārds, kas nodrošina pedagogus ar valodas apguves materiāliem un profesionālās pilnveides kursiem;
- domājot par nepieciešamo atbalstu darbā ar imigrantiem, intervētie skolotāji norādīja vairākus punktus:
  - latviešu valodas kursu pēctecības nodrošināšana, kas ir valodas politikas jautājums un par valodas politiku atbildīgās ministrijas (Latvijā tā ir Izglītības un zinātnes ministrija) jautājums, nevis tikai kursu finansētāja (pamatā tie ir ES fondi, ko administrē Kultūras ministrija) projekta noteikumu prasība apmaksāt kursu vienam dalībniekam vienu reizi, lai varētu veiksmīgāk sasniegt rezultatīvos rādītājus;
  - atbilstošas kursu norises vides un apstākļu organizēšana, ar šāda veida trūkumiem nācies sastapties lielai daļai skolotāju;
  - par izglītību atbildīgo iestāžu iespējas iesaistīt arī dažādu kultūru pārstāvjus, kas ir jaunie Latvijas iedzīvotāji, kuri apgūst valodu, formālās vai neformālās izglītības ieguvē;
  - plašsaziņas līdzekļu iespējamo iesaistīšanos pozitīvas lingvistiskās attieksmes un arī cilvēciskās attieksmes pret dažādību veidošanā;
  - kā nepieciešamā atbalsta nozīmīgs punkts, kas atklāj pēdējo gadu migrācijas un īstenotās imigrācijas politikas aktualitātes, būtu jāmin bēgļu sadzīves un pamatvajadzību nodrošinājums, lai skolotājs varētu pilnvērtīgi nodoties latviešu valodas mācīšanai un kursu dalībnieks – pilnvērtīgai dalībai nodarbībā;
- viens aspekts, kas ir zināmā mērā saistīts ar nākamo punktu, ir sabiedrības kopējā izpratne par valodas politikas īstenošanas principiem un katras jomas un dalībnieka nozīmi tajā: intervētie skolotāji norādīja ne pārāk bieži, bet

tomēr dzirdētos un lasītos nepārdomātos pārmetumus skolotājiem, kas nav iemācījuši latviešu valodu pietiekami labi, tiem, kas to neprot un negrib prast. Šeit skolotāji norādīja dažus būtisku aspektus, komentējot šāda veida apgalvojumus:

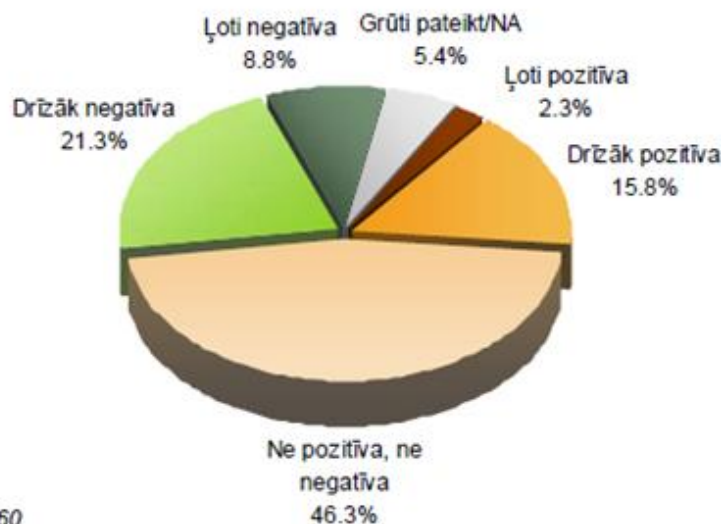
- pirmkārt, lai cik labi skolotājs mācītu valodu kādam, kas to mācās, katrs indivīds mācās pats atbilstoši visiem individuālajiem faktoriem, kas nosaka viņa sasniegto rezultātu;
  - otrkārt, lai cik labi ir apgūta valoda, tās funkcionāla prasme zūd, ja cilvēks to nelieto vai viņam nav iespējas to lietot; šeit jānorāda visas sabiedrības loma valodas lietojuma nodrošināšanai;
  - treškārt, lielākā daļa no visiem valodas apguvējiem nokārto valsts valodas prasmes pārbaudi pirmajā reizē, ja kādam neizdodas dažādu iemeslu dēļ, tad tas parasti izdodas nākamajās reizēs, protams, kā vienmēr ir dažādi izņēmumi. Tātad skolotāji ir spējīgi sagatavot valodas apguvējus tik labi, ka viņi ir spējīgi nokārtot pārbaudi, bet atkal atgriezami pie iepriekšējā punkta – arī nokārtots eksāmens nepalīdz, ja nav valodas lietojuma vides;
- īpaši tās skolotājas, kuras pašas ir vadījušas latviešu valodas kursus gan imigrantiem no bijušajām Padomju Savienības republikām, gan vietējām mazākumtautībām, kuru dzimtā valoda pamatā ir krievu valoda, gan bēgļiem, norādīja, ka latviešu valodas apguves procesā palīdzētu pozitīva sabiedrības attieksme pret dažādo un pozitīva sabiedrības līdzdalība integrācijas procesā; latviešu valodas skolotājs viens pats, un pat ne trīs kopā, “nevar izdarīt neko” (citāts no intervijas);
  - skolotāju zināšanas starpkultūru jomā, strādājot ar daudzveidīgām valodas apguvēju grupām; tas nozīmē zināšanas par atšķirīgām kultūrām un ieradumiem un spēju organizēt grupas darbu šajos apstākļos.

2.3.3. Kvantitatīvo aptauju rezultāti

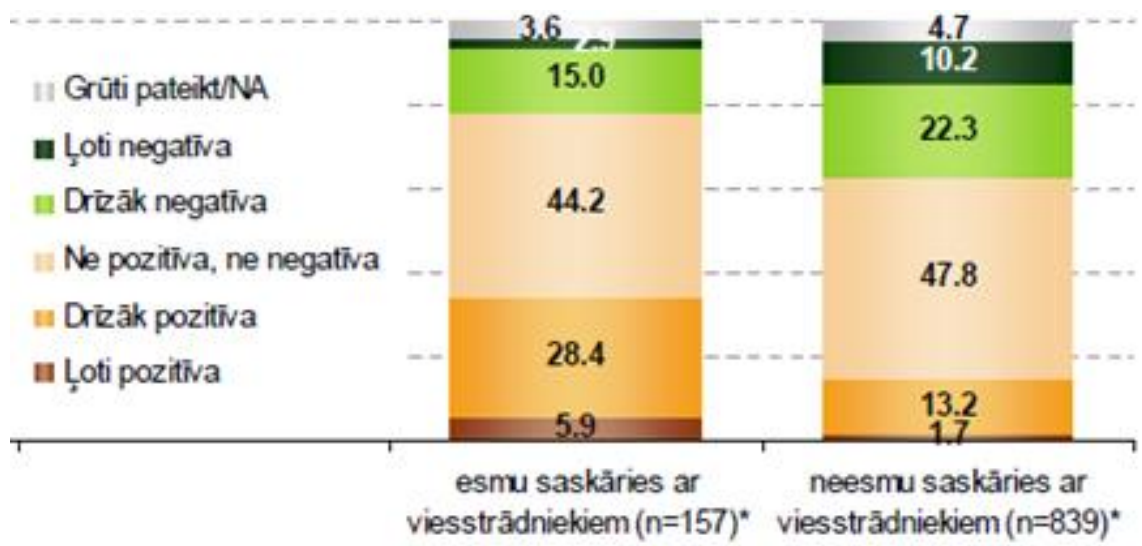
Lai visu ainu atklātu pilnībā, ir vērts paraudzīties arī uz **Latvijas iedzīvotāju aptaujām**, kurās atklāts viņu viedoklis par migrācijas jautājumiem. Būtiski apskatīt pieejamos datus vairāku gadu garumā, tādējādi mēģinot identificēt pārmaiņas kādā no valodas situāciju ietekmējošiem faktoriem.

2008. gadā SKDS veiktā aptauja liecina, ka Latvijas iedzīvotāju attieksme pret viesstrādniekiem (izmantots šis jēdziens kā apzīmējums šajā laikā aktuālām diskusijām par nepieciešamību piesaistīt darbspēku) ir neitrāla (16. att.). Aptauja liecina, ka 30 % no aptaujātajiem iedzīvotājiem ir negatīva attieksme pret imigrantiem, 18 % – pozitīva, 46 % – vienaldzīga, un atšķirības latviešu un krievu attieksmē pret imigrantiem – pozitīvu attieksmi uzrāda tikai 14,3 % latviešu un 21,6 % krievu, negatīvu – 36,3 % latviešu un 21,1 % krievu, neitrāli ir attiecīgi 45 % un 50 % aptaujāto. Turklāt respondentu kopā, kas paši bija saskārušies ar viesstrādniekiem, atbildes bija pozitīvākas nekā tajā kopā, kas nebija savā dzīvē satikuši nevienu viesstrādnieku (17. att.).

(04.2008.)

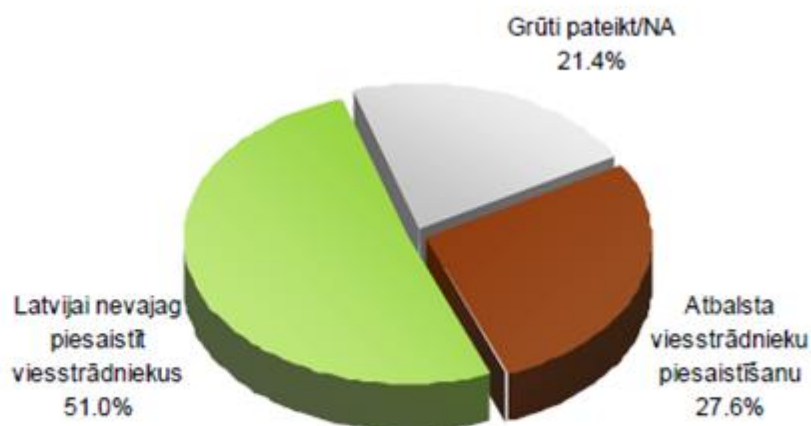

16. attēls. Latvijas iedzīvotāju attieksme pret viesstrādniekiem. Dati: SKDS 2008 I.

17. attēls. Latvijas iedzīvotāju attieksme pret viesstrādniekiem atkarībā no viņu saskarsmes ar tiem. Dati: SKDS 2008 I.

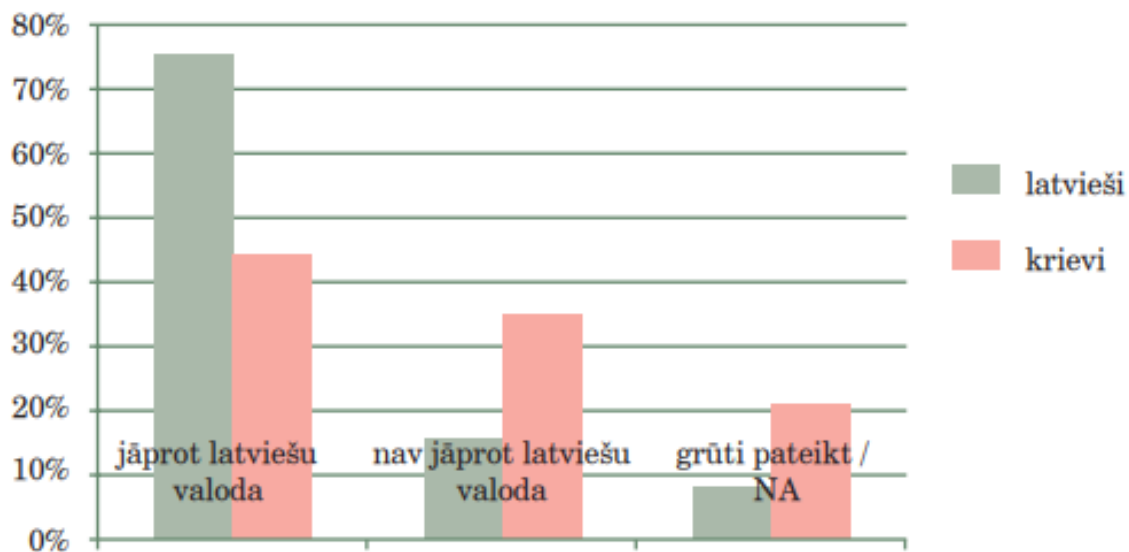
Respondentu domas par nepieciešamību piesaistīt viesstrādniekus attēlotas 18. att.

Bāze: visi respondenti, n=1060

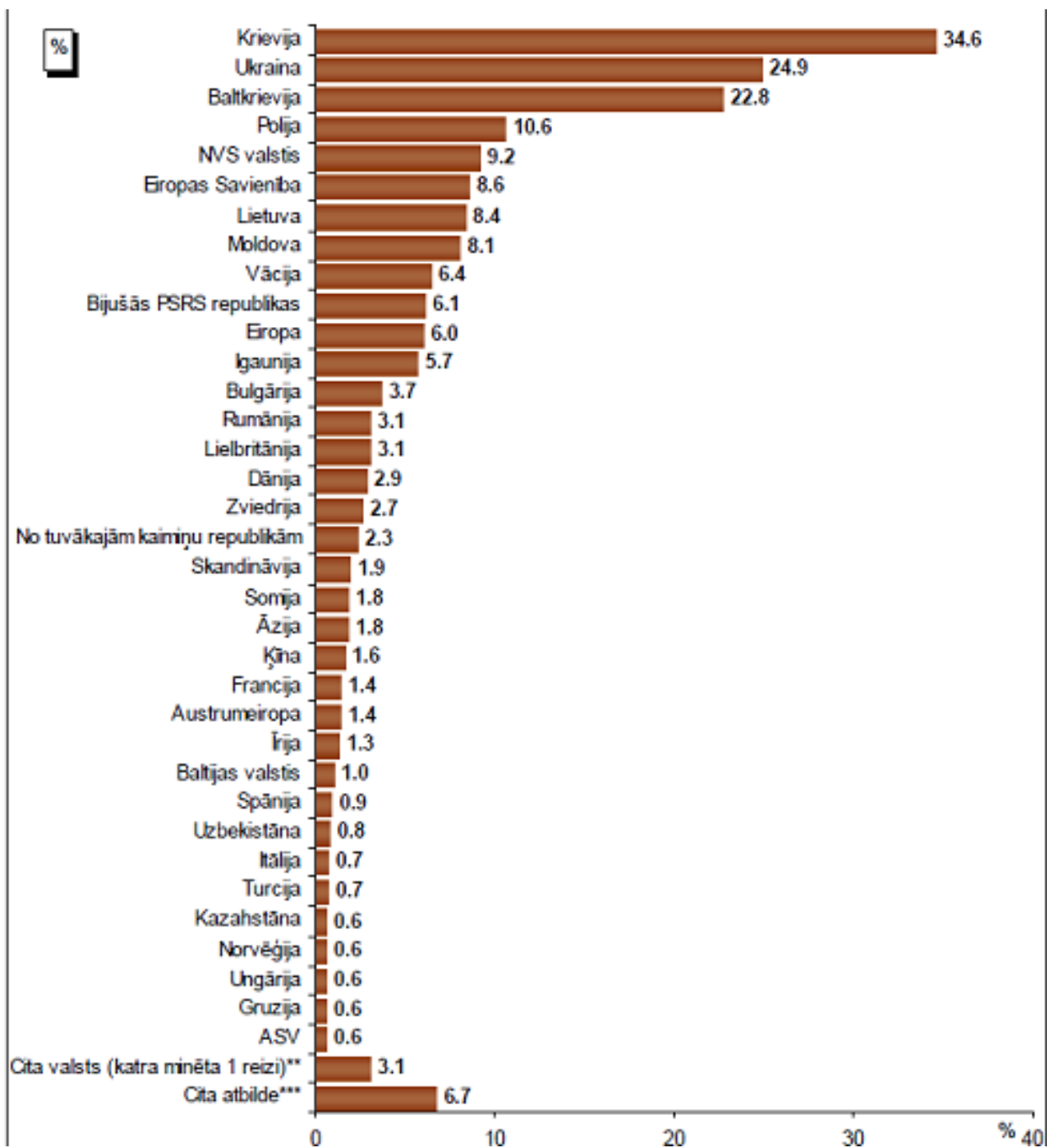
18. attēls. Attieksme pret nepieciešamību piesaistīt viesstrādniekus. Dati: SKDS 2008 I.

Iedzīvotāju domas par valsts valodas prasmes nepieciešamību viesstrādniekiem gadījumā, ja šis process notiek, ir šādas – 76 % latviešu un 44,2 % krievu uzskata, ka imigrantiem valoda ir jāprot, 16 % latviešu un 34,9 % krievu, ka nav jāprot, attiecīgi neitrāli ir 8 % un 20,9 % aptaujāto (19. att.).

19. attēls. Iedzīvotāju attieksme pret valsts valodas prasmes nepieciešamību viesstrādniekiem.
Dati: SKDS 2008 I.

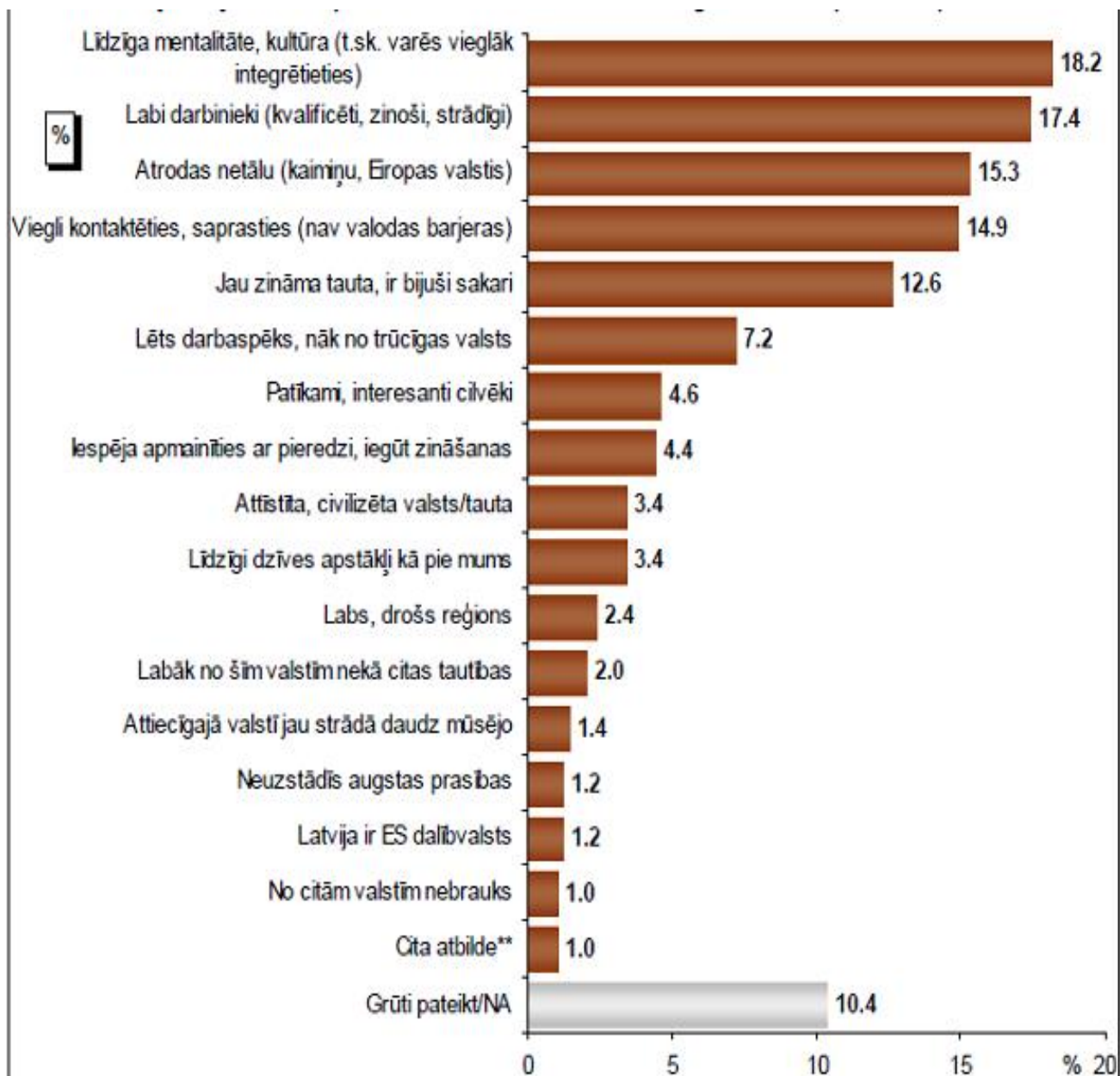
Šajā aptaujā tika noskaidrots arī respondentu viedoklis par to, no kurām valstīm, viņuprāt, Latvijā būtu jāuzņem viesstrādnieki, ja tāda nepieciešamība būtu (20. att.). Šie dati korelē ar situāciju pēdējo dažu gadu laikā, kad sabiedrībā pastāvēja milzīgs satraukums par apmēram 300 bēgļu iebraukšanu Latvijā, bet nav nekāda satraukuma par katru gadu iebraukušajiem vairākiem tūkstošiem cilvēku ar krievu valodas lielsiku prasmi. Tajā pašā laikā ir vērts atgādināt dažas lietas, kas satrauc latviešu valodas runātājus, – latviešu valodas iespējamā izzušana un bailes no krieviem.

20. attēls. Latvijas iedzīvotāju viedoklis par to, no kurām valstīm būtu pieņemams piesaistīt viesstrādniekus Latvijā. Dati: SKDS 2008 I.

Un vērtīgi ir arī dati par iemesliem, kāpēc viesstrādnieki būtu jāpiesaista tieši no iepriekš minētajām valstīm (21. att.).

21. attēls. Latvijas iedzīvotāju viedoklis par to, kādi iemesli viesstrādnieku piesaistei no 20. att. minētajām valstīm. Dati: SKDS 2008 I.

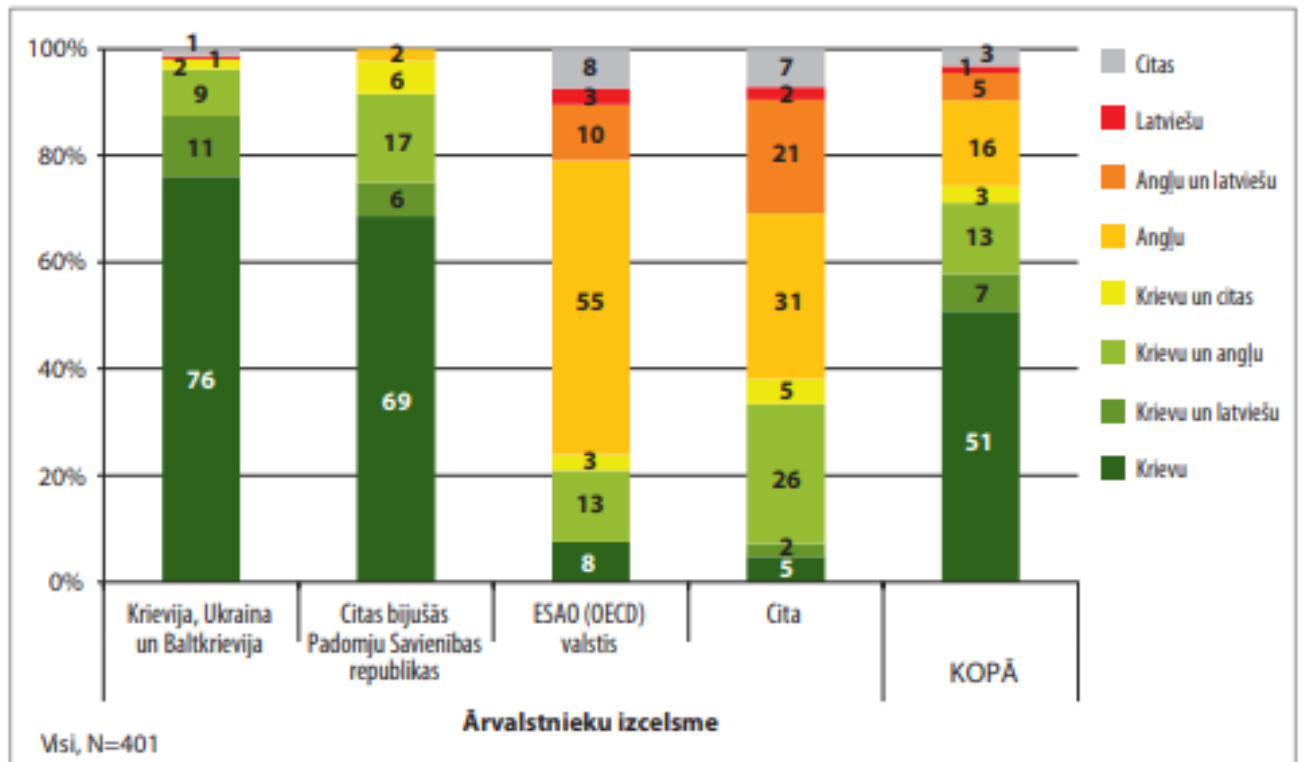
Šie aptaujas dati skaidri parādā arī pašu Latvijas iedzīvotāju lingvistiskās uzvedības un attieksmes problēmas. Lingvistiskās attieksmes paredz ne tikai ietekmi uz mūsu reakciju par citām apkārt lietotām valodām, bet arī palīdz nojaust citu reakciju uz mūsu pašu valodu, tādējādi arī ietekmējot komunikācijas valodas izvēli (Garrett 2010, 21).

Ja liela daļa aptaujas respondentu uzskata latviešu valodas prasmi par nepieciešamu imigrantiem (22. att.), tad reāli ar imigrantiem sazinās latviski tikai 26 %.

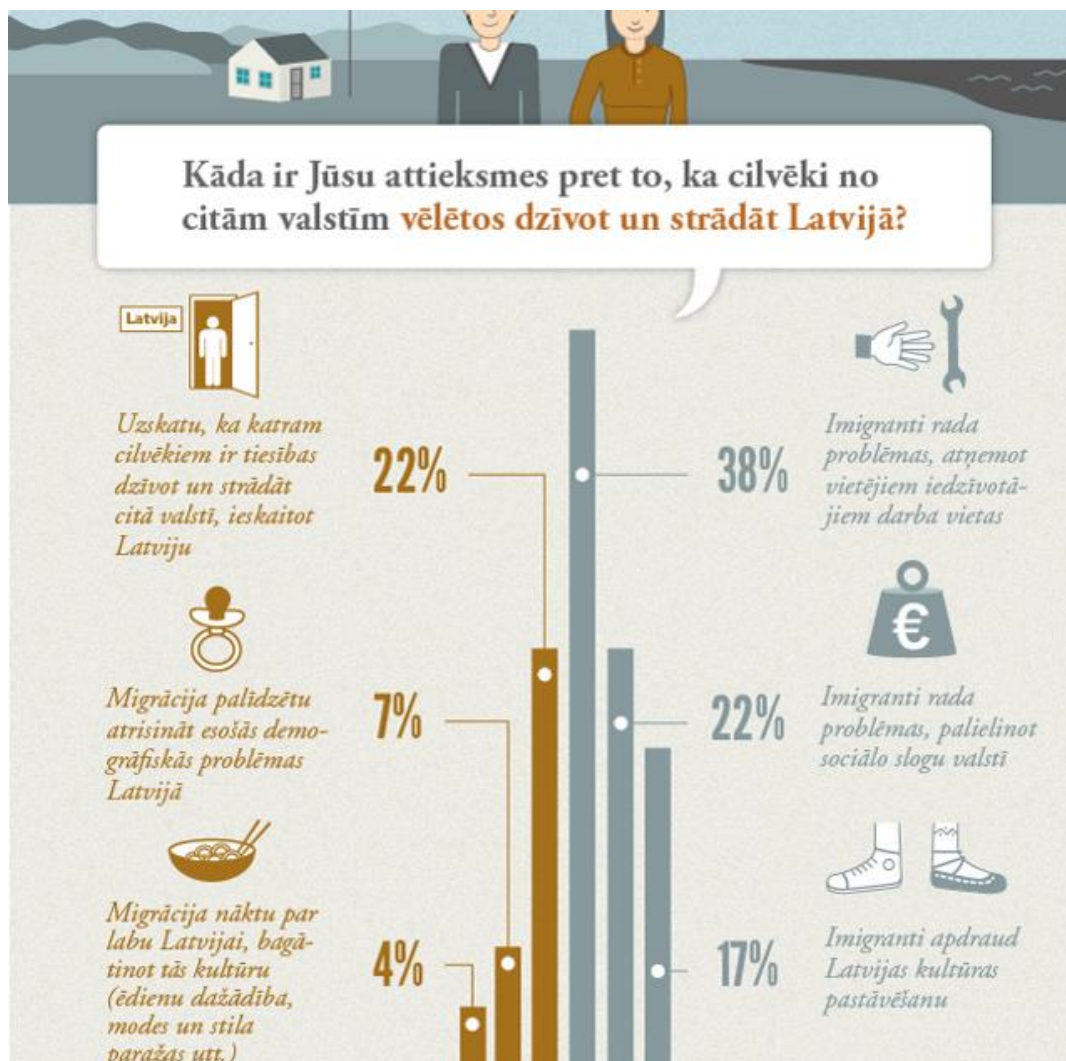
22. attēls. Latvijas iedzīvotāju viedoklis par latviešu valodas prasmes nepieciešamību viesstrādniekiem. Dati: SKDS 2008 I.

Savukārt 2009. gadā BISS veiktā aptauja sniedz papildu informāciju par valodas lietojumu imigrantu vidū (23. att.), kas arī atklāj divu lielo konkurentvalodu klātbūtni ikdienā Latvijas valodas telpā.

23. attēls. Atbildes uz jautājumu, kādās valodās imigranti visbiežāk sazinās Latvijā. Dati: BISS 2009.

Iespējams, ka situācijas pārmaiņas nav iespējams novērtēt, izmantojot dažāda apjoma aptaujas, taču zināmas tendences var secināt. 2014. gadā veiktā Providus datu apkopojuma vizualizācijas ssavukārt sniedz informācija par vispārējo sabiedrības noskaņojumu attieksmē pret imigrantiem. Politiskā situācija pasaulē arī ir mainījies, un migrācijas pretinieku pulks ir pieaudzis (24. att.).

24. att. Latvijas iedzīvotāju attieksme pret imigrantiem. Dati: Providus 2014.

Savukārt atrašanās ES sastāvā nu jau ilgāku laiku un priekšrocību un ieguvumu izpratne 2014. gadā ir mainījusi domas par imigrantu izcelsmes valstīm (25. att.), kur ES valstu pārstāvji Latvijas iedzīvotāju acīs piestāv šai zemei labāk. Kaut gan gandrīz puse respondentu neuzskatīja migrāciju kā risinājumu problēmām.

25. attēls. Latvijas iedzīvotāju attieksme pret imigrantu iespējamām izcelsmes valstīm. Dati: Providus 2014.

Arī 2016. gadā SKDS veikta iedzīvotāju aptauja par tobrīd aktuālo un satraukuma pilno notikumu, tika noskaidrota attieksme pret patvēruma meklētāju uzņemšanu. Tā pamatā bija negatīva. Saskaitot atbildes “noteikti nebūtu jāuzņem” – 45 % aptaujāto – un “drīzāk nebūtu jāuzņem” – 31,6 %, pret patvēruma piešķiršanu iestājās 76,6 % respondentu. Stingru atbalstu patvēruma meklētāju uzņemšanai izteikuši vien 2,7 %.

2016. gadā atbalstu patvēruma meklētāju uzņemšanai pauda 16,8 % aptaujāto. Tāpat aptaujā secināts, ka pozitīvāka attieksme pret patvēruma meklētāju uzņemšanu bija 18–24 gadus veciem iedzīvotājiem, iedzīvotājiem ar augstāko izglītību un vidēji augstiem vai augstiem ienākumiem. Iedzīvotājiem, kas ģimenē runā latviešu valodā, kopumā bija nedaudz pozitīvāka attieksme pret patvēruma meklētāju uzņemšanu nekā tiem, kas ģimenē runā krievu valodā. Par patvēruma meklētāju uzņemšanu bija attiecīgi 19 % un 13 % iedzīvotāju šajās grupās.

Savukārt 2018. gadā publicētā informācija par *Eurobarometer* apkopotajiem datiem saistībā ar iedzīvotāju attieksmi pret imigrāciju liecina, ka Latvijā 80 % iedzīvotāju imigrācija no valstīm ārpus ES izraisa negatīvas emocijas, tomēr aptuveni trešdaļa iebraucējus redz kā

jaunu ideju un inovāciju dzinēj spēku ar pozitīvu ietekmi uz tautsaimniecību. *Eurobarometer* pētījuma rezultāti liecina, ka 40 % Latvijas iedzīvotāju imigrāciju uzskata par problēmu, tomēr lielākā daļa atbalsta pasākumus, kas veicami diskriminācijas novēršanu Latvijas sabiedrībā, tostarp obligātus valodu un integrācijas kursus, pieeju bērnu dārzkiem un citus.

Skatot kvantitatīvo aptauju datus, statistikas datus par cilvēku pārvietošanos un kvalitatīvo aptauju datus, secināms, ka migrācijas problēma vai iespējas, vai izaicinājumi (skatupunkti var būt ļoti dažādi) neatrisināsies paši par sevi, to pierāda citu valstu pieredze un kaut arī neliels, bet regulārs imigrantu skaita pieaugums Latvijā un viņu pārstāvēto kultūru dažādības paplašināšanās.

3. Valodas politika un pārvaldība Latvijā migrācijas kontekstā

Lai izvērtētu migrācijas procesu ietekmi uz Latvijas valodas politikas īstenošanu, jāņem vērā tās pamatprincipi un nostādnes. Latvijas valodas politikas pamatā jau kopš 1989. gada ir šādi **pamatprincipi**, kas ietverti arī Valsts valodas likumā un citos normatīvajos aktos:

- valsts valoda Latvijā ir latviešu valoda;
- valsts garantē iespēju saglabāt, attīstīt un noteiktās funkcijās lietot Latvijas minoritāšu valodas.

Tas nozīmē valodu koeksistenci un valodu **juridisko hierarhiju** ar valsts valodas prioritāti.

Ar jēdzienu **valsts jeb oficiālā valoda** tiek saprasts:

- 1) valoda funkcionē visās sociolingvistiskajās funkcijās;
- 2) tiek garantētas pilsoņu tiesības lietot šo valodu visā valsts teritorijā;
- 3) šīs valodas prasme nepieciešama, lai varētu strādāt noteiktās profesijās un ieņemt noteiktus amatus;
- 4) valsts garantē šīs valodas aizsardzību (Druviete 1998, 38).

Tātad ikvienas sabiedrības pārstāvim jāprot oficiālā valoda, savukārt valstij jānodrošina iespēja apgūt valodu (un tas nenozīmē tikai bezmaksas kursu rīkošanu).

Valodas politikas tiek īstenota valodas politikas īstenošanas **pamatvirzienos** (Cooper 1989, 31–34):

- 1) juridiskajā (valsts valodas statusa juridiska nostiprināšana likumos un citos normatīvajos aktos),
- 2) pedagoģiskajā (latviešu valodas mācīšana latviešiem un Latvijā dzīvojošām minoritātēm),
- 3) lingvistiskajā (latviešu valodas zinātniska izpēte, standartizācija, normu avotu un informatīvas literatūras publicēšana).

Valodas politikas īstenošanā būtiska loma ir arī sabiedrības iesaistīšanai un valsts valodas prestiža nodrošināšanai. Šis virziens ir iestrādāts galvenajā valsts valodas politikas īstenošanas dokumentā – Valsts valodas politikas pamatnostādņēs.

Liela loma valodas prestiža uzturēšanā ir arī **plašsaziņas līdzekļos** paustajai informācijai: gan publicējot vispārīgu un adekvātu izglītojoša rakstura informāciju, gan arī veidā, kā tiek pausta informācija par konkrētiem notikumiem un aktualitātēm. Runājot par imigrāciju un arī pēdējā laikā aktuālo bēgļu tēmu, svarīgs attieksmes veidotājs sabiedrībā ir ne tikai nodotā ziņa, bet arī izmantotie valodas līdzekļi. Mūsdienu sabiedrībā plašsaziņas līdzekļiem ir liela loma sabiedriskās domas veidošanā, apzinātā vai neapzinātā tās ietekmēšanā, kā arī valodas vides veidošanā.

Kā atzīst Mērija Talbota (Talbot 2007, 3), mūsdienu pasaulē modernajās demokrātijās mediji pilda svarīgu t.s. publiskā foruma funkciju, tādējādi presē atspoguļotie procesi, to vērtējumi un veids, kādā tas tiek darīts, var būt nozīmīgs avots arī šo lingvistisko attieksmju noteikšanā. Reizēm viens un tas pats notikums var tikt izmantots dažādu vēstījumu paušanai, kā arī viena un tā paša notikuma atspoguļojums var radīt un noteikt dažādas sabiedrības attieksmes.

Veicot nelielu izpēti, kā presē tiek atspoguļota migrācijas tēma, secināms, ka rakstos (bieži vien jau virsrakstā) jau lasītāja vietā ir izlēmis un paredzējis lasītāja attieksmi, kam jābūt negatīvai. Iespējams, ka vārdam „imigranti” šis negatīvais konteksts, kādā tie parasti tiek parādīti, vismaz Latvijas publiskajā telpā un sabiedrībā ir piešķīris pašam vārdam negatīvu nozīmi. Šajos rakstos lietotajai valodai ir raksturīgi:

- pārspīlējumi,
- militārās leksikas lietojums,
- sarunvaloda, ar kuras palīdzību tiek panākt jebkura veida nepieciešamā ekspresija,
- pārnestās nozīmes,
- frazeoloģismi, kas īpaši palīdz paust autora teksta emocionālo nozīmi,
- skaitļu spēle, kas tiek attiecināta uz it kā objektīvu skaitļu lietojumu, kam jāatklāj pārlicinoši, cik daudz šo svešo cilvēku ierodas, no cik daudzām valstīm, tādā veidā izmantojot t. s. iebiedēšanas taktiku, veidojot sabiedrisko domu, pat ja apspriežamie skaitļi ir pārspīlēti, kas bieži vien tā arī ir,
- retoriskie jautājumi, kas tiek izmantoti kā apliecinājums gan autora domām un uzskatiem, gan arī, autoraprāt, lasītāja viedoklim,

- savs un svešs, mēs un viņi, vietēji un viesi dalījums, tādā veidā veidojot un atbalstot šos aizspriedumus, kas pastāv sabiedrībā.

Negatīvā attieksme pret kādu sabiedrības daļu, kas tiek pausta plašsaziņas līdzekļos, ir priekšnoteikums arī negatīvām un noraidošām lingvistiskajām attieksmēm, kas var izpausties gan kā šo cilvēku runāto valodu, gan viņu pašu negatīvs novērtējums un arī agresija un vēršanās pret šīm valodām ne tikai makrolingvistiskā līmenī, bet bīstamāk – personīgajā un privātajā līmenī, kas principā nav aizskarams.

Taču arī plašsaziņas līdzekļu veidotāji ir jāizglīto par viņu lomu sabiedriskās domas, pārliecības un attieksmes izveidē, kā arī par viņu lomu valodas politikas īstenošanā kopumā.

Valsts valodas politikas īstenošanas mērķis ir nodrošināt latviešu valodas pilnvērtīgu lietojumu, kas atbilst tās statusam. Valsts valodas lietojumu dažādās jomās nosaka vairāki faktori: valodas statuss un tā juridiskais nodrošinājums, ekonomiskie un darba tirgus apstākļi, valodas prasme un tās pieaugums, valodas lietojums, mūsdienu pasaules globalizācija, migrācija un tehnoloģiju attīstība, pozitīva lingvistiskā attieksme u. c.

Kā secināts Latvijas sociolingvistu pētījumos, **latviešu valodas pozīcijas** runātāju skaita ziņā un citu kvalitāšu ziņā ir augstas un stabilas, taču ņemot vērā mūsdienu akūto valodu ekonomiskās vērtības izraisīto konkurenci un sabiedrības lingvistisko uzvedību, nevar pašauties vien uz pašas latviešu valodas spēju pilnvērtīgi funkcionēt – tai nepieciešams institucionāls un arī katra runātāja individuāls atbalsts (Valodas situācija 2016, 37).

Latviešu valodas pozīcijas pēdējo gadu laikā stipri ietekmējušas globalizācijas tendences mūsdienu pasaulē un informācijas sabiedrības straujā attīstība. Spēcīgā valodu konkurence, migrācijas radītās pārmaiņas valodas situācijā, valodas lietotāju lingvistiskā attieksme un uzvedības īpatnības ietekmē valsts valodas pozīciju stiprināšanu daudzās sabiedrības dzīves un arī valodas lietojuma jomās. Turklāt Latvijas valodas politikā vēsturiskā migrācijas procesu radītā valodas situācija ir pamatā galvenajām problēmām valodas praksē, pārliecībā un pārvaldībā, kur jaunās migrācijas tendences veicina tādu apstākļu kopumu, kas stiprina valodu konkurenci un ietekmē valsts valodas pozīcijas.

Valsts valodas statusa nodrošināšana mūsdienu globalizācijas apstākļos nav vienkārša, tā ir pakļauta dažādiem lingvistiskiem un ekstralingvistiskiem apstākļiem, kurus ir grūti prognozēt un kas var mainīt valodas situāciju. Viens no spilgtākajiem piemēriem ir 2015. gadā aktuālais jautājums – valodas apguves nodrošināšana bēgļiem, kur risinājums bija jārod īsā laika posmā. Jebkurš notikums dažādos valodas runātāju kolektīvos izraisa noteiktu reakciju un lingvistisko uzvedību, kas ietekmē valodas situāciju (Valodas situācija 2016, 38).

Latviešu valodas statusa pilnvērtīgai īstenošanai būtiskas ir tās **sociolingvistiskās funkcijas**. Nozīmīgākās sociolingvistiskās funkcijas Latvijā pilda latviešu valoda, krievu valoda un pieaug arī angļu valodas loma. Šo valodu nozīmi Latvijas valodas situācijā nosaka vairāki savstarpēji saistīti faktori – valodu prasme iedzīvotāju vidū, valodu faktiskās sociolingvistiskās funkcijas, lingvistiskās attieksmes, valodu prestižs un valodu statuss (Druviete 1998, 85). Mūsdienu un vēsturiskās migrācijas procesi ir veicinājuši un veicina abu konkurentvalodu diezgan plašu lietojumu svarīgās sociolingvistiskajās jomās: krievu valodas lietojums ikdienas saziņā, publisko pakalpojumu sniegšanas vietās, angļu valodas lomas pieaugums uzņēmējdarbībā un augstākajā izglītībā, arī mūsdienu tehnoloģiju izmantojumā, ko apstiprina arī veiktā pētījuma dati.

Latvijas gadījumā ir jāuzsver valodas un nācijas konceptuālā saikne, kur nacionālās identitātes simboliskās un emocionālās dimensijas ir svarīgas, tādēļ būtiska ir valodas izvēles politika. To ietekmē un nosaka B. Spolska definātie, jau vairākkārtīgi minētie valodas **politikas komponenti** – prakse, pārliecība un pārvaldība. Pētījuma dati atklāj migrācijas procesu ietekmi uz visiem šiem komponentiem:

- lingvistisko praksi jeb rīcību un izvēli, kādu valodu cilvēki izvēlas konkrētā situācijā;
- lingvistisko praksi ietekmē cilvēku pārliecība par valodu jeb cilvēku uzskati par valodām, to lietojumu atbilstoši situācijai u. tml.;
- abi iepriekš minētie komponenti nosaka arī valodas pārvaldību jeb konkrētu dalībnieku, kam ir varas pozīcijas, rīcību, lai modificētu vai noteiktu dalībnieku praksi vai pārliecību.

Nozīmīgas valodas situācijas ietekmētājs un rādītājs valodas politikā ir **lingvistiskā attieksme**. Valodas kolektīva lingvistiskās uzvedības izpratnei ir svarīgi analizēt lingvistiskās attieksmes. Jēdziens lingvistiskā attieksme ietver vairākus elementus: attieksmi pret savu valodu un citām valodām, kas balstīta tautu vēsturiskajā pieredzē, subjektīvos priekšstatos vai stereotipos, etnosa mentalitātē, konkrētajā valodas vidē un situācijā, resp., tai ir sociāla izcelsme, kas var būtiski ietekmēt valodas uzvedību un ilgtspēju (Trudgil 1992, 44; Druviete 1998, 100). Vienkāršāk – lingvistiskā attieksme ir cilvēku uzskati un viedokļi par valodu(-ām) un valodas variantiem (Swann, Deumert et al. 2004, 17).

Migrācijas un valodas saiknes aspektā lingvistiskā attieksme nav maznozīmīgs koncepts, tā nosaka, piemēram, imigrantu spēju un motivāciju apgūt mītnes zemes valsts

valodu (Baker 1995, 9). Valodas politikas veiksmīga īstenošana (īpaši izglītībā) iespējama, ja tiek pētītas un ievērotas šīs valodas politikas mērķauditorijas lingvistiskās attieksmes. Šeit svarīgi trīs aspekti:

- 1) ņemt vērā valodas politikā iesaistīto kolektīvu lingvistiskās attieksmes;
- 2) pārliecināt par īstenotās valodas politikas pareizību tos, kam ir negatīva lingvistiskā attieksme;
- 3) meklēt veidus, kā likvidēt negatīvās attieksmes cēloņus (Baker 1995, 10).

Jāpiebilst, ka ar šiem aspektiem jādarbojas visos trīs valodas politikas īstenošanas virzienos:

- 1) juridiskajā – pielāgojot normatīvo aktu prasības atbilstoši situācijai, piemēram, ja pētījumi un prakse rāda, ka imigrantu valsts valodas prasme ir nepietiekama, nepieciešams iestrādāt normatīvajos aktos attiecīgās prasības, kuras valodas politikas īstenošanā ir svarīgas, turklāt paredzot šo prasību īstenošanas mehānismus;
- 2) pedagogiskajā – nodrošinot attiecīgai mērķauditorijai nepieciešamo palīdzību valodas apguvē, piemēram, valodas kursu un mācību līdzekļu pieejamība;
- 3) lingvistiskajā – veicot izpēti, noskaidrot un pielāgot mācību līdzekļus, izstrādāt vārdnīcas u. tml.

Kā jau minēts, arī faktori, kas veido lingvistisko attieksmi ir ļoti dažādi, arī grūti izmērāmi. Lingvistiskā attieksme parādās dažādos valodas līmeņos, no vārdiem (piemēram, lamu vārdu lietošana) līdz pat valodas paveidu vai valodu izvēlei, kā arī kontekstos (Garrett 2010, 2).

Latvijas valodas politikā, kuras galvenais mērķis ir nodrošināt latviešu valodas statusu, latviešu valodas ilgtspēju un attīstību, lingvistiskā attieksme ir būtisks faktors latviešu valodas pilnvērtīgam un tās statusam atbilstošam lietojumam sabiedrībā. Kā minēts iepriekš, pagaidām latviešu valodas lietojums Latvijā ir nepietiekams dažās sociolingvistiski nozīmīgās jomās un neatbilst tās statusam, kaut arī latviešu valodas prasme visā sabiedrībā ir pietiekami augsta. Taču pilnvērtīgs valsts valodas lietojums ne vienmēr atbilst sabiedrības valodas prasmei, un galvenais neatbilstības cēlonis ir tieši sabiedrības lingvistiskā attieksme.

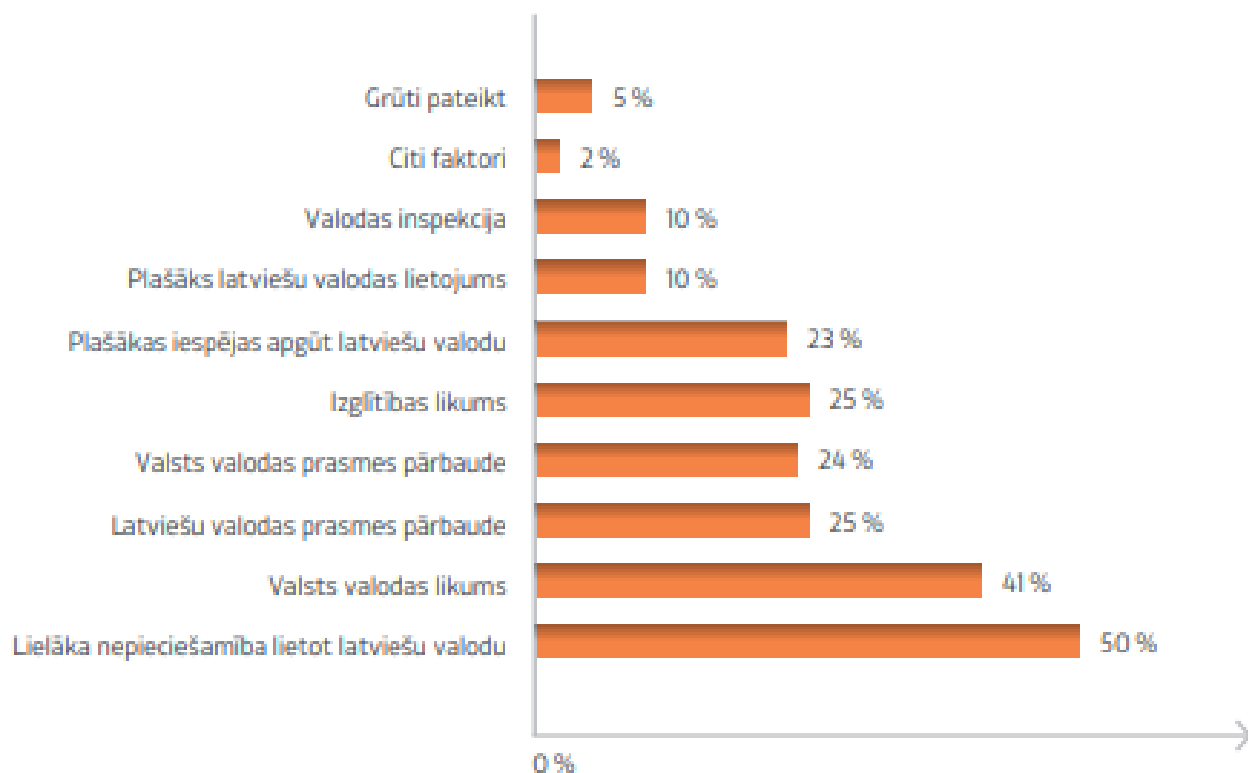
Jaunie valodas lietotāji saskaras ar Latvijā aktuālajām valodas situācijas problēmām, kas neveicina valsts valodas statusa pilnvērtīgu īstenošanu, resp., sabiedrības lingvistiskās

attieksmes un uzvedības īpatnībām, kas ietekmē arī jauno sabiedrības locekļu valodas pārliecību un lingvistisko praksi, ko valodas pārvaldībai ietekmēt un mainīt nav viegli.

Tādu subjektīvo faktoru kā lingvistiskā attieksme, lingvistiskā uzvedība, tradīcijas u. tml. ietekme uz valodas noturību ir izšķirīga, un tieši subjektīvie faktori jeb lingvistiskā attieksme latviešu etnolingvistisko vitalitāti neļauj atzīt par atbilstīgu valodu konkurences situācijai (Druviete 2016, 32). Kā liecina arī kvantitatīvās aptaujas, kurās tiek noskaidrots iedzīvotāju viedoklis, tieši lingvistiskā attieksme var nodrošināt valsts valodas statusa pilnvērtīgu īstenošanu un valodas lietojuma pieaugumu. Tā 2014. gadā veiktajā aptaujā tika noskaidrots, kas veicinātu latviešu valodas pieaugumu, kur apmēram trešdaļa respondentu nespēja atbildēt uz šo jautājumu, taču pārējie respondenti minēja šādus faktorus, kas latviešu valodas lietojuma pieaugumu var nodrošināt:

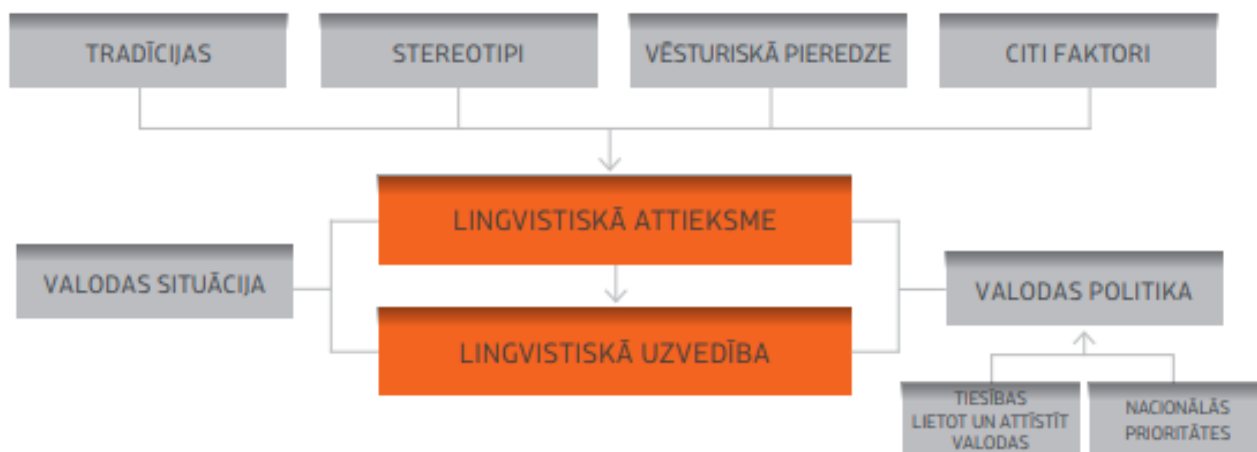
- 1) runāšana latviski (15 %),
- 2) nepieciešamība apgūt latviešu valodu no agras bērnības un valodas apguves iespējas visiem interesentiem (14 %);
- 3) pozitīva lingvistiskā attieksme vispirms no pašu latviešu puses, kas radīs arī pozitīvu lingvistisko attieksmi citos un rosinās lietot valodu (10 %) (Valodas situācija 2016, 109).

Skatoties no nedaudz cita skatupunkta, kvantitatīvo aptauju respondenti norādījuši arī juridisko mehānismu nozīmi valodas lietojuma paplašināšanā (26. att.)

26. attēls. Faktori, kas veicinājuši latviešu valodas lietošanu. Visi respondenti (%). Dati: Valodas situācija 2016, 114.

Lingvistiskā attieksme ir individuāla un balstās uz sabiedrības vai tās daļas viedokļiem, tajā pašā laikā arī veido kolektīva priekšstatus. Valodas lietotāju lingvistiskās attieksmes nozīme valodas politikas īstenošanā daudzvalodīgā sabiedrībā shematiski atainota 27. attēlā, kurā vispārīgi parādīta dažādu valodas situācijas komponentu ciešā savstarpējā saikne un ietekme. Gan valodas politikas principu izveidi, gan to īstenošanu ietekmē plašs subjektīvu faktoru klāsts (Valodas situācija 2016, 110). Aktuālā valodas situācija un sabiedrības lingvistiskā uzvedība ietekmē un rada ikviena jaunā sabiedrības locekļa lingvistisko attieksmi, kā arī var mainīt viņa valodas apguves motivāciju un arī vēlmi un nepieciešamību lietot valsts valodu.

27. att. Lingvistiskās attieksmes nozīme valodas politikas īstenošanā.

Migrācijas kontekstā, kā liecina pētījuma dati, ir nozīmīgs valodas politikas **pedagoģiskais virziens**, kura īstenošanas pasākumu rezultātā ir iespējama veiksmīga valodas politikas ideoloģijas īstenošana un mērķu sasniegšana. Šī virziena īstenošanu, kā liecina pētījuma dati, ietekmē plašs spektrs valodas situācijas komponentu, attieksmju utt. klāsts. **Juridiskais virziens** ir būtisks skaidru un konskeventu noteikumu radīšanai, ievērojot valodas politikas principus un ilviena cilvēka vispārējo brīvību un tiesības. **Lingvistiskajā** jeb zinātniskās izpētes virzienā interese par migrācijas atstātajām sekām valodā ir vairāk valodu kontaktu pētnieku interešu lokā un valodas apguves pētnieku lokā, taču pastrapināti arī jebkurā citā.

Interesants un noderīgs pētījums, kas ir viens no pirmajiem soļiem valodas politikas lingvistiskajā īstenošanas virzienā migrācijas kontekstā, par imigrantu rezultātiem valodas apgūvē ir uzsākts 2017. gadā Latviešu valodas aģentūrā sadarbībā ar Valsts izglītības un satura centra Valsts valodas prasmes pārbaudes nodaļu, Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūtu un Valsts valodas centru, un tā veikšanā piedalās arī šī promocijas darba autore. Pētījumā paredzētas divas galvenās daļas:

- 1) kvantitatīvo datu analīze, lai noskaidrotu valsts valodas prasmes attīstības tendences un izmaiņas rādītājos,
- 2) kvalitatīvo datu analīze.

Tas ļaus noskaidrot latviešu valodas prasmes kvalitāti un tās atbilstību valodas prasmes līmeņu prasībām – valodas prasmes pārbaudes kārtotāju darbu analīze visos valoddarbības veidos (runātprasme, rakstītprasme, lasītprasme, klausīšanās prasme). Pašlaik ir izveidota valsts valodas prasmes pārbaudes darbu datubāze – t. s. latviešu valodas apguvēju korpus. Korpusā iekļauts vairāk nekā 900 valsts valodas prasmes pārbaudes darbu rakstītprasmes testu – no katra valodas apguves līmeņa (A1, A2, B1, B2, C1, C2) datubāzē iekļauti apmēram 150 darbi. Korpus ir papildināts ar 120 runātprasmes testa audioierakstu transkripcijām. Gan rakstītprasmes, gan runātprasmes testu datos ir marķētas kļūdas. Tas darīts atbilstoši iepriekš izstrādātajai metodoloģijai. Dati ir automātiski morfoloģiski marķēti. Lai varētu meklēt korpusa datos, ir izstrādāta programmatūra. Tā ļauj meklēt pēc dažādām pazīmēm, piemēram, pēc noteikta kļūdu tipa, pēc vārdšķiras, pēc valodas prasmes līmeņa. Korpus būs pieejams tikai pētniekiem pētniecības nolūkiem. Pētījumā iegūto datu analīze ļaus izdarīt secinājumus par valsts valodas prasmes kārtotāju valodas kvalitāti, kā arī ieteikumus latviešu valodas apguves procesā iesaistītajiem – skolotājiem, mācību līdzekļu izstrādātājiem, valodas prasmes pārbaudes darbu sagatavotājiem un vērtētājiem.

Jebkuras valodas politikas izveidē un īstenošanā būtiska ir katras konkrētās **valsts vēsture, izveides principi un ideoloģija**. Ņemot vērā katras valsts atšķirīgo vēsturi un atšķirīgo kopienas unikalitātes apziņu, kas ir būtiska noteikta valstiska veidojuma pastāvēšanā, arī Eiropas Savienības kopīgajos tiesību aktos tiek doti vispārīgi norādījumi un virzieni, pieļaujot dalībvalstu tiesību aktu piemērošanu savai situācijai. Galvenais nosacījums migrācijas likumdošanā ES ir personu brīvas pārvietošanās un legālo imigrantu integrācijas nodrošināšana, tomēr dalībvalstu tiesību akti joprojām ietver visai niansētu un atšķirīgu regulējumu migrācijas jautājumos, kas ir balstīts uz katras valsts pieredzi un situāciju, kas ietekmē arī ideoloģiskos aspektus.

Mūsdienu sabiedrības superdiversitāte iezīmē arvien sarežģītāku parādību kopumu, kas jāņem vērā un kas tiek ņemts vērā integrācijas un valodas politikas īstenošanā Latvijā. T. s. jaunās imigrācijas etniskās izcelsmes, kultūras un tradīciju bagāža ir ļoti dažāda, un, iespējams, tieši pieredzes trūkums saskarē ar šo dažādību Latvijas sabiedrībā rada arī lielāku satraukumu par draudiem latviešu valodai un citām identitātei būtiskām vērtībām. Nenoliedzami šie procesi ietekmē savstarpējās komunikācijas valodas izvēli: par to kļūst angļu valoda – otra Latvijā arvien biežāk izmantotā starpnacionālās saziņas valoda, vismaz tik ilgi, kamēr latviešu valodas prasme nav apgūta saziņai pietiekamā līmenī.

Kontekstā ar dažām lingvistiskās uzvedības un attieksmes izpausmēm sabiedrībā, resp., angļu valodas augsto prestižu, arī ik gadu pieaugošo angļu valodas pratēju skaitu, tendence saziņā izmantot angļu vai krievu valodu, ja kāds no sarunas biedriem nespēj runāt latviski, vispirms jau ietekmē jauno valodas runātāju lingvistisko attieksmi un uzvedību. Tas mazina motivāciju apgūt latviešu valodu. Protams, prasība apgūt valsts valodu noteiktā prasmes līmenī jebkuram jaunajam valsts iedzīvotājam ir iestrādāta normatīvajos aktos, taču valodas apguves process efektīvs ir tad, ja valodas apguvēja motivācija ir balstīta ne tikai vēlmē iegūt valodas prasmes apliecību (Valodas situācija 2016, 116).

Šajā sakarā ir vērtīgi ieskatīties 2009. gada veiktajās ekspertu intervijās (SKDS 2009), kurās intervētie valodas politikas eksperti izvērtēja valodas situāciju un pauda prognozes par nākotnes izaicinājumiem. Globalizācijas procesus eksperti saistījuši ar citiem latviešu valodas situācijas attīstībai aktuāliem procesiem – ar pasaules lielo valodu izplatīšanās ietekmi un migrāciju. Aptaujātie eksperti īpaši norādīja uz angļu valodas lietojuma pieaugumu (latviešu valodas terminoloģijā, plašsaziņas līdzekļos un tehnoloģijās, arī ikdienas sarunvalodā), atzīmēja migrācijas (gan valstī iebraukušo, gan no valsts izbraukušo aspektā), jauno tehnoloģiju un citu mūsdienu globālās pasaules attīstības procesu ietekmi. Pēc ekspertu viedokļa, latviešu valodas situāciju nākotnē pietiekami aktīvi ietekmēs migrācijas procesi, īpaši viņi uzsvēra imigrāciju no Krievijas un bijušajām padomju bloka valstīm, jo viņu saziņas valoda gan savstarpēji, gan ar Latvijas iedzīvotājiem ir un būs tieši krievu valoda. Ja šādu iebraucēju skaits būs liels, tas tiešā veidā skars latviešu valodas lietošanu ikdienā. Šīs ekspertu prognozes ir papildījušās, nākot klāt jauna veida sabiedrības daudzveidībai.

3.1. Migrācijas loma Latvijas valodas situācijas izveidē: vēsturisks atskats

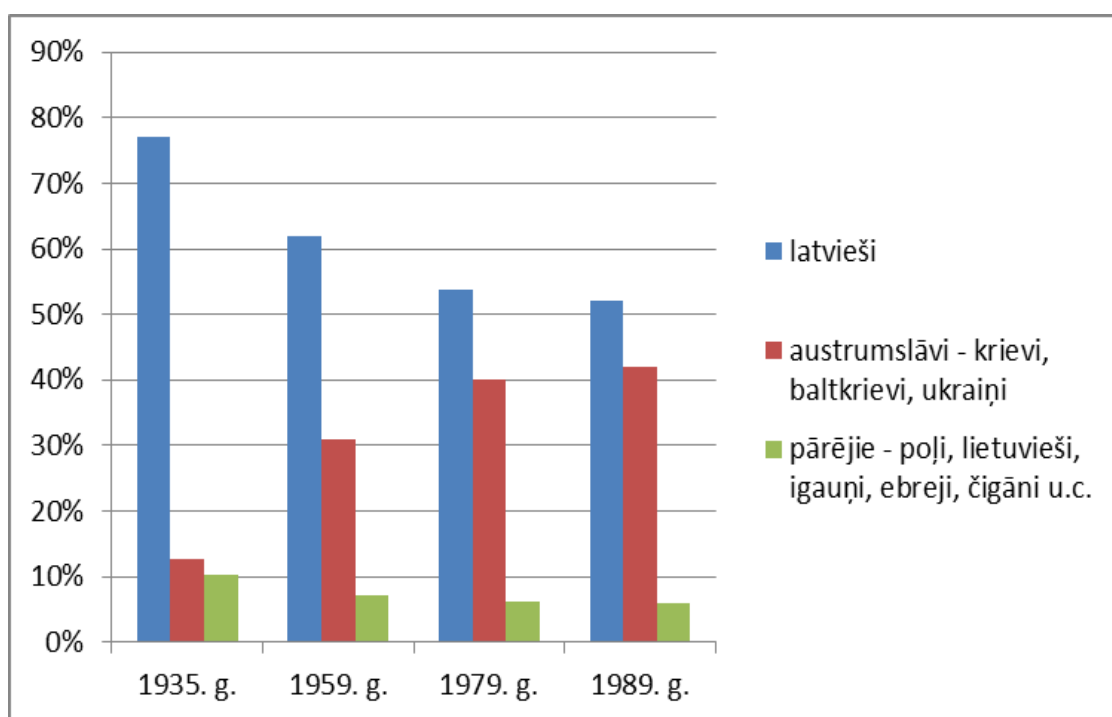
Latvija ir to valstu vidū, kurās saskare ar citādo dažādos veidos un izpausmēs nav jauna parādība. Migrācijas procesi būtiski ietekmējuši Latvijas iedzīvotāju sastāvu un nācijas veidošanās procesu visā tās vēstures laikā (Migrācijas ietekme 2009, 38). Migrācijas procesi iepriekšējā gadsimta laikā (neanalizējot dažādos migrācijas veicinātājfaktorus šajā laikā) radījuši pārmaiņas iedzīvotāju nacionālajā sastāvā, līdz ar to arī valodas situācijā valstī.

Arī Latvijā tāpat kā citās Eiropas valstīs tiek īstenota sabiedrības integrācijas politika, kas līdz šim veikta pamatā ar mērķi integrēt imigrantus, kas ienākuši Padomju gados un kuri runā krievu valodā. Pēc Latvijas Republikas okupācijas 1940. gadā krievu valoda kļuva par

oficiālo valodu, tāpēc strauji veidojās priekšnoteikumi Latvijā dzīvojošo tautu lingvistiskajai asimilācijai. Tas tika īstenots, mainot Latvijas iedzīvotāju etnisko sastāvu, paplašinot krievu valodas lietojumu visās nozīmīgajās sociolingvistiskajās jomās, tādējādi atņemot valsts valodas statusu latviešu valodai, līdz ar to tā zaudēja funkcionēšanas iespējas daudzās sabiedrības darbības jomās (Migrācijas ietekme 2009, 84).

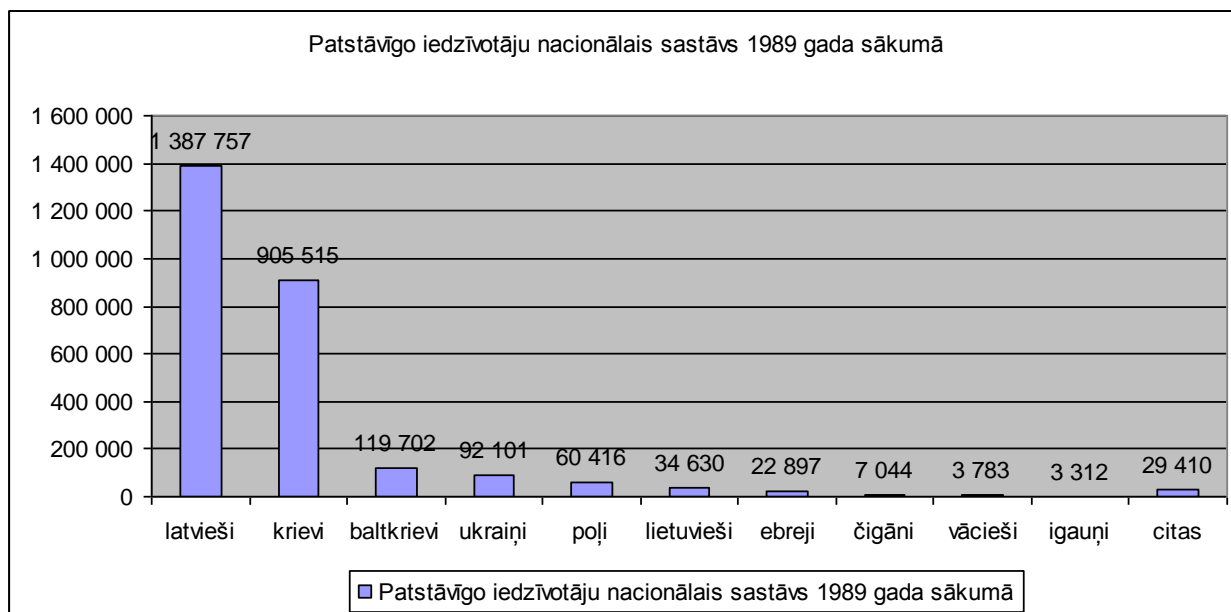
Pārmaiņas Latvijas iedzīvotāju nacionālajā sastāvā uzskatāmi parāda 1989. gada tautskaites dati (28. att).

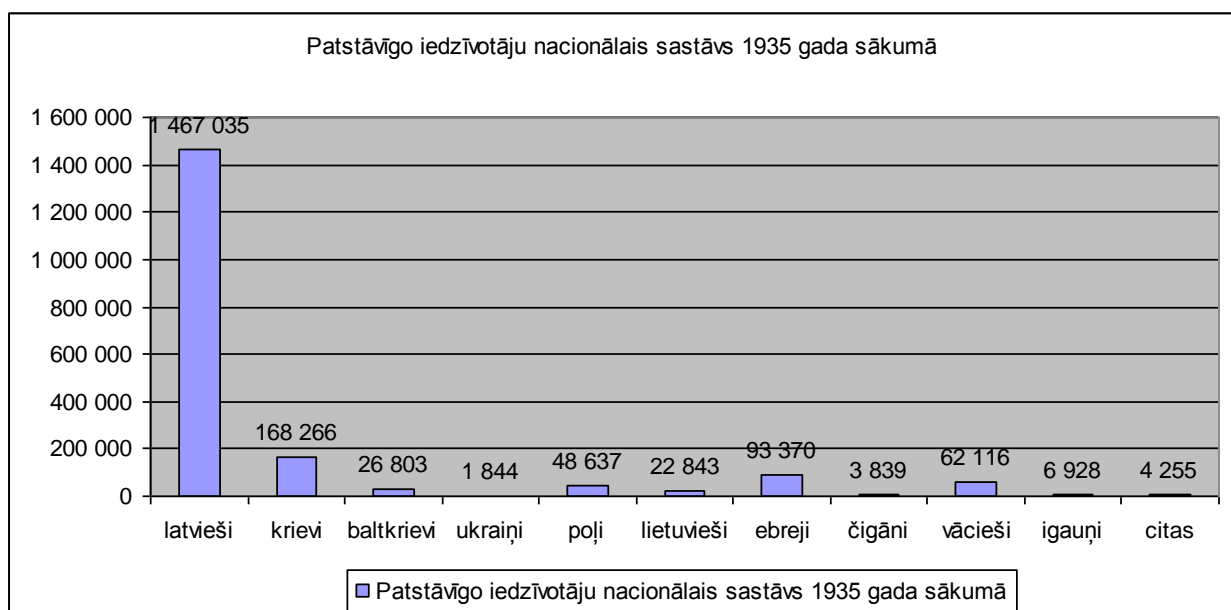
28. att. Latvijas iedzīvotāju nacionālā sastāva pārmaiņas laikā no 1935.–1989. gadam (%).

Dati: CSP datubāze.

Latviešu īpatsvars saruka no 77 % 1935. gadā līdz 52 % 1989. gadā. Toties austrumslāvu skaits tieši uz migrācijas rēķina pieauga no 12,7 % 1935. gadā līdz 42 % 1989. gadā. Šajā laikposmā samazinājās arī tradicionālo minoritāšu īpatsvars – no 10,3 % līdz 6 %, un līdz ar to valstī mainījās arī minoritāšu struktūra (29. un 30. att.).

29. att. Pastāvīgo iedzīvotāji nacionālais sastāvs 1989. gada sākumā. Dati: CSP datubāze.

30. att. Pastāvīgo iedzīvotāju nacionālais sastāvs 1935. gada sākumā. Dati: CSP datubāze.

Iedzīvotāju nacionālais sastāvs viskrasāk izmainījās lielākajās pilsētās (31. att.). Rīga kļuva par vienīgo galvaspilsētu Eiropā, kurā pamatnācijas īpatsvars nepārsniedza 40 % no kopējā iedzīvotāju skaita (latviešu īpatsvars samazinājās no 63 % 1935. gadā līdz 36,5 % 1989. gadā).

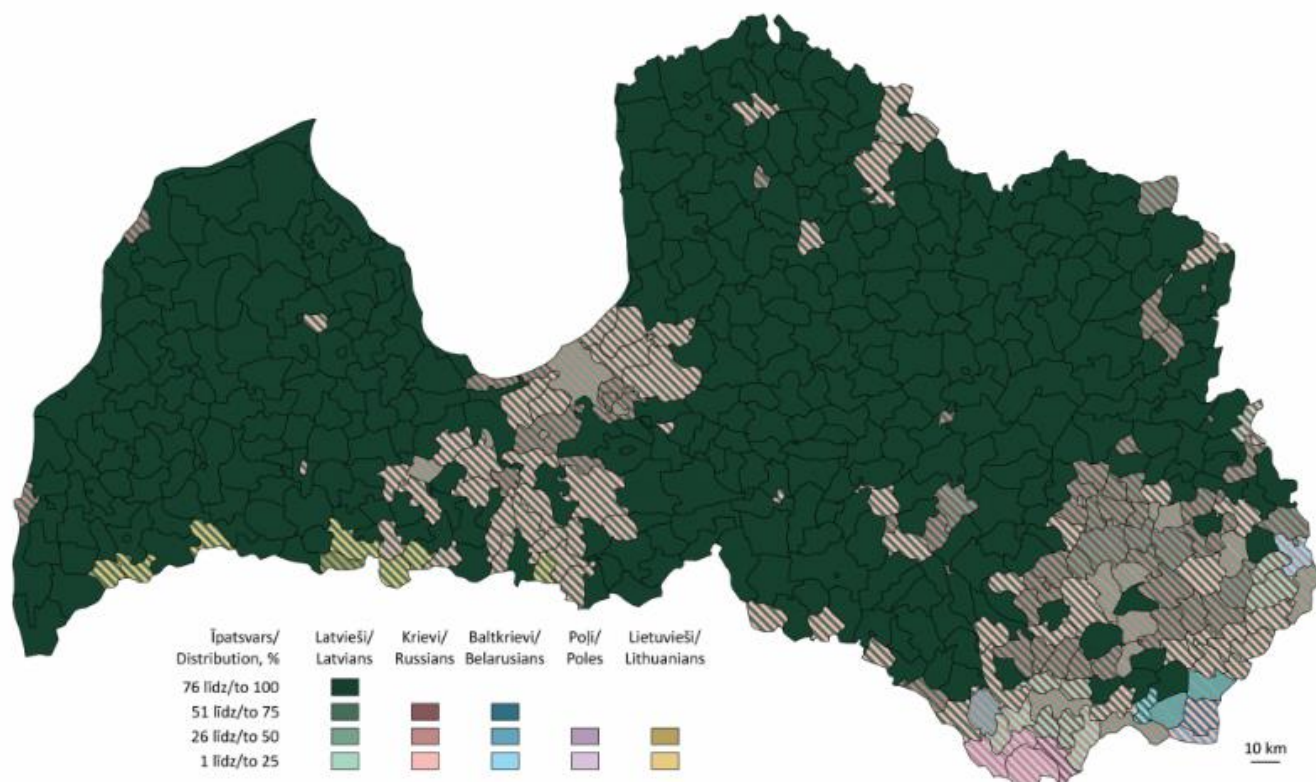
		Daugavpils	Jelgava	Jēkabpils	Jūrmala	Liepāja	Rēzekne	Rīga	Valmiera	Ventspils
1935	Latvieši	34%	79%	66%	86%	68%	44%	63%	95%	83%
	Citi	66%	21%	34%	14%	32%	56%	37%	5%	17%
1989	Latvieši	13%	50%	48%	44%	39%	37%	37%	75%	43%
	Citi	87%	50%	52%	56%	61%	63%	63%	25%	57%

31. att. Latvijas pilsētu etniskais sastāvs 1935. un 1989. gadā. Dati: Mežs, I. *Latviešu valoda statistikas spoguļi*. Rīga: Karšu izdevniecība Jāņa sēta, 2004.

Jāpiebilst, ka vēl 2000. gadā piecās no septiņām lielākajām Latvijas pilsētām latvieši bija mazākumā (Daugavpilī – 16 %, Rīgā – 41 %, Rēzeknē – 42,6 %, Jūrmalā – 49,1 %, Liepājā – 49,4 %) un tikai divās pilsētās (Jelgavā – 51 % un Ventspilī – 51,6 %) to skaits sniedzās tikai nedaudz pāri pusei (CSP datubāze).

Kaut arī pēdējo gadu laikā procentuāli latviešu īpatsvars valstī kopumā un lielākajās Latvijas pilsētās nedaudz ir pieaudzis (piemēram, 2011. gadā latviešu īpatsvars Rīgā bija 42,5 %, Daugavpilī – 18 %, Jelgavā – 55,7 %, Jēkabpilī – 59 %, Jūrmalā – 50,8 %, Liepājā – 53,2 %, Rēzeknē – 42,6 % un Ventspilī – 55 %), kā rāda statistikas dati, latviešu skaits dzimtenē sistemātiski samazinās.

Pašreizējo Latvijas iedzīvotāju nacionālā sastāva un zināmā mērā arī valodu lietojuma ainu parāda CSP sagatavotā datu vizualizācija Latvijas kartē (32. att.)

32. attēls. Pastāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs 2018. gada sākumā. Dati: PMLP 2018.

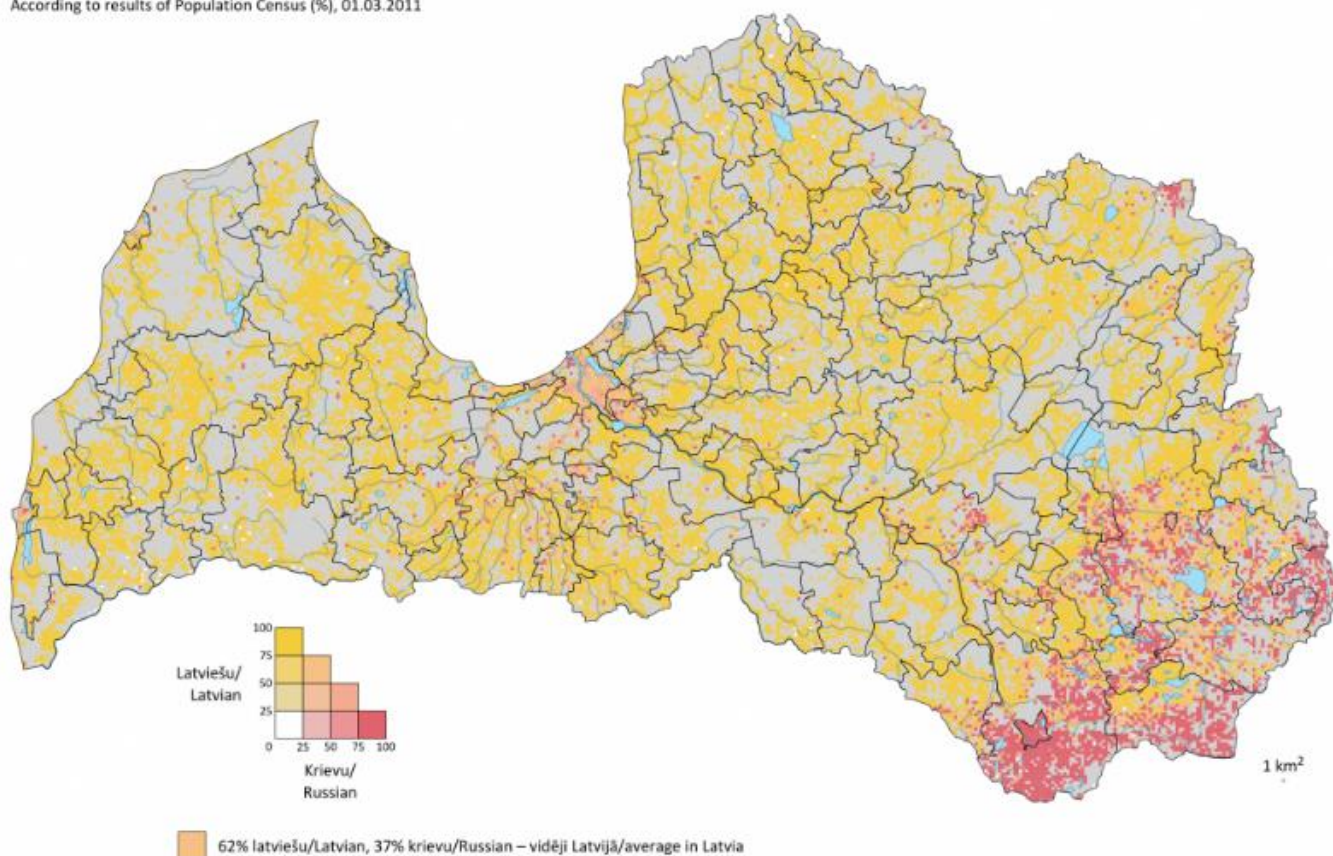
Kā minēts iepriekš, jau līdz ar Padomju okupācijas pirmsākumiem tika veikta rusifikācija un latviešu valodas sociolingvistisko funkciju piespiedu samazināšana. Valodas ziņā visas minoritātes un arī pamatnācija bija pakļautas oficiālajai krievu valodas lietošanai, tātad pamatos tika rusificētas. Latvijā krievu valodu ieviesa lietvedībā, politiskajā un administratīvajā sfērā jau no 1940. gada, arī skolu programmās tika palielināts stundu skaits krievu valodas mācīšanai. Padomju varas gados nevienai minoritātei netika dotas tiesības dibināt savu nacionālo skolu, tādā veidā nodrošinot arī Latvijas minoritāšu pārkrievošanu, un šī procesa sekas redzamas pat šobrīd, jo liela daļa no Latvijas ukraiņu, baltkrievu, arī ebreju u. c. minoritāšu pārstāvjiem pārstāv krievu valodas runātāju kolektīvu. Īpaši Latgalē padomju varas laikā strauji pieauga rusifikācija, ko apliecina, piemēram, neatbilstība starp latviešu īpatsvaru un skolu tīklu ar latviešu mācību valodu attīstību. Rezultātā 1990. gadu sākumā Latgalē vēl bija 14 pagasti, kuros latviešu īpatsvars bija virs 20 %, bet bērniem izglītību nebija iespējams iegūt dzimtajā valodā (Mežs 1994, 30–35).

Latvijas teritorijā padomju gados arvien turpināja pieaugt svešautiešu skaits, kas pilnīgi noteikti radīja lielas pārmaiņas valsts valodu ainā, un šo procesu sekas izjūtam vēl šodien. Latvijas pašreizējā valodas situācija atspoguļo tos sarežģītos politiskos, etnodemogrāfiskos un psiholoģiskos procesus, kas risinājušies valsts teritorijā 20. gadsimtā un joprojām būtiski ietekmē mūsdienu valodas politikas pamatnostādnes.

Rusifikācija ir atstājusi pēdas arī dažādu tautību identitātē, kur daudzi no mazākumtautību pārstāvjiem ir pārņēmuši krievu valodu kā savu dzimto valodu, – nesakritība starp tautību un dzimto valodu skaidri liecina par indivīda lingvistisko asimilāciju, un tas ir nozīmīgs aspekts valodas situācijas raksturojumā. Valodas kolektīva līmenī tas nozīmē nesakritību starp etnisko minoritāti un lingvistisko minoritāti. Latvijas minoritātes, kuru lingvistiskā identitāte nesakrīt ar etnisko, nav asimilējušās pamatnācijas valodas kolektīvā, bet gan citas tautības – krievu – valodas kolektīvā.

To parāda arī 2011. gada tautskaites dati, kas parāda, ka no t. s. lielajām minoritātēm Latvijā krievi ir vienīgie, kas mājās pārsvarā lieto savu etnisko valodu, t. i., krievu valodu (86,2 %). Mājās krievi runā latviski retāk (5,9 %). Toties pārējie Latvijas mazākumtautību pārstāvji runā retāk savā etniskajā valodā, bet gan drīzāk latviski vai krieviski. Latvijā dzīvojošie lietuvieši un igauņi mājās pārsvarā runā latviski (54,3 % un 44,7 %), mazāk – krieviski (26,7 % un 37,7 %). Latvijā dzīvojošie poļi, ukraiņi un baltkrievi mājās galvenokārt lieto krievu valodu – attiecīgi 68,2 %, 76,4 % un 79,7 %. Tikai 17,8 % poļu, 8 % ukraiņu un 9,3 % baltkrievu mājās lieto latviešu valodu. Savas tautības valodu mājās izmanto ļoti maz lietuviešu, poļu, ukraiņu un baltkrievu: tikai 7,4 % no Latvijā dzīvojošiem lietuviešiem mājās pārsvarā izmanto lietuviešu valodu, 3,2 % poļu – poļu valodu, 3,1 % ukraiņu – ukraiņu valodu un 0,7 % baltkrievu – baltkrievu valodu (2011. gada tautas skaitīšanas dati).

Šie dati sniedz informāciju par Latvijas valodu ainu, kas sakrīt ar tautas skaitīšanas datu vizualizāciju (33. att.)

33. att. Pastāvīgo iedzīvotāju īpatsvars, kuri mājās pārsvarā lieto latviešu un krievu valodu.
Dati: CSP, 2011. gada tautas skaitīšana.

Piecdesmit padomju okupācijas gadu laikā Latvija saņēma smagu etnodemogrāfisku triecienu – būtiski samazinājās latviešu skaits un īpatsvars Latvijā, savukārt intensīvas migrācijas rezultātā cittautiešu skaits pieauga par vairākiem simtiem tūkstošu cilvēku.

Pēc neatkarības atgūšanas bija notikušas principiālas pārmaiņas, piemēram, valsts politiskās iekārtas maiņa, kas izvirzīja nepieciešamību gan latviešiem, gan cittautiešiem apzināties savas jaunās lomas un iespējas demokrātiskā nacionālā valstī. No padomju laikiem Latvija bija mantojusi vairāk nekā pusmiljons ieceļotāju, daudzi no viņiem aizvadīto gadu laikā nebija vēlējušies iekļauties Latvijas kultūras un latviešu valodas vidē, neizjuta saistību ar Latvijas valsti.

Šo procesu rezultātā, lai arī kopš Latvijas neatkarības atgūšanas ir būtiski mainījusies valodu hierarhija, vēl joprojām pastāv jomas, kurās izjūtam Padomju okupācijas gados īstenotās rusifikācijas sekas, piemēram, privātās uzņēmējdarbības joma u. c.

Latvijas vēsturiskās migrācijas ietekmi uz iedzīvotāju sastāvu arī Eiropas kontekstā atklāj valstīs dzīvojoši minoritāšu īpatsvars (34. att.).

Minoritātes	Valstis
Nav minoritātes	Islande, Portugāle
Mazāk nekā 10%	Albānija, Austrija, Čehija, Dānija, Francija, Grieķija, Itālija, Norvēģija, Polija, Portugāle, Somija, Ungārija, Vācija, Zviedrija
10–20%	Baltkrievija, Bulgārija, Horvātija, Īrija, Lietuva, Lielbritānija, Nīderlande, Rumānija, Slovākija, Slovēnija, Turcija
20–30%	Moldova, Serbija, Spānija, Ukraina,
30–40%	Igaunija, Luksemburga, Maķedonija
40–50%	Latvija

34. attēls. Eiropas nacionālo valstu sagrupējams pēc minoritāšu īpatsvara iedzīvotāju vidū (t. sk. lingvistiskās, reģionālās un ieceļotāju minoritātes). Dati: Migrācijas ietekme 2009, 149.

Šī informācija sniedz priekšstatu par iespējamo valodas situāciju Eiropas valstīs. Turklāt gandrīz visās valstīs minoritāšu valodu kopums neapdraud pamatnācijas valodas eksistenci, izņemot Latviju. Protams, minoritāšu valodu kopums ir tikai viens valodas politikas īstenošanas aspekts, jāņem vērā arī citi faktori kā minoritāšu skaits, atrašanās vieta, valodas ekonomiskā vērtība u. c. Kā atzinuši sociolingvisti, divu valodu blakus pastāvēšana ir pagaidu situācija, kuras attīstības gaitā viena valoda tomēr kļūst par galveno, bieži vien asimilējot citas valodas runātājus. Ja salīdzināt mazās valstis un lielās valstis, tad lielvalstīs (Francijā, Itālijā, Vācijā, faktiski arī Lielbritānijā) minoritāšu skaits ir daudz mazāks nekā daudzās mazajās valstīs, kas varbūt liecina par lielāku asimilācijas tendenci lielvalstīs.

Tomēr, lai arī pirms dažiem gadiem, piemēram, ES dalībvalstu vidū izskanējuši aicinājumi nodrošināt arī jauno imigrantu valodas resp. to runātājus ar iespējām radīt priekšnoteikumus arī imigrantu valodu lietojumam, tomēr imigrācijas pastiprināšanās uz šīm lielvalstīm un dažādu problēmu rašanās likusi meklēt aizsardzību arī šo valstu oficiālajām valodām, resp., nereti pasaules izplatītākajām valodām. Iespējams šādu rīcību nosaka galvenokārt liels imigrantu skaits un nespēja koordinēt integrācijas procesu pietiekami stipri, jo vēl pirms padesmit gadiem šo valstu dienaskārtībā nebija tik lielas aktivitātes valodu reglamentēšanas jomā.

3.2. Juridiskais apseks: valodas prasības normatīvajos aktos

Valodas politikas juridiskais virziens ir nozīmīgs vienotu, skaidru un vienlīdzīgu noteikumu nodrošināšanai. Valodu konkurences, migrācijas, sabiedrības daudzveidības radītos riskus iespējams mazināt apzinātas valodas politikas ceļā, gan nodrošinot valsts valodas statusa juridisko bāzi, gan garantējot latviešu valodas pētniecību un lietojumu modernajās informācijas tehnoloģijās, gan nodrošinot pilnvērtīgu latviešu valodas apguvi skolā un citās izglītības pakāpēs un formās (Valodas situācija 2016, 94).

Saistībā ar migrāciju Latvijas valodas politikas īstenošanai būtiskas normas ir iestrādātas likumos un citos normatīvajos aktos, kas regulē imigrācijas jautājumus. Latvijai kā ES dalībvalstij migrācijas politikas īstenošanā jāievēro kopīgais pamatprincips – personu brīva kustība, un migrācijas politika jāīsteno saskaņā ar starptautiskajām tiesību normām un Latvijas valsts interesēm.

Galvenais normatīvais akts, kas nosaka ārvalstnieku iecelšanu Latvijā, ir Imigrācijas likums. Tajā atbilstoši situācijas pārmaiņām un nepieciešamībai tiek iestrādātas valodas prasības, kas atbilst valodas politikas īstenošanas procesam.

Kārtība, kādā ārzemnieki var legāli uzturēties un dzīvot Latvijā, vienkāršoti raksturojot, ir šāda:

- vispirms uz dažādu Imigrācijas likumā atrunātu noteikumu un uz dažādām grupām (ģimenes apstākļi, studenti, ieguldītāji, nekustamo īpašumu pircēji u. tml.) attiecināmu nosacījumu pamata ārzemniekam tiek izsniegta termiņuzturēšanās atļauja uz vienu gadu;
- nākamajā, otrajā reizē pēc pieprasījuma var tikt izsniegta termiņuzturēšanās atļauja, kas atkarībā no piederības kādai grupai nepārsniedz kopējo pieļaujamo laiku – 5 gadus.

Kamēr cilvēkam ir spēkā termiņuzturēšanās atļauja, šajā likumā nav noteiktu prasību apgūt latviešu valodu.

Pēc tam cilvēkam ir tiesības pieprasīt pastāvīgās uzturēšanās atļauju. To drīkst lūgt arī divas pētījumā apskatītās grupas:

- ārzemnieki, kuri nepārtraukti uzturējušies Latvijas Republikā ar termiņuzturēšanās atļauju vismaz piecus gadus pirms pēdējās termiņuzturēšanās atļaujas termiņa beigām,
- cilvēki ar bēgļa statusu.

Viens no nosacījumiem pastāvīgās uzturēšanās atļaujas piešķiršanai ir valsts valodas prasmes pārbaude, iegūstot vismaz A 2 līmeni (izņemot bēgļa statusa ieguvējus).

Mehānisms latviešu valodas apguves nodrošināšanai ir iestrādāts citos normatīvajos aktos: Ministru kabineta 2009. gada 7. jūlija noteikumos Nr. 733 „Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi”, kas izdoti saskaņā ar Valsts valodas likumu, Imigrācijas likumu, likumu „Par Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusu Latvijas Republikā” un Patvēruma likumu.

Ikvienai personai, kam latviešu valoda nav dzimtā valoda un kura nav nokārtojusi latviešu valodas centralizēto eksāmenu pēc vipārējās izglītības ieguves, un kura vēlas strādāt un pildīt kāda konkrēta amata pienākumus, ir jāapliecina valsts valodas prasmes līmenis, nokārtojot pārbaudi. Savukārt, runājot par patvēruma meklētājiem, Patvēruma likumā noteikts, ka nestrādājošām personām ir iespēja saņemt pabalstu tikai tad, ja šai personai ir bezdarbnieka vai darba meklētāja statuss un tā pilda bezdarbnieka vai darba meklētāja pienākumus, tostarp iesaistās valsts valodas apguves programmās. Uz strādājošām personām attiecas jau minētie MK noteikumi Nr. 733.

Tātad – ikvienam ārzemniekam, kas ir ieguvis kādu no uzturēšanās atļaujām un kas vēlas strādāt Latvijā jau pirms šīs piecu gadu robežas, kad būtu jākārt valsts valodas prasmes pārbaude, ir jāapgūst latviešu valoda. Jāpiebilst, ka šeit ir runa par pieaugušajiem, jo katram bērnam Latvijā tiek nodrošinātas mācības vispārējās izglītības iestādē.

Kādas ir iespējas neapgūt latviešu valodu norādītajā piecu gadu laikā, pēc kura cilvēks izvēlas pieteikties pastāvīgās uzturēšanās atļaujai: tādas iespējas vienmēr var atrast – galvenokārt tie ir pietiekami finanšu līdzekļi ikdienas vajadzību nodrošināšanai, resp., cilvēkam nav vajadzības strādāt, un visdažādākie likumu un normatīvo aktu pārkāpumi.

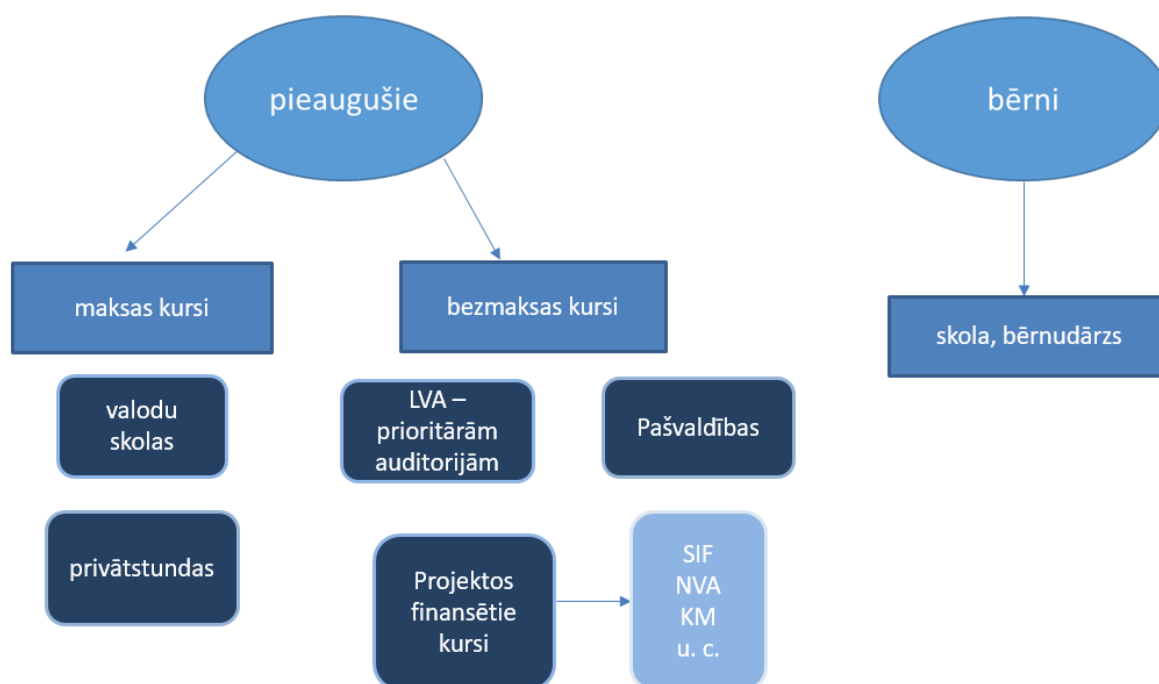
Tomēr juridiskie mehānismi valsts valodas statusa īstenošanai un nodrošināšanai arī imigrācijas aspektā ir pietiekami izstrādāti, un esošo normatīvo aktu bāze ir pietiekama

valodas politikas īstenošanai. Tāpēc nākamais skatupunkts ir valodas apguves procesa nodrošinājums.

3.3. Valodas politikas pedagoģiskā virziena īstenošana migrācijas radīto pārmaiņu apstākļos

Latviešu valodas apguves nodrošinājums imigrantiem ir būtiska integrācijas sastāvdaļa, ņemot vērā valodas prasmes nozīmi integrācijas procesā. Latviešu valodas apguves procesā ir jāšķir skolas vecuma bērni/jaunieši un pieaugušie. Pētījumā pievērsta uzmanība valodas apguves nodrošinājumam pieaugušajiem, imigrantu bērnu izglītības un integrācijas izpēte ir vairāku atsevišķu pētījumu temats.

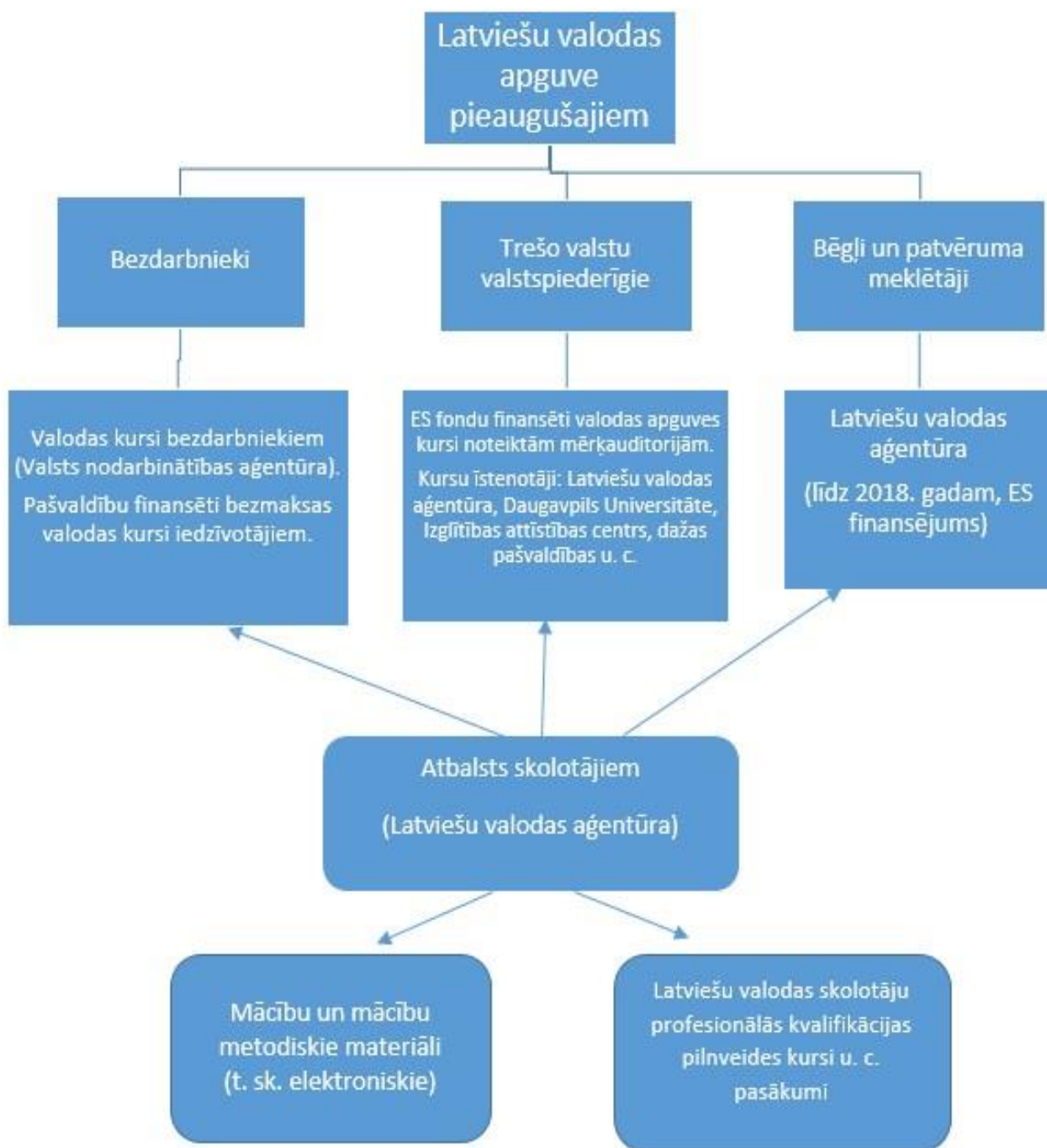
Valodas apguve pieaugušajiem ir mūžizglītības sastāvdaļa, līdz ar to liela nozīme ir katra cilvēka personīgajai interesei un nepieciešamībai vai kādu ārēju faktoru noteiktai vajadzībai pilnveidot savas zināšanas, prasmes un kompetences (Fleming 2011, 38). Latviešu valodas prasme visiem iedzīvotājiem ir nepieciešama, lai pilnvērtīgi dzīvotu Latvijā – šeit ietverot gan visus iespējamus instrumentālos, gan integratīvos aspektus (īpaši ekonomiski aktīvajā dzīves posmā latviešu valodas prasme ir būtiska veiksmīgai nodarbinātībai). Shematisks latviešu valodas apguves iespēju iedalījums sniegts 35. attēlā.

35. attēls. Latviešu valodas apguves iespējas.

Pētījuma respondentu kopai, resp., trešo valstu valstspiederīgajiem un patvēruma meklētājiem, latviešu valodas apguves kursi tiek nodrošināti bez maksas. To augstu novērtē arī paši kursu dalībnieki. Šos kursus daļēji finansē valsts un daļēji ES fondi. Bezdarbniekiem bezmaksas kursus piedāvā Nodarbinātības valsts aģentūra (ieviesta t. s. kuponu metode, kas bezdarbniekam ļauj pašam izvēlēties profesiju, mācību programmu un mācību iestādi). Jāpiebilst, ka pastāv arī maksas – privāto valodu mācību centru piedāvājums, kas ir pietiekami plašs, brīvas izvēles pakalpojums, kuru regulē tirgus un kur jebkāda veida (piemēram, kvalitātes) uzraudzībā vai kontrolē valsts nepiedalās.

Tāpat bezmaksas kursi jauniebraukušajiem Latvijas iedzīvotājiem, kas ir nokārtojuši visas nepieciešamās formalitātes, lai uzturētos un dzīvotu valstī, ir pieejami, ja cilvēks, kurš vēlas apgūt latviešu valodu, ir trešo valstu valstspiederīgais vai bēglis vai/un bezdarbnieks. Valodas apguves nodrošinājums nozīmē ne tikai kursus. Tas ir plašs iesaistīto loks – no mācību materiālu un līdzekļu sagatavošanas līdz profesionālam pedagogam, kurš strādā konkrētajā grupā, ko savukārt ietekmē dažādi apstākļi un visu iesaistīto gatavība sniegt pilnvērtīgu valodas apguves nodrošinājumu (36. att.). Iespējas apgūt latviešu valodu ir samērā plašas, ir pārdomāti veidi, kā sasniegt dažādu auditoriju, kam ir nepieciešams apgūt latviešu valodu. Kā liecina arī intervijās iegūtie dati, valodas kursu trūkums nav akūta problēma, tiem, kas vēlas mācīties latviešu valodu, ir nodrošinātas iespējas to darīt. Turklāt viena un tā pati persona, ja tā atbilst 36. attēlā minēto valodas apguvēju grupu kritērijiem, var izmantot latviešu valodas kursu piedāvājumu vairākkārt, piemēram, ja trešo valstu valstspiederīgais vai bēglis ir arī bezdarbnieks, viņš var apmeklēt abus piedāvātos valodas kursus, tādējādi tiek nodrošināta valodas apguves pēctecība un iespējams īsāks pārtraukums starp valodas kursiem.

36. attēls. Latviešu valodas apguves nodrošinājums bēgļiem un trešo valstu valstspiederīgajiem.

Visbiežāk viena kursa ilgums ir 120–150 stundu, kas, kā liecina novērojumi latviešu valodas nodarbībās bēgļiem, īpaši jaunaļiem iebraucējiem dažādu iemeslu dēļ ir stipri par maz, lai apgūtu latviešu valodu pat atbilstoši A 1 līmeņa prasībām (valodas prasmes līmeņu

aprakstus sk. Šalme, Auziņa 2016a; Šalme, Auziņa 2016b). Šo iespēju gan izmantojuši tikai daži uz dzīvi Latvijā palikušie bēgļi.

Latviešu valodas kursi jaunajiem valsts iedzīvotājiem tiek nodrošināti bez maksas, izmantojot Eiropas Savienības Patvēruma, migrācijas un integrācijas fonda (2014.–2020. gads) finansējumu (deleģētā iestāde integrācijas jautājumos Latvijā – Kultūras ministrija) un Eiropas Trešo valstu valstspiederīgo integrācijas fonda (2007.–2013. gads) finansējumu. Pašlaik ar ES finansējumu latviešu valodas kursus trešo valstu pilsoņiem nodrošina biedrība „Izglītības attīstības centrs”, Latviešu valodas aģentūra un Daugavpils Universitāte. Taču kursu īstenotāji, kā jau parasts projektos, mainās līdz ar jaunu projektu uzsākšanu. Pēc pētījumā intervēto skolotāju sniegtā viedokļa, tas rada dažus būtiskus šķēršļus latviešu valodas apguvei, līdz ar to lietojumam utt.:

- tas kavē vienotas sistēmas izveidi latviešu valodas apguves imigrantiem piedāvājumā;
- pilnībā negarantē pēctecību un iespēju turpināt valodas apguvi augstākā līmenī, uz ko norādījā arī intervētie valodas kursu dalībnieki, atzīmējot nepieciešamību un vēlmi turpināt valodas mācīšanos;
- nozīmīgs kursu kvalitātes ietekmētājs ir pedagoga profesionālā kompetence, kā norādīts intervijās ar skolotājām, ir gadījumi, kad projektu īstenotāji materiālu apsvērumu dēļ kursu vadīšanai piesaista šim darbam nesagatavotus skolotājus, kuriem tiek maksāts neliels atalgojums un kuriem nav nekādas morālas atbildības ne par katru kursu dalībnieku personiski, ne par valodas politikas īstenošanu kolektīvā līmenī;
- pedagogi norādīja arī uz iespējamo nepieciešamību pēc noteikta, pārdomāta un praksē balstīta sertificēšanas procesa valodas pedagogiem, kas māca pieaugušos, tādējādi atrisinot uzņēmumu radīto tirgus kropļojumu, kad viņi lētākas cenas dēļ piedāvā strādāt par pedagogiem darbam jaunajos apstākļos nesagatavotus cilvēkus par neadekvāti zemu atalgojumu

Iepriekš aprakstītajiem punktiem jāpiebilst, ka šajos gadījumos zaudētāji nav profesionālie pedagogi, kas varētu strādāt un izdarīt savu darbu labi, bet gan valsts valodas politika, kas tādējādi gan zaudē iespējamus latviešu valodas runātājus, gan pazemina valsts valodas prestižu, gan ietekmē lingvistisko attieksmi un motivāciju apgūt valodu. Tātad it kā

sīkumi, kas pat nav saistīti ar pašu valodu, bet kas ietekmē tik lielu valodas politikā būtisko sastāvdaļu realizāciju.

Līdz 2017. gada beigām Latviešu valodas aģentūra nodrošināja arī latviešu valodas apguves kursus bēgļiem, par nākamo šo kursu īstenotāju raksta tapšanas brīdī publiski pieejamas informācijas nebija, taču ir zināms, ka iesāktais tiks turpināts. Šajosursos mātību dalībniekiem bez maksas iespējams kārtot eksāmenu konkrēta latviešu valodas prasmes līmeņa iegūšanai Valsts izglītības satura centrā. Viena kursa apjoms – 120 akadēmiskās stundas. Papildus arī dažas pašvaldības (piemēram, Rīga, Daugavpils, Jelgava) piedāvā latviešu valodas kursus saviem iedzīvotājiem, izmantojot vai nu pašvaldības, vai Sabiedrības integrācijas fonda finansējumu.

Kursu pieprasījums ir liels, īpaši Rīgā, kur jauniebraucēju skaits ir vislielākais. Protams, vairums kursu apmeklētāju ir trešo valstu valstspiederīgie, nevis bēgļi. Latviešu valodas aģentūras pieredze liecina, ka pieprasītākie joprojām ir A1 un A2 līmeņa kursi, taču, ņemot vērā, ka šie kursi tiek īstenoti jau vairākus gadus, pamazām pieaug pieprasījums B līmeņa kursiem.

Atbalstu pedagogiem gan profesionālo prasmju pilnveidē, gan mātību un mātību metodisko materiālu piedāvājumā latviešu valodas apguvei nodrošina Latviešu valodas aģentūra. Daudzi materiāli ir pieejami elektroniski vietnē „Māci un mācies latviešu valodu” (<http://maciunmacies.valoda.lv/>).

Īpašs darbs notiek skolotāju sagatavošanā darbam daudz kultūru vidē. Kā norādīja arī pētījuma respondenti, pedagoga profesionalitāte ir viens no būtiskākajiem valodas apguves veicinātājiem. Viena no iestādēm, kas nodrošina latviešu valodas pedagogu profesionālo pilnveidi un ir specializējusies tieši darbam starpkultūru un daudzveidības apstākļos, ir Latviešu valodas aģentūra, kura arī sagatavo attiecīgos metodiskos materiālus un mātību līdzekļus. 2016. gadā tika izveidota jauna latviešu valodas skolotāju profesionālās kompetences pilnveides programma „Latviešu valodas apguve daudzvalodu vidē”.

Programma paredzēta latviešu valodas skolotājiem, kuri strādā ar trešo valstu valstspiederīgo, patvēruma meklētāju bērniem, kuri uzsāk mātības Latvijas skolās.ursos tika aicināti latviešu valodas skolotāji, kuru klasēs ir bērni ar nepietiekamu latviešu valodas prasmi (trešo valstu valstsgijgpiederīgais, patvēruma meklētājs, reemigrants, apmaiņas programmas dalībnieks u. c.) un kuriem nepieciešams papildu atbalsts latviešu valodas apguvē. Kursu dalībnieki iepazīnās ar jaunākajām atziņām valodas apguves teorijās, kā arī mātību un metodiskajiem līdzekļiem latviešu valodas apguvei daudzvalodu vidē.

Pedagogi tiek izglītoti katru gadu, piemēram, kopumā 2017. gadā pedagogiem notikuši 2 kursi par latviešu valodas apguvi daudzvalodu vidē, kuros izglītoti 35 skolotāji; kā arī visā Latvijā tika izglītoti 608 latviešu valodas un literatūras skolotāji par dažādām citām tēmām, kas nepieciešamas latviešu valodas mācīšanā. Papildu tam katru gadu notiek kursi arī pedagogiem, kas māca latviešu valodu trešo valstu valstspiederīgajiem – pieaugušajiem, piemēram, 2017. gadā tika izglītoti 120 pedagogi (LVA informācija).

Latviešu valodas apguves nodrošinājums imigrantiem tiek garantēts ar šādiem mehānismiem:

- valodas kursu piedāvājums:
  - bezmaksas kursi noteiktām mērķauditorijām;
  - maksas kursi;
- mācību materiālu un līdzekļu sagatavošana izmantošanai gan tradicionālā veidā, gan mūsdienu tehnoloģijās;
- pedagogu profesionālās kompetences pilnveide.

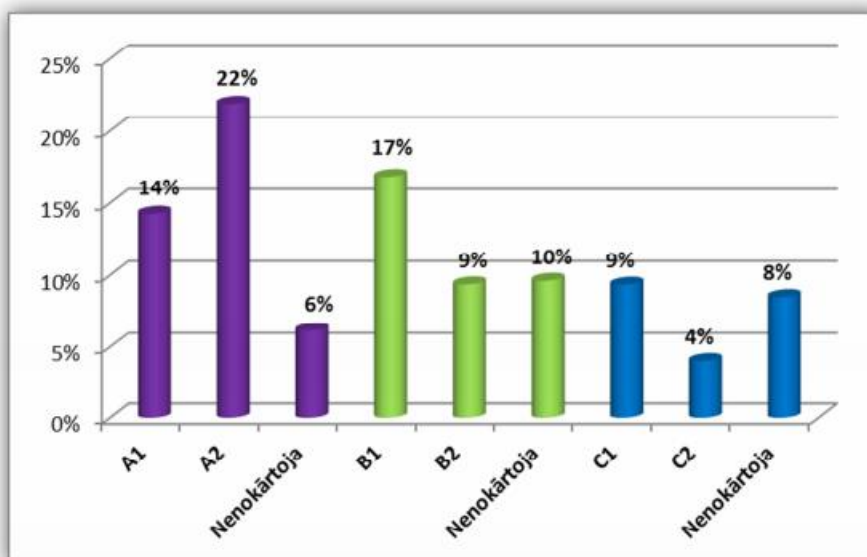
Valodas apguvēju rezultātus ir iespējams izmērīt formālā veidā, t. i., aplūkojot valsts valodas prasmes pārbaudes rezultātus, kuru vispārējā statistika ir publiski pieejama VISC mājaslapā (<https://visc.gov.lv/valval/statistika.shtml>). Arī šīs statistikas demogrāfiskie dati norāda uz arvien pieaugošo valodas prasmes pārbaudes pretendentu (VVPP) dažādību izcelsmes valstu ziņā (37. att.)

Nr.p.k.	Valsts	Skaitis
1.	Krievija	808
2.	Ukraina	298
3.	Baltkrievija	147
4.	Ķīna	70
5.	Kazahstāna	39
6.	Lietuva	38
7.	ASV	31
8.	Uzbekistāna	28
9.	Turcija	19
10.	Vācija	18
11.	Moldova	16
12.	Azerbaidžāna	15
13.	Indija	15
14.	Izraēla	15
15.	Armēnija	13
16.	Gruzija	13
17.	Itālija	12
18.	Sīrija	12
Kopā: 60 valstis		

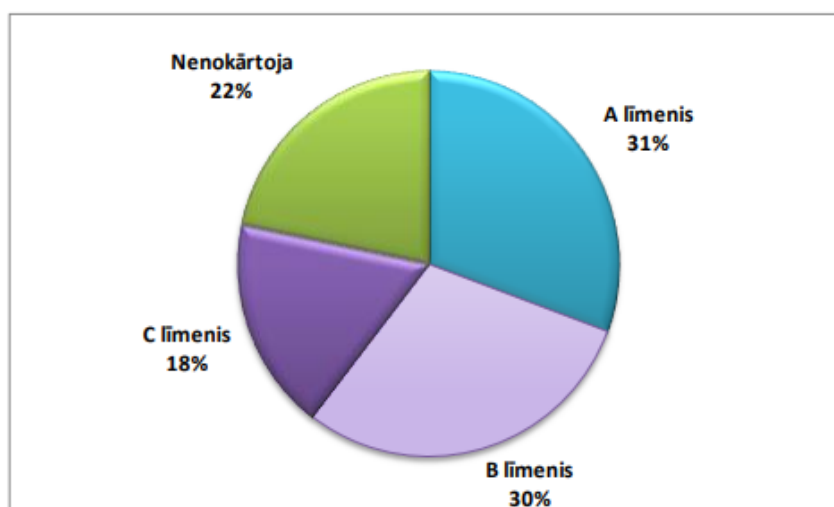
37. attēls. VVPP 2017. gada pretendenti sadalījumā pēc valstiskās piederības. Dati: VISC.

Vislielākais VVPP skaits ir A līmeņa pārbaudes kārtotāju vidū, personas ekonomiski aktīvajā vecumā, cilvēki, kas pārstāv publisko pakalpojumu jomu. Eksāmenu rezultātu tendences atšķiras katru gadu, kam arī ir dažāds pamatojums, bet vidēji pēdējos gados ir apmēram 20 % to pretendnetu, kas nav nokārtojuši pārbaudi (38. att.), kam viens no pamatojumiem ir pārbaudes organizācijas izmaiņas pirms dažiem gadiem. Resp., ja cilvēks piesakās kārtot B līmeņa valodas prasmes pārbaudi, un nesaņem pietiekamu punktu skaitu, viņam nav iespējas iegūt A līmeņa valodas prasmes apliecību, kaut arī viņš ir sasniedzis šo līmeni.

Pamata līmeņa 1.pakāpe (A1)	Pamata līmeņa 2.pakāpe (A2)	Nenokārtoja	Vidējā līmeņa 1.pakāpe (B1)	Vidējā līmeņa 2.pakāpe (B2)	Nenokārtoja	Augstākā līmeņa 1.pakāpe (C1)	Augstākā līmeņa 2.pakāpe (C2)	Nenokārtoja
685	1052	296	809	450	462	449	193	408

Bāze: VVPP pretendenti, n=6416, A līmenī n=1969, B līmenī n=1910, C līmenī n=1143, Nenokārtoja n=1394.

Pamata (A) līmenis			Vidējais (B) līmenis			Augstākais (C) līmenis		
Pārbaudi nokārtoja	Pārbaudi nenokārtoja	Kopā	Pārbaudi nokārtoja	Pārbaudi nenokārtoja	Kopā	Pārbaudi nokārtoja	Pārbaudi nenokārtoja	Kopā
1969	363	2332	1910	507	2417	1143	524	1667

38. attēls. VVPP rezultāti 2017. gadā (augšā) un 2014. gadā (apakšā). Dati: VISC.

Ieskats pieredzē

Valsts valodas apguves nodrošinājums imigrantiem ir pamats valodas politikas mērķu sasniegšanai. Latvijas pieredze pedagoģiskā valodas politikas virziena īstenošanā ir pamats profesionālam darbam valodas apguves nodrošinājumā arī jaunajos migrācijas apstākļos.

Līdz ar Eiropas programmas migrācijas jomā darbības sākumu Latvijā 2015. gadā kļuva aktuāls jautājums par bēgļu integrāciju. Kā minēts iepriekš, viens no argumentiem sabiedrības nostājai pret bēgļu uzņemšanu Latvijā bija integrācijas un latviešu valodas apguves iespējamās problēmas. Jāatgādina, ka arī līdz 2015. gadam Latvijā bija patvēruma meklētāji un ar integrācijas jautājumiem galvenokārt strādāja skolās, kur mācījās patvēruma meklētāju bērni. Pieaugušajiem, ja vien viņi vēlējas, vairumā gadījumu pašiem bija jāmeklē iespējas apgūt latviešu valodu. Tātad šī programma rosināja sakārtot šo jautājuma juridiski un praktiski.

Patvēruma meklētāju un bēgļu uzņemšanas programmas nozīmīgs pienesums jauniebraukušo integrācijai Latvijas vidē, ir latviešu valodas apguve uzreiz pēc ierašanās (sadarbībā ar patvēruma meklētāju centra „Mucenieki” darbiniekiem un biedrības „Patvērums „Drošā māja”” mentoriem viņiem jau pirmajās ierašanās dienās jāsāk piedalīties latviešu valodas nodarbībās). Pieejamība, iespēja mācīties ir nozīmīgs integrācijas priekšnosacījums (Doyle, O’Tolle 2013, 5).

2015. gada nogalē patvēruma meklētāju centrā „Mucenieki” tika īstenots eksperimentāls jeb pilotprojekts – pirmie latviešu valodas kursi bēgļiem (sākās arī aktīvs darbs pārējos integrācijas aspektos, kur apjomīgāko darbu no 2007. gada veic biedrība „Patvērums „Drošā māja””, <http://www.patverums-dm.lv/lv>). No 2016. līdz 2017. gada beigām latviešu valodas apguves kursus „Muceniekos” nodrošināja Latviešu valodas aģentūra.

Organizējot latviešu valodas kursus, bija jāņem vērā daži būtiski faktori:

- 1) valodas apgūvēji veido jaunu, līdz šim Latvijā reti valodas kursu apmeklētāju vidū sastopamu grupu dzimtās valodas, izglītības, kultūras un tradīciju ziņā;
- 2) nepieciešami skolotāji, kas ir prasmīgi starpkultūru un iekļaujošās izglītības jautājumos;
- 3) mācību materiāli jāpielāgo mērķauditorijai.

LVA, pateicoties uzkrātajai pieredzei, sāka darbu apstākļos, kad sabiedrībā valdīja negatīvs viedoklis par notiekošo. LVA savas pastāvēšanas laikā ir izveidojusi īpašu profesionāļu un skolotāju tālākizglītotāju loku, no kura tad arī tika piesaistīti pedagogi šo valodas kursu vadīšanai. Tie, pirmkārt, bija skolotāji ar lielu darba pieredzi valodas kursu vadīšanā pieaugušajiem (konkrētāk – mazākumtautību pārstāvjiem un trešo valstu valstspiederīgajiem), otrkārt, viņi pastāvīgi pilnveidojuši savas zināšanas un prasmes gan LVA īstenotajos profesionālās kvalifikācijas pilnveidesursos, gan citur, treškārt, skolotājiem, balstoties uz iepriekšējo pieredzi un pārlicību, bija jābūt gataviem jaunajai pedagoģiskai un emocionālai situācijai.

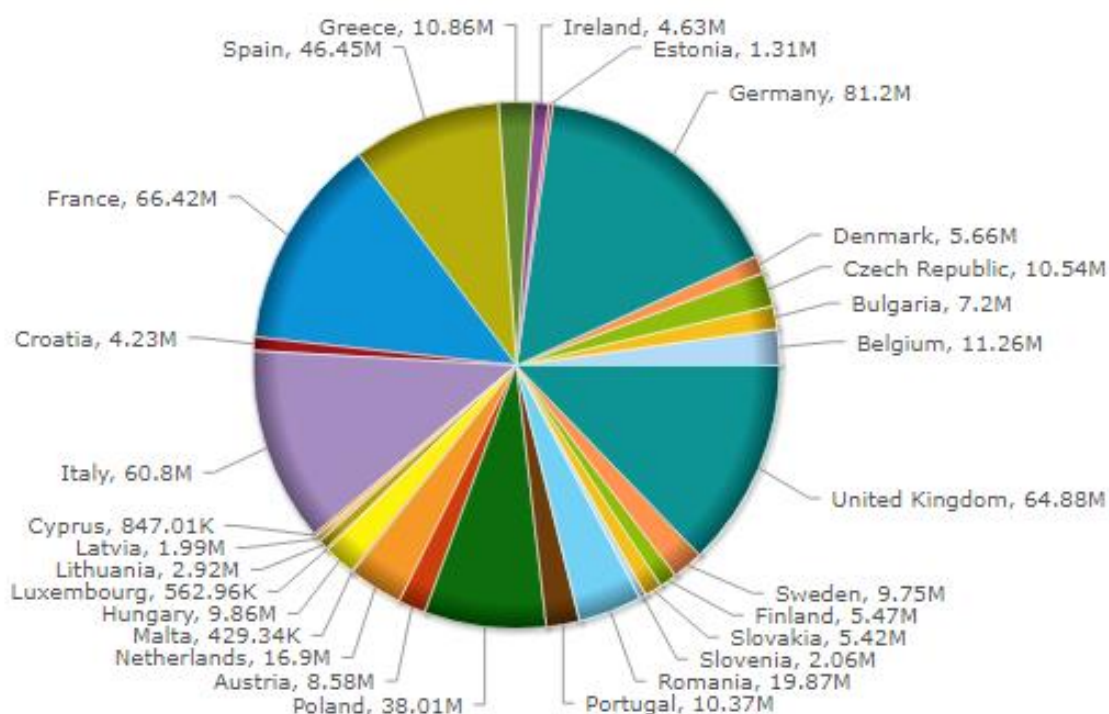
Mācot latviešu valodu bēgļiem, skolotājas izmantoja pieejamos materiālus LVA tīmekļa vietnē „Māci un mācies!”, LVA izstrādātās mācību grāmatas bērniem un pieaugušajiem, paralēli tika (un joprojām tiek) sagatavoti jauni resursi, vairāk domājot par iesācējiem jeb pašu pirmo valodas prasmju apguvi apguvi pirms iesaistīšanās A 1 valodas prasmes līmeņaursos. Šo materiālu izstrādē tiek izmantoti skolotāju pieredzes materiāli, uzkrātās zināšanas gan par dažādu uzdevumu nepieciešamību, par uzskates materiālu daudzveidību, par veiksmīgām darba formām, metodēm un pieeju darbā ar iesācējiem.

Jautājums par mācību materiālu nepieciešamību, to kvalitāti un daudzveidību ir un būs aktuāls tik ilgi, cik ilgi vien cilvēki būs gatavi kaut ko mācīties. Skaidrs ir viens – nav iespējams sagatavot vienu mācību grāmatu, kas der visiem (Refugee Action 2016, 2). Novērojumi latviešu valodas nodarbībās bēgļiem liecina, ka skolotājam nākas pielāgoties katrai grupai un kursu apmeklētāju individuālajām vajadzībām. Izmantot gatavu mācību grāmatu vai kursa programmā aprakstīto nākas ļoti radoši, papildinot to ar grupas specifikai piemērotiem materiāliem un uzdevumiem (Rozīte 2016, 140).

Kaut arī latviešu valodas pedagoga pieredze darbam multikulturālā vidē ir pietiekami liela, līdz šim tie lielākoties ir bijuši cilvēki, kas pārstāvējuši līdzīgu izglītības un kultūras telpu, saziņā ar kuriem bija iespējams kā starpniekvalodu izmantot krievu valodu (bijušo padomju republiku gadījumā) vai angļu valodu. Taču bēgļu situācijā latviešu valodas kā svešvalodas apguvē izgaismojas faktori, kas valodas apguves procesu dara sarežģītāku nekā ierasts. Valsts valodas apguves procesu ietekmē dažādās jaunās kultūras un izglītības pieredzes, kas jāņem vērā gan šī procesa organizatoriem, gan pedagogiem, atbilstoši situācijai veidojot mācību grupas un apstākļus.

3.4. Valodas politika un migrācija Eiropas Savienībā

Eiropas Savienībā ir ap 508 miljoniem iedzīvotāju (39. att.), 28 dalībvalstis, 24 oficiālās ES valodas, no kurām dažas lieto daudzviet pasaulē, un daudzas reģionālās valodas un minoritāšu valodas. Turklāt plašs valodu klāsts nācis klāt līdz ar imigrantiem. Viena no Eiropas Savienības vienotā tirgus pamatvērtībām ir brīva cilvēku kustība. Tādējādi jebkuras ES dalībvalsts pilsonim ir garantētas tiesības dzīvot kādā no ES dalībvalstīm, studēt, ceļot, pieteikties darbā un strādāt saskaņā ar tādiem pašiem noteikumiem, kādi tiek piemēroti attiecīgās valsts pilsoņiem. Tas attiecas uz ES pilsoņiem.

39. att. ES iedzīvotāju sadalījums pēc valstīm. Dati: Eurostat datubāze.

ES dalībvalstu pilsoņi aktīvi izmanto minētās brīvas cilvēku kustības priekšrocības, un ir vērojama intensīva iedzīvotāju starpvalstu kustība. Galvenās migrācijas plūsmas veido darbaspēka migrācija. Darbaspēka migrācija rada darba samaksas izlīdzināšanos dažādās valstīs, pasaules ražošanas kopprodukta pieaugumu un efektīvāku darbaspēka resursu izmantošanu.

Migrācija ir starptautisks fenomens, kas nav jauna parādība arī Eiropas Savienības dalībvalstīs, turklāt tā jau ir kļuvusi par normālu sabiedrības dzīves daļu. Migrācijas jautājumi iekšpolitiski ir ļoti sarežģīti. Īpaši, ja runa ir par cita veida migrāciju – bēgļiem, patvēruma meklētājiem, nelegālo migrāciju, migrāciju ārpus noslēgtajiem līgumiem u. tml.

ES iedzīvotāju skaits no 1960. gada regulāri pieaug, un, skatot jaunākos datus, var secināt, ka 2017. gadā iedzīvotāju skaits sasniedza jau vairāk par 508 miljoniem (salīdzinājumam – 2000. gadā tie bija ap 480 miljoniem). Migrācija uz ES valstīm ir pietiekami iespaidīga.

2017. gadā ES dzīvoja apmēram 22 miljoni cilvēku, kuri nav ES pilsoņi. Apmēram 37 miljoni iedzīvotāju ir dzimuši ārpus ES (*Eurostat* datubāze). Eiropas valstīs līdz ar labklājības uzlabošanu arvien aktuālāks kļūst depopulācijas process un iedzīvotāju novecošanās, kas rada darbaspēka nepietiekamību un kavē ekonomisko attīstību, ņemot vērā, ka arvien straujāks kļūst darbaspēka iztrūkums.

Eiropas Savienībā imigrācija līdz t. s. bēgļu krīzei, kas sākās 2015. gadā, tika skatīta kā zemās dzimstības radīto ekonomisko un dzimstības problēmu risinājums, kam bija gan atbalstītāji, gan kritizētāji, tieši tāpat kā Latvijā, kur iedzīvotāju attieksme pret iebrucējiem aprakstīta iepriekš. Turklāt imigrācija ES tika uztverta arī kā reģiona izaugsmes līdzeklis, ar kura palīdzību iespējams nodrošināt augstu nodarbinātības un produktivitātes līmeni, aizvietojošot iztrūkstošo darbaspēku ar iebrucējiem, tādējādi gan nodrošinot uzņēmējiem nepieciešamos darbaspēka resursus, gan aizstājot iztrūkumus iedzīvotāju struktūrā. Tomēr 2015. gada bēgļu pieplūdums Eiropā mainīja daudz ko – attieksmi, plānus un problēmas.

Imigrācija vien nevar būt par vienīgo demogrāfisko un ekonomisko problēmu risinājumu, kā redzam no notikumiem pašlaik ar pārlieku lielu imigrantu skaita radītajām nepatīkšanām un valstu nespēju tikt ar to galā, imigrācija var arī radīt lielus sarežģījumus, arī valodas politikai.

Praksē ir pierādījies, ka imigrācijas izmantošana kā ekonomisku vai demogrāfiski problēmu risinājums sastopas ar tādiem šķēršļiem kā kultūras, tradīciju u. c. atšķirības, kas bieži vien ir pamats dažādiem konfliktiem un kas pašlaik ir pieaudzis nesamērojami ar iepriekšējo situāciju.

Jau no savas izveides pirmsākumiem Eiropas Savienībā personu brīva pārvietošanās ir viens no svarīgākajiem pamatprincipiem. Līdz ar Eiropas Kopienas izveidošanu 20. gs. 50. gados pakāpeniski tika novērsti ar pilsonību saistītie ierobežojumi Kopienā ietilpstošo valstu starpā. Tika īstenota personu brīvas pārvietošanās koncepcija. Trešo valstu pilsoņu

nodarbināšana un nelegālās migrācijas apkarošana bija dalībvalstu kompetencē. Arī pēc visu ES paplašināšanās kārtu noslēgšanās personu brīvas pārvietošanās princips dalībvalstu pilsoņiem ir viens no ES pastāvēšanas galvenajiem balstiem.

Situācijas pārmaiņas notika līdz ar bēgļu ieceļošanu, un kopīgās ES nostādnes paūz palīdzības sniegšanu šiem cilvēkiem, glābšanas pasākumu ieviešanu utt., bet praksē šīs problēmas ir jārisina tām dalībvalstīm, kuru teritorija tīri ģeogrāfiska novietojuma dēļ atrodas blakus Vidusjūrai. Arī 2015. gadā ieviestā vienošanās par bēgļu sadalījumu katrai ES valstij, parādīja ne visai lielu kopības sajūtu kādas citas valsts problēmu risināšanā.

Ja darbaspēka iekšējās kustības politika ES ir noteikta un ar prognozējamu rezultātu, tad blakus tai aktuāls un problemātisks ir jautājums par trešo valstu pilsoņu migrāciju ES. Lielākajā daļā ES dalībvalstu jau no 1970. gadiem imigrācijas politika ir bijusi ierobežojoša pret trešo valstu pilsoņu kustību, tomēr Eiropas Savienībā ir bijis liels legālo un nelegālo imigrantu, kā arī patvēruma meklētāju skaits. Tādējādi radās problēma, kas ir ārkārtīgi būtiska sabiedrības integrācijā un nacionālo vērtību saglabāšanā. Ir būtiski audzis kontrabandas un nelikumīgas cilvēku pārvadāšanas tīkls, kas īpaši draudošs ir t. s. vecajām ES dalībvalstīm, kuru ekonomiskā situācija ir daudz augstāka, un tāpēc tās ir daudz iekārojamākas labāku dzīves apstākļu meklētājiem no trešajām valstīm. Turklāt šai nelegālajai migrācijai ir tendence augt un pārņemt visu ES. Šim pasākuma klāt nāk jaunā bēgļu problēma.

1999. gada oktobrī tika organizēta sanāksme Tamperē (Somijā) ES valstu un valdību vadītājiem. Sanāksmē tika nolemts saskaņot nacionālos likumdošanas jautājumus, lai regulētu migrantu plūsmu saskaņā ar ekonomikas prasībām un ES spēju uzņemt un integrēt jaunus imigrantus, kā arī legālo imigrantu uzņemšanu un nelegālās migrācijas ierobežošanu. Tamperes programmā tika paredzēta stingrāka trešo valstu pilsoņu integrācija ar mērķi nodrošināt legālajiem migrantiem no trešajām valstīm tādas pašas tiesības un pienākumus kā ES pilsoņiem. Tamperes programma tika apstiprināta 2004. gadā līdz ar Hāgas programmas pieņemšanu, kas noteica uzdevumus brīvības, drošības un taisnīguma stiprināšanai Eiropas Savienībā no 2005. līdz 2010. gadam.

Savukārt jaunās pasaulē aktuālās migrācijas tendences ir noteikušas turpmāko migrācijas politiku ES.

Galvenās migrācijas un patvēruma politikas attīstības vadlīnijas, principi, sasniedzamie mērķi un īstenojamie uzdevumi ir tikuši definēti ES visaugstākajā līmenī apstiprinātajos politikas dokumentos, sākot ar 1999. gadā apstiprināto Tamperes programmu, 2004. gadā apstiprināto Hāgas programmu,

2008. gadā apstiprināto Eiropas Imigrācijas un patvēruma paktu un 2009. gadā apstiprināto Stokholmas programmu. 2014. gada 26.–27. jūnijā Eiropadome apstiprināja Eiropadomes secinājumus, kuros noteiktas stratēģiskās pamatnostādnes brīvības, drošības un tiesiskuma telpas tālākai attīstībai. Eiropadomes secinājumos nākamajiem pieciem gadiem ir izvirzītas tādas prioritātes kā:

- labāk pārvaldīt migrāciju visos tās aspektos – risinot konkrētu prasmju nepietiekamības problēmu un piesaistot talantus; stingrāk reaģējot uz nelikumīgu migrāciju, arī īstenojot labāku sadarbību ar trešajām valstīm, cita starpā atpakaļuzņemšanas jautājumus; ar spēcīgu patvēruma politiku aizsargājot tos, kam tas ir vajadzīgs; mūsdienīgi pārvaldot Savienības ārējās robežas;
- novērst un apkarot noziedzību un terorismu – apkarojot organizēto noziedzību, piemēram, cilvēku tirdzniecību, cilvēku kontrabandu un kibernoziēdzību; cīnoties pret korupciju; apkarojot terorismu un cīnoties pret radikalizāciju, – vienlaikus garantējot pamattiesību un vērtību ievērošanu, tostarp personas datu aizsardzību;
- uzlabot mūsu valstu tiesu iestāžu sadarbību – veidojot saiknes starp dažādām tieslietu sistēmām un tradīcijām; stiprinot kopējus rīkus, tostarp Eurojust; izmantojot spriedumu savstarpēju atzīšanu, lai pilsoņiem un uzņēmumiem būtu vienkāršāk izmantot savas tiesības visā Savienībā.

Pirmā mērķa sasniegšanai ir iecerēts attīstīt uz nākotni vērstu un vispusīgu Eiropas migrācijas politiku, stiprinot solidaritāti un atbildību dalībvalstu starpā. Programmā tiek atzīts, ka labi pārvaldīta migrācijas politika var sniegt ieguvumus visām iesaistītajām personu grupām, turklāt ES ir nepieciešama līdzsvarota politika, reaģējot gan uz dalībvalstu prioritātēm un vajadzībām, kā arī dodot iespēju migrantiem pilnīgi izmantot savu potenciālu ES darba tirgū. Vienlaikus tiek uzsvērtā nepieciešamība īstenot aktīvu cīņu pret nelegālo migrāciju, ņemot vērā arvien pieaugušo spiedienu, ko rada nelegālās migrācijas plūsmas. Nepieciešams arī turpināt nodrošināt piekļuvi juridiski drošām un efektīvām patvēruma procedūrām tām personām, kam ir nepieciešams saņemt starptautisko aizsardzību.

(PMLP. *Migrācija un patvērumi Eiropas Savienībā* [tiešsaiste]. [Skatīts: 05.07.2018.] Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/eiropas-savieniba/migracija-un-patverums-es.html>)

3.5. Integrācijas izpratne un valodas politika

Eiropas Savienībā terminu „ES kopējā imigrācijas politika” attiecināja uz trešo valstu pilsoņu legālo imigrāciju un nelegālās migrācijas novēršanu un apkarošanu, izvirzot trešo valstu pilsoņu integrāciju ES dalībvalstīs kā vienu no nopietnākajiem uzdevumiem. Tieši imigrantu veiksmīga integrācija mītnes zemes sabiedrībā ir svarīgākais priekšnoteikums

imigrācijas iespējamam devumam Eiropas ekonomiskajā attīstībā. Būtisks aspekts ir skatīt imigrāciju ne tikai kā izdevību konkrētas valsts ekonomiskajai attīstībai, bet uztvert to arī kā pārbaudījumu un sagatavoties gan katras valsts iedzīvotāju tiesību aizsardzībai, gan nodrošināt iebraucēju tiesības.

Ņemot vērā katras valsts atšķirīgo vēsturi un atšķirīgo kopienas unikalitātes apziņu, kas ir būtiska valsts pastāvēšanā, arī Eiropas Savienības kopīgajos tiesību aktos tiek doti vispārīgi norādījumi un virzieni, pieļaujot dalībvalstu tiesību aktu piemērošanu savai situācijai. Galvenais nosacījums migrācijas likumdošanā ES ir personu brīvas pārvietošanās un legālo imigrantu integrācijas nodrošināšana, tomēr dalībvalstu tiesību akti joprojām ietver visai niansētu un atšķirīgu regulējumu migrācijas jautājumos, kas ir balstīts uz katras valsts pieredzi un situāciju.

Kā svarīgs uzdevums veiksmīgai Eiropas attīstībai un konkurētspējas nodrošināšanai ir integrācijas nodrošināšana tiesiskā līmenī tādā veidā, lai sabiedrības neiecietībai pret citādo, kas ir dabisks paš aizsardzības mehānisms, nebūtu pamata un vienlaicīgi tiktu nodrošināta cieņa pret citādo. Veiksmīga integrācija iespējama, ja katra valsts pilnīgi nodrošinās imigrantu iekļaušanos sabiedrībā, nekādā mērā nepārkāpjot savas valsts pamatiedzīvotāju tiesības. Tas ir sarežģīts uzdevums, kuru ietekmē daudzi faktori.

Sekmīgas integrācijas nodrošināšanai ir jābūt balstītai uz vispusīgu pieeju, kur jāņem vērā ekonomiskie, sociālie, kultūras daudzveidības, pilsonības, politisko tiesību aspekti. Pamatā jābalstās uz vienlīdzīgas attieksmes un diskriminācijas novēršanas nodrošināšanu, ņemot vērā arī katras valsts tradīcijas un pamatiedzīvotāju vēlmes.

T. s. vienlīdzības princips nozīmē, ka imigrantiem un pamatiedzīvotājiem ir jābūt vienlīdzīgām tiesībām, bet arī – vienlīdzīgiem pienākumiem (Karan 2008, 175). Sekmīgas integrācijas nodrošināšanai ir jābūt balstītai uz vispusīgu pieeju, kur jāņem vērā ekonomiskie, sociālie, kultūras daudzveidības, pilsonības, politisko tiesību aspekti.

Dažādās Eiropas valstīs pastāv dažādi migrācijas politikas modeļi, tāpat arī pastāv dažādi modeļi, kā un kam valstis nodrošina un pieprasa savas valsts vai oficiālās valodas apmācību un prasmi. Un šīs prasības balstās uz katras valsts vēsturi, tradīcijām, ierāzām u. tml.

Mūsdienās termins 'integrācija' ir ieguvis un tiek lietots ar ļoti plašu nozīmi dažādās jomās. Termins tiek lietots tādās zinātnēs kā ekonomikā, sociālajās zinātnēs, matemātikā, datorzinātnēs, bioloģijā u. c. Svarīgākā integrācijas pazīme šī termina lietojumā visās nozarēs

ir kādu daļu apvienošana vienā veselumā un šī apvienotā veseluma cieša kopība un nedalāmība. Tātad svarīgs nosacījums integrācijas procesā ir kopīgas vērtības un saprašanās.

Kādu noteiktu sabiedrības mazākuma grupu, piemēram, etnisko minoritāšu, bēgļu, migrantu vai kādu citu mazāk privilģētu grupu iekļaušanās vairākuma sabiedrībā, tādējādi iegūstot vairākuma sabiedrības grupas tiesības, priekšrocības, kā arī pienākumus un atbildību, ir sociālā integrācija. Tā ir savstarpēja mijiedarbība, kad abas kopienas – ienācēja un uzņēmēja – apvieno un atrod kopīgas vērtības un iespējas, cienot un pieņemot viena otru, ir atvērtas un ieklausās viena otrā, kā arī mācās viena no otras; turklāt visām sabiedrības daļām ir vienādas iespējas, ciešas attiecības starp cilvēkiem ar dažādu izcelsmi darbavietā, skolā u. c.

Migrācija ir daudzdimensionāla un kompleksa parādība, kuras viena no būtiskām sastāvdaļām ir integrācija, lai visi valsts iedzīvotāji varētu dzīvot kopā un saprasties. Kāpēc tieši integrācija? Imigrantu un vietējās sabiedrības attiecības var būt dažādas, kā to liecina pasaules valstu īstenotie savstarpējās sadzīves modeļi:

- pirmkārt, tā var būt asimilācija, vai kā, piemēram, runājot par ASV īstenoto t. s. *melting pot* jeb kausējamā katla filozofijas īstenošanu, kur galvenais iebraucējiem ir kļūt par tādiem pašiem kā vietējie iedzīvotāji, lai nebūtu atšķirību u. tml.;
- otrs veids – imigrantu segregācija, kas ir noraidāms iespējamo konfliktu dēļ u.tml.;
- tādējādi ir skaidra pēdējo gadu tendence lielākajā daļā Eiropas valstu veicināt integrācijas procesus, kur galvenā doma ir sadzīvot, novērtējot un cienot citam citu.

Tādēļ, lai novērstu segregācijas draudus, Eiropas valstīs arvien vairāk tiek pieprasītas dažādu veidu vietējās kultūras un valsts valodas prasmes apguves prasības, noteikumi un pārbaudes. Rezultāts ir multikulturālisms, kur kopīgo kultūrvidi veido visa sabiedrība (Chapple 2009, 3), bet cerams, ar vienotiem principiem.

Viennozīmīgi, ka valodas prasme vai drīzāk neprasme neapturēs imigrāciju uz konkrētu valsti, savukārt valsts valodas prasme un iespējas to apgūt un integrācija, kuras pamatā ir tieši valsts valodas prasme, var veicināt mierīgu līdzāspastāvēšanu.

Saskaņā ar Lisabonas līgumu migrācijas un patvēruma politikas jautājumi ir ES un dalībvalstu dalītājā atbildībā, t. i., daļā jautājumu tiesību akti tiek pieņemti ES līmenī un dalībvalstīm, tostarp Latvijai, tie ir jāpārņem savā nacionālajā likumdošanā vai jāsteno tieši, savukārt daļā jautājumu, ciktāl tie nav tikuši regulēti ES līmenī, dalībvalstīm pašām ir likumdošanas tiesības. Respektīvi, Latvijā, domājot par migrācijas un valodas politikas atbildībā esoši imigrantu integrāciju, normatīvajos aktos iespējams noteikt konkrētas prasības valsts valodas apguvei, kas arī ir noteikts.

Kopējās migrācijas radītās problēmas Eiropas Savienības dalībvalstīs liecina par sabiedrības radikalizācijas riskiem un imigrācijas izaicinājumiem, kuri lielā mērā veicinājuši to, ka Rietumeiropas valstis arvien vairāk vēlas imigrantiem izvirzīt valsts valodas prasmes nosacījumus, tādējādi sekmējot integrācijas procesu. Eiropā valodas situācijas dažādās valstīs ir gan vēsturiski, gan sinhroni ļoti atšķirīgas. Ļoti dažādi ir arī migrācijas procesi. Lai gan valdību un sabiedrību reakcijas ir dažādas, galvenokārt ES ietekmē vērojamas zināmas kopsakarības. Dažādās Eiropas valstīs pastāv dažādi modeļi ārvalstu darbaspēka piesaistei, tāpat arī pastāv dažādi modeļi, kā un kam valstis nodrošina un pieprasa savas valsts vai oficiālās valodas apmācību un prasmi. Un šīs prasības balstās uz katras valsts vēsturi, tradīcijām, ieražām u. tml.

Kā rāda veiktās izpētes rezultāti, liels šķērslis valodas apguvei, motivācijai un arī lingvistiskajai attieksmei ir dažādas sociāla un ekonomiska rakstura problēmas. Tāpēc ar integrāciju tiek saprasta ne tikai valodas apguve, bet arī cilvēka sociālā integrācija, kas var veicināt arī viņa vēlmi būt sabiedrības daļai un pilntiesīgam loceklim.

Sociālā integrācija var notikt un ir nepieciešama, ja kāda no sabiedrības grupām ir sevišķi pakļauta sociālai atstumtībai un ierobežošanai. Viena no šādām grupām ir imigranti. Imigrantu integrācijas balsts ir viņu iekļaušanās darba tirgū un sabiedriskajā dzīvē. Nodarbinātība ir būtiskākā integrācijas sastāvdaļa, lai imigranti varētu sniegt savu ieguldījumu vietējās sabiedrības dzīvē un labklājības celšanā, taču neaizstājamas ir vietējās sabiedrības valodas, vēstures, kultūras un tradīciju pamatzināšanas, un tikai šīs zināšanas spēj nodrošināt integrācijas būtību – kopīgā atrašanu, saprašanu un vienotību (Zagorskis 2006). Turklāt integrācijas procesā valstiski nav būtiski, cik liels ir imigrantu skaits un viņu sociālā, ekonomiskā u. c. veida diferenciācija.

Valodas prasme ir viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem veiksmīgai savstarpējai saziņai, taču skaidrs ir arī tas, ka nevar pieprasīt un uzskatīt par pašsaprotamu, ka imigrants jau ierodas konkrētajā valstī ar perfektām šīs valsts valodas, kultūras un ieražu zināšanām.

Arī izpētes laikā tika noskaidrots, ka imigranti Latvijā ir izjutuši pārmetumus no Latvijas sabiedrības pārstāvjiem par latviešu valodas neprasmi, kaut arī viņi apgūst valodu un atrodas Latvijā neilgu laiku. Sagatavot imigrantus veiksmīgai iekļaušanai mītnes zemes sabiedrībā iespējams tikai ar nosacījumu, ka imigrantiem tiek nodrošināta iespēja apgūt mītnes zemes valodu un nacionālās vērtības. Svarīga ir arī pašu imigrantu vēlme būt par sabiedrības dalībniekiem, kas balstīta cieņā pret mītnes zemes kultūru, valodu un tradīcijām.

Kā jau minēts, lielākoties tieši nodarbinātība un labklājības vairošana ir mūsdienu migrācijas procesu rosinātāja un arī balsts integrācijas procesam. Ja cilvēkam ir darbs, par kuru viņš saņem savām vēlmēm atbilstošu atalgojumu un spēj nodrošināt sevi un savu ģimeni ar dzīvei nepieciešamo, tad arī veidojas pozitīva attieksme pret to valsti un sabiedrību, kuras dalībnieks ir šis cilvēks. Ja cilvēks nejūtas labi šajā sabiedrībā vai valstī, tad bieži vien mūsdienu globalizācijas apstākļi rosina viņu izvēlēties savai dzīvei un darbam citu valsti vai sabiedrību, kurā viņš redz labākas perspektīvas savai nākotnei un tic, ka, iespējams, tā tas arī būs. Par to liecina fakts, ka no visiem pāris simtiem bēgļu, kas ieradušies Latvijā, uz dzīvi Latvijā ir palikuši pavisam nedaudzi.

Kā impulss migrācijai var būt personiski, klimata, sociāli, politiski vai ekonomiski apstākļi. Ierodoties svešā valstī, cilvēkam nākas sastapties ar dažādiem šķēršļiem. Pat vislabvēlīgākajos apstākļos, darba tirgos un ar vislabāk sagatavoto uzņemšanu jaunajā darbā un dzīvesvietā imigranti var nonākt tādu būtisku kavēkļu situācijā kā valodas neprasme, kultūras atšķirības un mainīgā nodarbinātība, kas ir priekšnoteikumi nespējai saprasties, diskriminācijai un nevienlīdzīga stāvokļa radīšanai sabiedrībā.

Situāciju atklāj arī intervijās iegūtais imigrantu viedoklis un attieksme gan pret valodas politiku Latvijā, gan pret valsts valodu (SKDS 2008, I).

Interviju rezultāti rāda, ka imigrantu attieksme ir atkarīga no integrācijas politikas īstenošanas. Var izšķirt šādus aspektus:

- informācija par darba iespējām Latvijā:

Kaut kādu palīdzību vajadzētu, lai saprastu, kā šī sistēma strādā Latvijā: kādi ir noteikumi un kur var uzzināt kaut ko par nodokļiem un tamlīdzīgi. (2015 1, V)

- viens no priekšnoteikumiem, kas motivējis iebruķšanu tieši Latvijā, – krievu valodas prasme:

Vienkārši bija pateikts, ka uz Latviju ir iespējams aizbraukt. Viens no noteikumiem bija, lai runātu krievu valodā. (SKDS 2008, I)

- ‘kopīgā’ kultūra, pieredze, ‘viena rase’, pozitīva saskarsme:

Jā, bija izvēle vai nu uz Arābu emirātiem, vai uz Latviju. Arābos, pirmkārt, ir odi, malārija, bet te it kā ir „savējie”. Viena rase. (SKDS 2008, I)

- latviešu valodas nepieciešamība ikdienā:

Triju gadu laikā nekādu problēmu nebija. Tieši valodas barjeras dēļ – nebija.

Man, piemēram, nav īpaši patīkami tas, ka es nezinu latviešu valodu. Bet ne vairāk.

(..) jo te tā kā mājās. Tu pat nejūti, ka būtu kādā svešā valstī. Te visi runā krieviski. (SKDS 2008, I)

- vēlme vai nevēlēšanās apgūt latviešu valodu:

Ja jau esi atnācis uz šejieni, tad ir jāciens šī valoda un šī valsts.

Nē, nav bijusi tāda nepieciešamība.

Priekš kam cilvēkiem uzspiest latviešu valodu, ja tā viņiem faktiski nav vajadzīga pat Latvijas teritorijā. (SKDS 2008, I)

- vēlme palikt Latvijā uz ilgāku laiku, iekļauties Latvijas sabiedrībā;
- izveidotā ģimene;
- cieņa pret valsti.

2008. gadā veikto interviju rezultāti lielā mērā sakrīt ar pētījuma autores veikto interviju rezultātiem.

Domājot par ieteikumi integrācijas īstenošanai, 2008. gada respondenti ir izvirzījuši šādus piedāvājumus:

- *Varbūt es teikšu nežēlīgi, bet piespiedu kārtā vajag, lai katram ārzemniekam ir jāapmeklē kursi reizi nedēļā, lai ārzemnieki varētu vismaz burtus atšķirt un kaut ko mācētu izlasīt un saprast, jo piemēram, būs*

rakstīts, ka te pīpēt aizliegts, un policists pienāks un liks maksāt sodu, un viņu neinteresēs, ka ārzemnieks nesaprot.

- *Valdībai vajadzētu to (valodas apguvi) stimulēt, varbūt iespējams kaut kādus pabalstus, tiem kas mācās latviešu valodu, viesstrādniekiem, nevis vietējiem.*
- *Kursus veriet vaļā. Vairāk reklāmas par šiem kursiem. Un lai kursi, protams, atrastos izdevīgā vietā, lai piekļuve būtu ērta. Kaut kādas kaut vai vakarskolas.*

Integrācijas procesa norisē nozīmīgi ir šādi darbības virzieni:

- normatīvo aktu pilnveide;
- procesu administrēšana un koordinēšana, nodrošinot informācijas pilnvērtīgu apriti un nokļūšanu līdz mērķauditorijai;
- integrācijas programmas izveide (ievads kultūrā, sabiedrības dzīvē kopā ar valodas kursiem) – šeit jāpiebilst, ka tiešo novērojumu valodas apguvēju grupās laikā tika secināts, ka latviešu valodas skolotāji jau nodrošina šo integrācijas kursa īstenošanu nodarbībās, ietverot kultūras, tradīciju un ieradumu jautājumus mācību vielas izveidē. Tas ir būtiski īpaši jaunās migrācijas kontekstā, kad skolotājs, iespējams, ir pirmais un vienīgais cilvēks, kas pastāsta un parāda kursu dalībniekiem, kādas sēnes ir ēdamas un kādas neēdamas, vai ezerā drīkst peldēties, kādi dzīvnieki dzīvo Latvijā utt., to visu izmantojot valodas apguves procesā;
- mācību līdzekļu un pedagogu nodrošinājums;
- atbalsta personāla nodrošinājums (mentori, palīgi u. tml., kas palīdz cilvēkam vispirms neapjukt jaunajā situācijā un norādīt pareizos virzienus).

Faktori, kuriem ir izšķiroša nozīme, lai imigrants veiksmīgi iekļautos mītnes valsts kultūras, sociālajā un ekonomiskajā vidē, ir mītnes valsts kultūras normu un tradīciju izpratne un mītnes valsts valodas prasme. Var apgalvot, ka laba mītnes valsts valodas prasme migrantam ir galvenā atslēga viņa integrācijai.

Valodai tautas identitātē un etniskajā kopībā ir liela nozīme. Valoda ietver sevī tautas priekšstatu veidu un jēdzienu tīklu, noteiktu pasaules skatījumu, kas atšķir to no pārējiem etnosiem (Kļaviņa 1997, 19). Tieši valodas barjera rada principiālas problēmas, kurām jāmeklē dažādi risinājumi. Kā atzīts EDSO (Eiropas Drošības un sadarbības organizācija) pētījumā, galvenā integrācijas problēma ir valodas barjera, kas arvien aktuālāka kļūst mūsdienās, kad ekonomika ir balstīta uz pakalpojumiem un zināšanām (OECD 2006).

Savukārt 2007. gadā Darbaspēka izpētes institūts Bonnā (*The Institute for the Study of Labor*), aptaujājot ekspertus no visām 27 ES valstīm, noskaidroja imigrantu integrācijas barjeras. Pētījumā secināts, ka nozīmīgi šķēršļi imigrantu integrācijā ir:

- nepietiekamas oficiālās valodas zināšanas,
- neatbilstoša izglītība,
- informācijas par darba iespējām trūkums,
- personīgās barjeras (sociālas, kultūras un reliģijas normu izcelsme no atšķirīgas etniskās minoritātes),
- institucionālās barjeras (pilsonības un citi ierobežojumi) (IZA DP 2008, 5).

Šeit saduras vismaz divi lielumi: divu nāciju pārstāvji, no kuriem vieni atrodas privilēģētā situācijā – jo atrodas savā valstī, runā nacionālajā valodā, pārstāv konkrētu tautu savā valstī, bet otri ir viesi lomā, kaut arī pārstāv konkrētu nāciju, valodu un tautu. Kā min Edinburgas Universitātes profesors Dž. Ē. Džozefs, attīstītajās valstīs vērojams zināms naidīgums pret nesenaļiem un varbūtējiem imigrantiem no nabadzīgākām valstīm, un, šķiet, ka šis naidīgums un negatīvā attieksme pret imigrantiem arvien vairāk izplatās kā parādība (Džozefs 2008, 41). Zīmīgs aspekts, ko min profesors, ir arī to imigrantu, kas dzīvo šajā valstī jau vairākās paaudzēs, visai naidīgā attieksme pret jaunaļiem iebraucējiem.

Tieši nacionālās valodas prasme ir identifikators noteiktai integrācijas stadijai, piemēram, Francijā, kā nevienā citā Eiropas valstī, neraugoties uz izcelsmi, ir svarīgi runāt nacionālajā valodā, lai tiktu pieņemts kā nācijai piederīgais. Jāuzsver valodas un nācijas konceptuālā saikne, tādēļ būtiska ir valodas izvēles politika, jo nacionālās identitātes simboliskās un emocionālās dimensijas ir kritiski svarīgas, un valodas politikas, kas tās ignorēs, izrādīsies ilgtermiņā nespējīgas funkcionēt (Džozefs 2008, 41).

Spilgts piemērs tam ir izteikti nacionālas valstis un uz nācijai būtiskiem principiem veidotas valstis, arī Latvija. Valsts unikālā situācija, kad garajos okupācijas gados nācijas valoda tika apspiesta, ir modinājusi aizvainojumu un apņemšanos 'glābt' savu nacionālo

valodu. Kā novērojis profesors, “etniskie latvieši sevi uzskata kā ķīlniekus, kam valodas tiesības bija liegtas piecdesmit krievu okupācijas gadu garumā un tās turpina ierobežot Latvijā palikuši krievu etniskās populācijas daļa, kurai ir varens aizbildnis uz austrumiem no Latvijas.” (Džozefs 2008, 26)

Mūsdienu pasaulē ir visas iespējas būt interesantiem sev un citiem, mācīt valodu tā, lai ir interesanti pašam un citiem, atļaut runāt latviešu valodā pašam sev un citiem. Pasaule mums apkārt mainās, un tieši tāpēc mums jāspēj pamanīt šīs pārmaiņas, apzināties to iespējamās sekas un saprast tās. Vispirms tāpēc, lai šajā daudzveidīgajā pasaulē nepazustu paši.

Secinājumi

Mūsdienās strauji pieaugošā cilvēku kustība apkārt zemeslodei, kā to uzsvēruši daudzi pētnieki, atspoguļo faktu, ka pasaule šobrīd dzīvo laikā, kuru var nosaukt par ‘migrācijas laikmetu’ (*the age of migration*) (Chapple 2009, 1). Katrs cilvēks sev līdzī nes dažādu informācijas, kultūras, identitātes, valodas u. c. pieredzi, izgaismo atšķirības un rada dilemmas, kuras pārbauda suverenitātes un nāciju vērtību pamatus.

Katrai valstij ir sava vēsture, tradīcijas un paražas, kas ir pamatā valsts un etnosa identitātei. Daudzām Eiropas valstīm ir atšķirīgs skatījums uz imigrācijas problēmām un to risinājumu, atšķirīgs ir gan ekonomiskais stāvoklis, gan sabiedrības attieksme un kolektīvā atmiņa. Katras kopienas tradīcijām un identitātei pamatā ir šīs kolektīvās atmiņas radītās vērtības, kas ir nozīmīgas noteiktas cilvēku kopienas (šeit domāti arī attiecīgie valstiskie veidojumi) pašsaglabāšanās centienos, kas ir dabisks process. Mūsdienu pasaules migrācijas radītās pārmaiņas nosaka arī daudzu Eiropas valstu centienus aizsargāt savas nacionālās īpatnības kā valoda, kultūra, nacionālie simboli u. c. Tas nav pret sabiedrības daudzveidību, tieši šī dažādība var būt vienojošais elements noteiktu vērtību uzturēšanā.

Migrācijas aktīvajām plūsmām līdzās sabiedrības pārmaiņas rada arī globalizācija un tehnoloģiju attīstība. Kaut arī lielai daļai pasaules iedzīvotāju vēl nav pieejamas mūsdienu komunikācijas tehnoloģijas, kas tieši veicinātu ātrāku pieeju globalizācijai, tomēr arī viņi ir netieši pakļauti jaunākajām tendencēm, jo kopienas t. s. elites pārstāvjiem ir šāda pieeja (izmantojot iegūto informāciju kā iespēju gūt varu pār citiem kopienas locekļiem, tādējādi ietekmējot viņu dzīves). Globalizācijas izraisītās pārmaiņas sabiedrībās ir radījušas jaunas situācijas, problēmas un pieredzi. Migrācijas aspektā mūsdienās būtiskas ir globalizācijas radītās iespējas katram migrantam saglabāt savu identitāti, izmantojot informācijas tehnoloģiju sniegto plašo piedāvājumu.

Migrācijas radītās sabiedrības pārmaiņas liecina arī par skatupunktu maiņu, vērtējot sabiedrības daudzveidību, kuras apzīmēšanai S. Vertoveks radījis superdiversitātes jēdzienu. Tas ietver ne tikai daudzveidīgāku cilvēku dažādību vai izcelsmi, etnisko piederību vai runātās valodas, bet arī cita veida nosacījumu kopumu un tos sociālos mainīgos, kas ir pamatā daudzdimensiju pieejai, lai izprastu globālos pārmaiņu procesus un to rezultātus sabiedrībā. Mūsdienās aktuālā cilvēku migrācijas radītā situācija tiek skatīta plašāk – ierastais

fokuss no valodas un etniskās piederības saiknes ar atrašanās vietu, kas pamato skatījumu uz etnolingvistisku kopienu kā noslēgtu grupu, un daudzveidības, tostarp lingvistiskās, izpratni, tiek pārvirzīts un paplašināts līdz sarežģītākiem savstarpējās mijiedarbības veidiem un mainīgajiem.

Ne velti viens no svarīgajiem aspektiem, kas veicinājis šīs teorijas izveidi (resp., noraidot etnolingvistiskas noslēgtas kopienas pastāvēšanu laikā un telpā) ir tehnoloģiju attīstība: vienkāršoti – jebkurā pasaules vietā un jebkurā laikā ikvienam ir iespēja sazināties ar citiem. Tāpat superdiversitāte neattiecas vien uz jauno migrantu daudzveidību un viņu runāto valodu daudzveidību. Tā ietver arī migrantu, kā arī t. s. vietējo sabiedrības grupu (kaut gan dalījums vietējos un migrantos arī ir visai nosacīts un daudzu apstākļu ietekmēts) mainīgās prakses, ieradumus un normas, ņemot vērā mūsdienu migrācijas dabu, komplicētību un neprognozējamību un uzskatot tos par būtiskiem superdiversitātes izpratnei arī sociolingvistikā (te gan klāt tiek pievienots arī politiskais pārvaldības aspekts).

Superdiversitātes pētnieki un idejas attīstītāji sociolingvistikā un arī citās jomās ir saskārušies arī ar iebildumiem, jautājumiem un diskusijām, tomēr īpaši pēdējos gados šī S. Vertoveka formulētā pieeja mūsdienu pasaules procesu izpratnei aizvien attīstās, un cerams, ka plašāka uzmanība tiks pievērsta arī valodas politikas īstenošanas aspektā. Izprotot un atzīstot mūsdienu sabiedrības daudzveidības apjomu un pazīmes, var izveidot un īstenot piemērotu valsts politiku nacionālā un vietējā līmenī, kam pamatā ir sabiedrības vienotība šajā milzīgajā, sarežģītajā un neprognozējamā daudzveidībā.

Mēģinot sniegt samērā vienkāršu piemēru superdiversitātes izpratnei, derētu minēt, piemēram, tradicionālu sabiedrībā vispārpieņemtu uzskatu par kāda etnosa pārstāvja raksturojumu. Pieņemsim kā pašsaprotamu, ka visiem latviešiem nav zilas acis, balta ādas krāsa, viņi visi fiziski nedzīvo Latvijā, resp, būtiski kļūst citādi identitātes un pašidentifikācijas rādītāji nekā līdz šim.

Viens aspekts, kam, iespējams, būtu jāpievērš lielāka vērība valodas politikas mērķu un principa „vienoti daudzveidībā” īstenošanā, ir tieši jauno sabiedrības pārmaiņu izmantošana, ņemot par pamatu daudzos superdiversitātes jēdzienā ietvertos mainīgos un to mijiedarbības rezultātus. Viens no virzieniem, kur tas nepieciešams, ir visas sabiedrības izglītošana un iesaistīšana, pievēršot uzmanību tam, ka valsts valodas lietošana (par valsts valodas prasmes nepieciešamību vismaz lielākajā sabiedrības daļā šaubu nav jau vairākus gadus (Valodas situācija Latvijā 2016, 111)) ir pašsaprotama nepieciešamība. Kaut vai tāpēc,

ka ne visi jaunie iedzīvotāji prot populārākās Latvijā lietotās svešvalodas, savukārt vietējā sabiedrība nespēj saprast daudzas no mūsdienu imigrantu runātajām valodām, jo, protams, ar dažiem izņēmumiem, lielākās daļa Latvijas iedzīvotāju valodu zināšanas ietver vien krievu un angļu valodu.

Nav iespējams nodrošināt arī to, lai skolotāji skolā prastu visas savu skolēnu runātās valodas, tas nav lietderīgi un jēgpilni. Savukārt absolūta norma būtu izmantot darbā starpkultūru izglītības pieejas un metodes, kas jau tiek darīts, tiklīdz arī Latvijā sākām iepazīt un sajūst šo sabiedrības daudzveidības vēl lielāko dažādību. Kaut arī diemžēl vēl pašlaik ir gadījumi, kad skolotāji atsakās strādāt ar kādu no valodas apguvēju grupām, jo tajās vēlas piedalīties imigranti, vai kādu no skolēniem tāpēc, ka viņš ir bēglis. Tā kā šī ir promocijas darba secinājumu un ieteikumu sadaļa, tad vienīgais ieteikums ir atlaist šos skolotājus un nelaist viņus cilvēku tuvumā. Tomēr šie gadījumi nozīmē arī akūtu nepieciešamību izglītot tieši skolotājus par mūsdienu sabiedrības pārmaiņām, darba metožu un pieeju izmaiņām un lietojumu, starpkultūru komunikāciju un izglītību u. tml. Šis būtu pēdējais laiks to darīt, ņemot vērā izglītības satura un pieejas maiņu valstī pašlaik.

Kā rāda aptauju un sabiedriskās domas pētījumu dati, sabiedrībā ir dziļa negatīva attieksme pret visu jauno un svešo, kas ir citāds pēc kādiem no ierastajiem klasifikatoriem (ādas krāsa, ticība, apģērbs, izcelsmes vieta u. tml.). Bet no šīs dažādības nav iespējams izvairīties, tāpēc gudriem politikas īstenotājiem par to jāsāk domāt laikus vai vismaz neizlikties, ka tas mūs neskars, un neieņem pozīciju, ka šeit neviens ‘svešais’ nepaliks. Migrācijas radītā sabiedrības locekļu aina kļūst dažādāka, tas ietekmē arī valodas situāciju.

Taču šeit ir jāmin otrs Latvijas vēsturiskās situācijas attīstības rezultāts, kas arī ir aktuāls, varbūt ne tik skaļš pašlaik. Valodas politikas īstenošanā būtiski ir ievērot visus konkrētās situācijas mainīgos, citādi – kamēr uztrauksimies par vienu (statistiski varbūt pat nenozīmīgu) aktualitāti, palaidīsim garām kaut ko statistiski nozīmīgu, kas notiek klusu, ierastajās sliedēs un bez skaļām izpausmēm, bet ar smagiem rezultātiem. Iespējams, šis ir Latvijā pastāvošo imigrācijas tendenču raksturs, kas būtiski ietekmē valodas situāciju.

Kā rāda statistikas dati, gandrīz puse Latvijas imigrantu vēl joprojām nāk no bijušajām Padomju Savienības republikām un viņiem ir ļoti laba krievu valodas prasme. Latvijas etniskais sastāvs joprojām ir pamatnācijai nelabvēlīgs, nepilsoņu skaits ir pietiekami liels, imigrācijas pamatvirziens iepriekšējais – šie imigrācijas komponenti Latvijā apgrūtina valodas situācijas stabilizēšanu un sabiedrības integrāciju.

Kā secināts sociolingvistiskos pētījumos par valodas situāciju Latvijā, vēl joprojām krievu valodas loma sabiedrības ikdienas dzīvē ir pietiekami liela, plašsaziņas līdzekļu izmantošanā krievu valoda tiek izmantota biežāk nekā latviešu valoda, latvieši ikdienas saziņā, runājot ar citu tautību pārstāvjiem, viegli pāriet uz saziņu krievu vai angļu valodā, pat tad, ja sarunu biedrs prot latviešu valodu, tas viss nenodrošina ne valodas lietojuma vidi, ne iespēju mācīties latviešu valodu tiem, kas to vēlas darīt. Šeit ir darbs gan informēšanā, gan izglītošanā par sociolingvistikajiem procesiem sabiedrībā.

Iegūtie dati liecina par valodas lietojumu dažādās jomās – no saziņas ikdienā līdz valsts pārvaldei u. c., kur valsts valodas pietiekams lietojums atbilstoši tās statusam netiek īstenots. Arī jaunās migrācijas aspektā skatoties, cilvēki iejūtas ātri esošajā situācijā – ja prot, lieto angļu vai krievu valodu, pieņem to kā normu un turpmāk rīkojas atbilstoši šai normai. Kas to var mainīt? Paši latviešu valodas runātāji, ja vien viņiem tas būs svarīgi. Tas ir popularizēšanas un izskaidrošanas darbs, ko, iespējams, var veikt oficiālo jomu ietvaros, kur atbilstošās iestādes pārstāvji, kuru tiešais darbs ir saziņa ar cilvēkiem, tiktu izglītoti par valodas politikas pamatnostādņēm un valsts valodas lietojuma nozīmi, taču diez vai tas ir nepieciešams un gūtu panākumus. Arī šeit komplikētā saistībā darbojas B. Spolska minētie komponenti – prakse, pārliecība un pārvaldība, kur pārliecību, kas var mainīt praksi, ietekmē dažādu aspektu kopums, iespējams, arī pati prakse, kas savukārt var tikt ietekmēta no pārvaldības utt. Vērtējot jau samērā ilgo Latvijas valodas politikas īstenošanā aktuālo valsts valodas lietojuma nepietiekamību, kur šajā situācijā iejūtas un pārņem sabiedrībā izplatīto praksi ikviens jaunais situācijas dalībnieks, iespējams, uz šo jautājumu jāskatās no pavisam cita skatupunkta, kas varētu sniegt kādu neordināru vai gluži pretēji pavisam vienkāršu situācijas attīstību.

Nozīmīgs faktors valodas politikas īstenošanā ir valodu prestižs, kas izpaužas angļu valodas lietojuma pieaugumā, un cilvēku pārliecība, ka visi pasaules cilvēki runā angļu vai krievu valodā, ir pārsteidzoša. Kā liecina t. s. jaunās imigrācijas pārstāvju valodu prasme, ir iespējami gadījumi, kad latviešu valoda ir vienīgā iespējamā saziņas valoda Latvijas sabiedrības locekļu savstarpējā saziņā. Kā liecina šo cilvēku pieredze, ikviens saziņas sākumā, kamēr nav zināms, ka viņi neport nevienu no Latvijā izplatītajām svešvalodām, mēģina pāriet uz saziņu angļu vai krievu valodā.

Tātad viena no valodas politikas aktuālām darbības jomām ir latviešu valodas prestiža celšanā vispirms pašas sabiedrības vidū, tad arī jaunie valodas lietotāji, iespējams, saskarsies

ar cita veida praksi, kas veidos arī viņu pārliecību par valodu hierarhiju Latvijā un tās izpausmi sabiedrības savstarpējā saziņā.

Viens no būtiskiem aspektiem, kas, iespējams, ietekmē valodas politikas mērķu sasniegšanu, ir ikdienas dzīvē iztrūkstošā visas sabiedrības savstarpējā saziņa un kopīgā dzīve, t. i., īpaši jauno iebraucēju iespējas izveidot attiecības ar citiem cilvēkiem, arī latviešiem, ir ierobežotas gan ar dažādām personiskajām īpatnībām, gan psiholoģiskiem faktoriem, gan arī citiem faktoriem. Tas ir pamatā noslēgtu kopienu izveidei, kas var būt pašpietiekamas un funkcionēt pēc saviem likumiem un noteikumiem, kur parasti ir sava valodas politika.

Latvijā jau ir pieredze ar noslēgtu kopienu izveidi, kas tieši saistīta un balstīta uz valodu. Arī jaunās migrācijas sekas var būt noslēgtu kopienu izveide, principā, dzīves apstākļi, piemēram, patvēruma meklētājiem un bēgļiem jau ir ievietojuši viņus noslēgtā vidē, ar ļoti minimālām iespējām 'tikt ārā'. Vieglākais ceļš – pieņemt, ka šis nav svarīgi, jo visi bēgļi ir prom (visi gan nav), taču tas neatrisina problēmu kā tādu. Pārmaiņas pasaulē notiek un notiks, dažādi cilvēki brauks dzīvot uz Latviju, un, ja netiks dota iespēja iesaistīties 'parastajā' sabiedrības ikdienas dzīvē, tiks un tiek veidotas savas kopienas ar savu iekšējo dzīvi, kam var arī nebūt daļas par to, kas notiek šeit uz vietas. Mūsdienu tehnoloģijas to atbalsta, Latvijas sabiedrības atvērtība (vai tās trūkums) pret citādo – arī. Risinājums šai problēmai ir vienota valodas politikas, imigrācijas politikas un integrācijas politikas darbība.

Tas nozīmē, ka migrācijas, integrācijas un valodas politikas atbildīgajiem ir jāstrādā kopā un vienā solī, ja mērķis ir nodrošināt veiksmīgu sabiedrības integrāciju. Ja visas trīs minētās politikas darbojas rezultatīvi, latviešu valoda patiešām kļūst par sabiedrības integrācijas atslēgu. Visai sabiedrībai kopīgā saziņas valoda, kas visbiežāk ir oficiālā valoda, ir nozīmīgākais integrācijas nodrošinājums.

Valodas politikā savukārt, apzinoties, ka imigrācija ir neizbēgama, tās īstenošanas juridiskajam un pedagoģiskajam virzienam šajos apstākļos ir jābūt izstrādātam un situācijā balstītam. Juridiskā nodrošinājuma bāzes pamatā ir izvirzīt prasību apgūt latviešu valodu un arī piedāvāt un nodrošināt iespēju apgūt valsts valodu. Imigrācijas un valodas normatīvajos aktos prasības ir pietiekamas un mehānisms skaidri aprakstīts, nav iespējama un arī nav vajadzīga valodas policija, vēlme apgūt latviešu valodu jārada ar citiem mehānismiem. Kā liecina veikto novērojumu dati, ja vien cilvēks tiek līdz valodas kursiem, viens no pirmajiem un iedarbīgākais no mehānismiem ir profesionāls pedagogs. Tas darbojas veiksmīgi

patvēruma meklētāju grupās, jo nereti skolotājs ir vienīgais cilvēks no ār pasaules, ar ko ir iespējams izveidot samērā regulāru saziņu. Otrs iedarbīgākais mehānisms ir tādas situācijas radīšana, kad bez latviešu valodas prasmes dzīvot Latvijā nav iespējams. Bet, šķiet, par iespēju iedarbināt šo mehānismu ir atmetuši cerības pat vispozitīvāk noskaņotie Latvijas sociolingvisti. Tas savukārt liecina par milzīgo valodu konkurences spēku pasaules valodu tirgū.

Pētījumā iegūtie dati un arī citi pētījumi apstiprināja, ka Latvijā valsts valodas nezināšana nerada nepārvaramus sarežģījumus ikdienas dzīvei un saziņai ar Latvijas iedzīvotājiem un iestādēm. Spēcīgākās jomas, kur latviešu valodas prasme tiek uzskatīta par nepieciešamu, ir izglītība un darbs. Šīs jomas regulē normatīvie akti, tas nozīmē arī visu valodas politikas īstenošanas virzienu savstarpējo ietekmi un sakarības. Liela daļa no pētījuma respondentiem latviešu valodas kursus apmeklēja tieši darba vai darba meklējumu vajadzībām.

Taču tajā pašā laikā valodas apguve, lai iegūtu augstāku pozīciju sabiedrībā vai lielāku atalgojumu u. tml., neizslēdza arī pozitīvu integratīvo valodas apguves motivāciju – saprast, piederēt, būt daļai no kopīgās informatīvās un dzīves telpas, izprast kultūru utt. Šie iegūtie dati liek pievienoties tiem valodas apguves motivācijas pētniekiem un radītājiem, kas norādījuši, ka vislabāk valodas apguves process notiek tad, ja cilvēkam darbojas abas minētās motivācijas – es kaut ko iegūšu, bet man būs arī interesanti.

Valodas apguves motivācija vienmēr ir nozīmīgs virzītājspēks mācību procesā. Galvenais jautājums – kā palīdzēt un sekmēt cilvēku vēlmi mācīties un lietot latviešu valodu. Salīdzinot novērojumu datus trešo valstu valstspiederīgo grupās un patvēruma meklētāju grupās, iezīmējās nelielas atšķirības valodas apguves motivācijā. Iemesli tam ir šādi: trešo valstu valstspiederīgie, ja nonāk līdz valodas apguvei, lielākoties to dara savas izvēles, nepieciešamības vai uzskatu vadīti, savukārt patvēruma meklētājiem tie ir obligāti kursi, kas ir ietverti pasākumu kopumā, sauksim to – integrācijas plānā, turklāt ar apsolītu, nojaustu vai pārprastu cerību, ka valodas kursu apmeklējums būs garantija turpmāka atbalsta (galvenokārt materiāla) saņemšanai dzīvei Latvijā. Kad cilvēks saprot, ka materiālais atbalsts ir ļoti niecīgs, – viņš izlemj meklēt to citur, jo iespējas nodrošināt elementāru eksistenci paša spēkiem ir minimālas. Finansiālas, ne lingvistiskas dabas problēmas ir iemesls tam, ka no cilvēkiem, kas ES programmā pārvietoti uz Latviju, šeit vairs nav gandrīz neviena.

Vērojumi trešo valstu valstspiederīgo un patvēruma meklētāju grupās ļauj izšķirt vairākus mācību motivāciju ietekmējošus faktorus, kas ir kopīgi tik dažādajiem valodas apguvējiem neatkarīgi no viņu izcelsmes, dzīves apstākļiem vai uzskatiem par dzīvi. Katrs no šiem faktoriem to pozitīvā vai negatīvā izpausmē var būt gan palīgs, gan traucēklis valodas apguvei:

- valodas kursu pieejamība;
- valodas kursu regularitāte un biežums, galvenais – pēctecība;
- pozitīva un atvērta mācību vide, balstīta vienlīdzībā un cieņā pret citādo;
- skolotāja personība: īpaši jauniebraucējiem skolotājs nereti ir pirmā īstā saskarsme ar Latviju un latvisko, valodas kursos patvēruma meklētājiem jūtama skolotāja personības ietekmes nozīme;
- interesantas un aizraujošas nodarbības, kas, protams, ir atkarīgs no iepriekšējā punktā minētā;
- nepieciešamība lietot valodu: latviešu valoda vajadzīga ne tikai, piemēram, darbam vai valodas prasmes pārbaudes nokārtošanai, bet arī ikdienas dzīvei un saziņai ar citiem sabiedrības locekļiem;
- pozitīva sabiedrības attieksme pret tiem, kas mācās valodu un lieto to;
- sociālais un ekonomiskais cilvēka nodrošinājums;
- iespēja iesaistīties vietējā sabiedrības dzīvē un veidot kontaktus ar vietējās sabiedrības pārstāvjiem,
- kāds palīgs, draugs vai cilvēks, ar ko runāt latviski ārpus nodarbībām, – tas palīdz veidot pozitīvu lingvistisko attieksmi un lingvistisko uzvedību.

Grupās, kur lielākā daļa kursantu bija cilvēki ar krievu valodas prasmi, kā vienu no kavēkļiem latviešu valodas apguvē norādīja, ka visi paziņas vai darba kolēģi, kas runā latviski, dažādu iemeslu dēļ izvairās no sarunas latviešu valodā; savukārt grupās bēgļiem (kur saskarsme ar Latvijas sabiedrību ir visai ierobežota) novērots, ka daži no kursantiem valodas apguve veicās labāk un ātrāk nekā citiem gan individuālo mācīšanās prasmju un iepriekš iegūtās izglītības dēļ, gan arī tāpēc, ka mentors (persona, kas katram patvēruma meklētājam tiek nozīmēta kā palīgs) ļoti aktīvi atbalstījis viņus latviešu valodas apguves procesā, runājot latviski, atkārtojot standarta frāzes un izteicienus ikdienas saziņā u. tml.

Tātad valodas apguves procesā jāiesaistās visiem – gan valodas apguvējam tuvākiem cilvēkiem, gan ikvienam sabiedrības pārstāvim.

Sarežģītāk izpildāmais punkts no visiem iepriekš minētajiem, kas turklāt nemaz nav saistīts ar valodu vai valodas politikas atbildības zonu, ir sociālais un ekonomiskais nodrošinājums. Tas vistiesākajā veidā ir saistīts ar imigrācijas un integrācijas politiku kopumā un liecina par jau minēto nozīmīgo savstarpējo un koordinēto darbu starp visiem šo politiku īstenotājiem.

Lai arī raizes par imigrantu vēlmi iemācīties latviešu valodu Latvijas sabiedrībā ir visai lielas, daži gadi darba latviešu valodas apguves nodrošināšanā patvēruma meklētājiem un trešo valstu valstspiederīgajiem liecina, ka latviešu tāpat kā jebkuru citu valodu spēj apgūt ikviens, kas to vēlas. Valodas kursi ir pieejami, pedagogu kvalifikācija ir pietiekama, darbs aizvien daudzveidīgākās mērķauditorijās un apstākļos sekmē latviešu valodas apguves jomas attīstību un valodas politikas īstenošanā iesaistīto profesionalitāti arī tādos gadījumos, kad jāmacās no kļūdām vai neveiksmēm.

Skatot dažādo pieredzi pasaulē, uz kuru balstīti pēdējos gados daudzie pētījumi un teorētiskās atziņas par valodas un migrācijas ietekmes rezultātiem, un situācijas attīstību Latvijā valodas un migrācijas kontekstā, secināms, ka nav iespējams absolūti vienāds lingvistiskais rezultāts un situācija ne vienas valsts ietvaros, ne dažādās valstīs, jo gan indivīds, gan valodas runātāju kolektīvs ir pakļauts atšķirīgiem valodas lietojuma apstākļiem un tā ietekmētājfaktoriem.

Nav iespējams arī noteikt vienu ideālu rīcības plānu kādā no apstākļu kopumiem konkrētā valstī vai kādā teritorijā tieši tāpēc, ka šis apstākļu kopums ir tik dažāds, bet ir iespējams saskatīt tendences un rezultātus, kas ir radušies visu šo komplicēti savstarpēji saistīto faktoru iespaidā. Nepieciešams apkopot un izpētīt līdzšinējo pieredzi – kā un kāpēc mainās valodas migrācijas kontekstā, kādi pasākumi un instrumenti un ar kādiem rezultātiem ir izmantoti, lai sasniegtu noteiktus mērķus, un kas ir būtiski valodai sabiedrības pārmaiņās, ko rada migrācija.

Tēzes

1. Mūsdienu migrācijai, globalizācijai un tehnoloģiju attīstībai u. c. tendencēm ir cieša saistība ar valodas un identitātes maiņu un nepieredzētu kultūru, valodu un etniskās daudzveidības uzplaukumu, kas ir pamatā sabiedrības pārmaiņām. Tās ir pamatā arī izmaiņām valodā, vispirms jau – valodas situācijā. Taču arī valstu vēsturiskā pieredze noteiktas valodas situācijas izveidei ir būtisks faktors valodas politikā: gan valodas ideoloģijas izveidē, gan politikas īstenošanā. Tāpēc pašas valstis ir galvenās lēmumu pieņēmējas par valodas politiku, balstoties uz savu vēsturisko attīstību, ideoloģiju un simboliem, kā arī pašreizējo valodas situāciju.

2. Jauno sabiedrības locekļu izcelsmes valstis un pārstāvētas kultūras kļūst arvien dažādākas, kas, ņemot vērā Latvijas vēsturisko aktuālās valodas situācijas pamatojumu, rada pamatu imigrantu grupas kopumā iedalījumu pēc etniskās piederības vai valodas principa, kura tiek izmantota saziņai ar vietējo sabiedrību. Tas veicina latviešu valodas konkurentvalodu – krievu un angļu – izplatību, kā arī krievu valodas lietojuma ziņā – nereti papildina pēc zināmiem kritērijiem noslēgto krievu valodas runātāju kopienu. Valodas politikai aktuāli tas ir tad, kad jaunie sabiedrības pārstāvji izvēlas neturpināt vai pat nesākt valsts valodas apguvi un norobežojas no Latvijas valsts.

3. Valodas politikas īstenošanā migrācijas kontekstā būtiski valodas politikas īstenošanas virzieni ir juridiskais un pedagoģiskais (valodas apguves nodrošinājums). Valodas ideoloģijas pamatprincipi normatīvajos dokumentos Latvijā ir pietiekami, papildināti un mainīti atbilstoši aktuālajai situācijai, un nozīmīgs aspekts ir prasību regulējums saskaņā ar šo prasību sasniegšanas mehānismu regulējumu un noteikšanu. Migrācijas etnodemogrāfiskais raksturojums liecina par aizvien lielākas sabiedrības daudzveidības rašanos, kas ietekmē valodas politikas pedagoģiskā virziena īstenošanu, padarot komplicētāku valodas apguves procesu.

4. Pētījuma rezultāti liecina, ka valodas politikas mērķu sasniegšana migrācijas kontekstā ir iespējama tikai ar nosacījumu, ka vienoti un saskaņoti tiek īstenota valodas, imigrācijas un integrācijas politika. Valoda ir galvenā atslēga sabiedrības vienotībai un ceļš uz sabiedrības integrāciju, bet ar valodu vienu pašu nepietiek, lai varētu runāt par sabiedrības integrāciju.

5. Nav iespējami paraugi vai modeļi valodas politikā, kā rīkoties noteiktos apstākļos, ko rada migrācijas procesi, jo šo apstākļu komponenti ir dažādi un pakļauti neprognozējamām, pēkšņām un individuālā pieredzē balstītām savstarpējām sakarībām. Taču ir iespējams noteikt tos migrācijas aspektus, kas ir būtiski valodas situācijas pārmaiņās un valodas politikā. Sākuma punkts valodas politikā kontekstā ar migrācijas radītajām sabiedrības pārmaiņām ir apzināties un saprast, ka šīm pārmaiņām ir nozīmīga loma sociolingvistisko procesu norisē.

Literatūra

1. **Ager 2005** – Ager, Denis. Prestige and image planning. In E. Hinkel (ed.) *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. Routledge, 2005, P. 1035–1054.
2. **Annamalai 2003** – Annamalai, E. Reflections on a Language Policy for Multilingualism. *Language Policy*, Volume 2, Issue 2, 2003, P. 113–132.
3. **Arnaut et al 2016** – Arnaut, Karl, Blommaert, Jan, Rampton, Ben, and Spotti, Massimiliano (eds.) *Language and Superdiversity*. Routledge, 2016.
4. **Baldauf 2006** – Baldauf, Richard B. Rearticulating the Case for Micro Language Planning in a Language Ecology Context. *Current Issues in Language Planning* 7(2-3), 2006, P. 147–170.
5. **Baker 1995** – Baker, C. *Attitudes and language*. Multilingual Matters, 1995.
6. **Baker 2001** – Baker, C. *Foundations of bilingual education and bilingualism*. Bristol, U.K.: Multilingual Matters, 2001.
7. **Baltiņš, Druviete 2017** – Baltiņš, Māris, Druviete, Ina. *Ceļavējš cilvēku ciltij: valoda sabiedrībā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2017.
8. **Blackledge, Crees 2017** – Blackledge, Adrian, Creese, Angela. *Language and Superdiversity: An Interdisciplinary Perspective*. Tilburg Papers in Culture Studies. Paper 187, 2017. Available: https://www.tilburguniversity.edu/upload/f9f27065-adca-4ac5-ad9a-6c1fcbc7a81f_TPCS_187_Blackledge-Creese.pdf [Cited 10.04.2018.]
9. **Blackledge, Crees, Takhi 2013** – Blackledge, Adrian, Creese, Angela, Takhi, Jaspret, Kaur. Language, Superdiversity and Education. In: *Multilingualism and Multimodality: Current Challenges for Educational Studies*. Ed. by Ingrid de Saint-Georges, Jean-Jacques Weber. SensePublishers, Rotterdam, 2013, P. 59–80.
10. **Blommaert 2010** – Blommaert, Jan. *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge University Press, 2010.
11. **Blommaert 2014** – Blommaert, Jan. *Commentary: Superdiversity old and new*. Tilburg Papers in Culture Studies, Paper 105, 2014, 1–17.
12. **Blommaert, Rampton 2016** – Blommaert, Jan, Rampton, Ben. Language and superdiversity. In: *Language and Superdiversity*. Ed. by Karel Arnaut, Jan Blommaert, Ben Rampton, and Massimiliano Spotti. Routledge, 2016, P. 21–48.
13. **Brussels Declaration 2005** – *Brussels Declaration on Language Learning*. EFNIL. Available: <http://efnil.org/documents/declarations/brussels-declaration-on-language-learning> [Cited 12.04.2015.]
14. **Budach, de Saint-Georges 2017** – Budach, Gabriele, de Saint-Georges, Ingrid. Superdiversity and language. In: *The Routledge Handbook of Migration and Language*. Ed. by Suresh Canagarajah. Routledge, 2017, P. 63–78.

15. **Canagarajah 2017** – Canagarajah, Suresh. Introduction: the nexus of migration and language: the emergence of disciplinary space. In: *The Routledge Handbook of Migration and Language*. Ed. by Suresh Canagarajah. Routledge, 2017, P. 1–28.
16. **Castles, Miller 2009** – Castles, Stephen, Miller, Mark J. *The Age of Migration. International population movements in the modern world*. Palgrave Macmillan, 2009.
17. **Chapple 2009** – Chapple, J. *Increasing migration and diversity in Japan: the need for dialog and collaboration in education, language and identity policies*. Afrasian centre for peace and development studies, Ryokoku University, Working paper Series No. 45, 2009.
18. **Cobarrubias, Fishman 1983** – Cobarrubias, John, Fishman, Joshua A. (eds.). *Progress in Language Planning: International Perspectives*. Berlin: Walter de Gruyter & Co, 1983.
19. **Cooper 1989** – Cooper, Robert L. *Language Planning and Social Change*. Cambridge University Press, 1989.
20. **Coulmas 2002** – Coulmas, Florian (ed.) *The Handbook of Sociolinguistics*. Blackwell Publishing, 2002.
21. **Doyle, O'Tolle 2013** – Doyle, Lisa, O'Tolle, Gill. *A lot to learn: refugees, asylum seekers and post-16 learning*. Refugee Council report, 2013.
22. **Druviete 1998** – Druviete, Ina. **Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā**. Rīga, 1998.
23. **Druviete 2010a** – Druviete, Ina. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats? *Latvija un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos*. Rīga: Zinātne, 2010.
24. **Druviete 2010b** – Druviete, Ina. *Skatījums. Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010.
25. **Druviete 2015** – Druviete, Ina. Pasaules, Eiropas un valsts konteksts Latvijas valodas politikā. *Vārds un tā pētišanas aspekti: rakstu krājums*, 19 (2). Liepāja: LiePA, 2015, 49–58.
26. **Druviete 2016** – Druviete, Ina. Latviešu valoda pasaules sociolingvistisko procesu kontekstā. *Valodas situācija Latvijā: 2010–2015*. Sociolingvistisks pētījums. Zin. red. L. Lauze, atb. red. Gunta Kļava. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016.
27. **Džozefs 2008** – Džozefs, Džons Ē. *Valoda un politika*. Rīga: Zinātne, 2008.
28. **Eurydice 2006** – *Key Data on Teaching Languages at School in Europe*. Eurydice network, 2008 Edition.
29. **Eurydice 2017** – *Key Data on Teaching Languages at School in Europe*. Eurydice network, 2017 Edition.
30. **Extra, Gorter 2001** – Extra, Guus, Gorter, Durk (eds.). *The other languages of Europe: demographic, sociolinguistic, and educational perspectives*. Multilingual Matters, 2001.

31. **Fishman 1970** – Fishman, Joshua A. *Sociolinguistics: a brief introduction*. Rowley, Mass.: Newbury House, 1970.
32. **Fishman 1972** – Fishman, Joshua A. Domains and the relationship between micro- and macro- sociolinguistics. In J. J. Gumperz and D. Hymes (eds). *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication*. Oxford: Basil Blackwell, 1972, P. 435–453.
33. **Fishman 1997** – Fishman, Joshua A. *Reversing language shift: theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Multilingual Matters, 1997.
34. **Fleming 2011** – Fleming, Ted. Models of Lifelong Learning: An Overview. *The Oxford Handbook of Lifelong Learning*. Ed. by Manuel London. Oxford University Press, 2011, P. 29–39.
35. **Gal 2006** – Gal, Susan. Migration, Minorities and Multilingualism: Language Ideologies in Europe. In C. Mar-Molinero, P. Stevenson (eds). *Language Ideologies, Policies and Practices: Language and the Future of Europe*. Palgrave Macmillan, 2006, P. 13–27.
36. **Gardner, MacIntyre 1991** – Gardner, Robert, MacIntyre, Peter. An Instrumental Motivation in Language Study. Who Says It Isn't Effective? *Studies in Second Language Acquisition*, V. 13, N. 1. Cambridge University Press, 1991, P. 57–72.
37. **Garrett 2010** – Garrett, Peter. *Attitudes to language*. Cambridge University Press, 2010.
38. **Grin 1995** – Grin, François. Combining immigrant and autochthonous language rights: a territorial approach to multilingualism. In: *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*. Skuttnab-Kangas, Tove, Phillipson, Robert, Rannutt, Mart (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter, 1995.
39. **Hudson 2001** – Hudson, Richard, Anthony. *Sociolinguistics*. Second edition. Cambridge Textbooks in Linguistics, 2001.
40. **IZA DP 2008** – IZA DP. *Attitudes towards Immigrants, Other Integration Barriers, and Their Veracity*. IZA DP, No. 3650, 2008.
41. **Johnstone 2000** – Johnstone, Barbara. *Qualitative Methods in Sociolinguistics*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2000.
42. **Karan 2008** – Karan, O. State management of Immigrant Organizations in Sweden. *Migration and Activism in Europe since 1945*. Ed. W. Pojmann. Palgrave Macmillan, 2008.
43. **Kerswill 2006** – Kerswill, Paul. Migration and language. In Klaus Mattheier, Ulrich Ammon & Peter Trudgill (eds.). *Sociolinguistics/Soziolinguistik. An international handbook of the science of language and society*, 2nd ed., Vol 3. Berlin: De Gruyter, 2006, P. 2271–2285.
44. **Kloss 1969** – Kloss, Heinz. *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*. Quebec: International Centre for Research on Bilingualism, 1969.

45. **Kļava 2018** – Kļava, Gunta. „Bēgļu krīze” un valodas politika Latvijā: liela brēka, maza vilna? *Dzīves lingvistika. Veltījumskrājums profesoram Jānim Valdmanim*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 173–194.
46. **Kļaviņa 1997** – Kļaviņa, Sarma. *Valodas daba*. Lielvārde: Lielvārds, 1997.
47. **Kymlicka 2007** – Kymlicka, Will. *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
48. **Laganovskis 2015** – Laganovskis, Guntars. Bēgļa un alternatīvais statuss. Kam to piešķir, un ko tas dod? *www.lvportals.lv*. 16.06.2015. Pieejams: <http://m.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/272080-begla-un-alternativais-statuss-kam-to-pieskir-un-ko-tas-dod/> [Skatīts 12.02.2018.]
49. **Lazdiņa 2016** – Lazdiņa, Sanita. Multilingvāls skolēns – valodu skolotājs jaunu pieeju meklējumos. *Integrācija sākas ar mācīšanos: Latvijas pieredze 21. gadsimtā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016, 95–108.
50. **Mahmoudian 1993** – Mahmoudian, Mortéza. *Modern theories of language: the empirical challenge*. Durham and London: Duke University Press, 1993.
51. **Maly 2016** – Maly, Ico. Detecting social changes in times of superdiversity: an ethnographic linguistic landscape analysis of Ostend in Belgium. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42:5, 2016, P. 703-723. DOI: 10.1080/1369183X.2015.1131149
52. **Mar-Molinero, Stevenson 2006** – Mar-Molinero, Clare, Stevenson, Patrick (eds.). *Language Ideologies, Policies and Practices: Language and the Future of Europe*. Palgrave Macmillan, 2006.
53. **May 2005** – May, Stephen. Language rights: Moving the debate forward. *Journal of Sociolinguistics*, 9/3, 2005, P. 319–347.
54. **May 2012** – May, Stephen. *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Routledge, 2012.
55. **May 2017** – May, Stephen. National and ethnic minorities: language rights and recognition. In: *The Routledge Handbook of Migration and Language*. Ed. by Suresh Canagarajah. Routledge, 2017, P. 149–168.
56. **Meyerhoff 2011** – Meyerhoff, Miriam. *Introducing Sociolinguistics*. Routledge, 2011.
57. **Meyerhoff et al. 2012** – Meyerhoff, Miriam, Adachi, Chie, Nanbakhsh, Golnaz, Strylcharz, Anna. Sociolinguistic Fieldwork. In: *The Oxford Handbook of Linguistic Fieldwork*. Nicholas Thieberger (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2012, P. 121–146.
58. **Mežs 1994** – Mežs, Ilmārs. *Latvieši Latvijā*. Rīga: Apgāds Zinātne, 1994.
59. **Migrācijas ietekme 2009** – Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā. Aut. kol. Rīga: Apgāds “Zinātne”, 2009.

60. **Nelde 1987** – Nelde, Peter. Language contact means language conflicts. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 8, 1-2, 1987, P. 33–42.
61. **OECD 2006** – OECD. *From Immigration to Integration*. 2006. Available: <http://www.oecd.org/dataoecd/5/55/37726512.pdf> . [Cited 21.08.2008.].
62. **Parkin, Arnaut 2014** – Parkin, David, Arnaut, Karel. *Super-diversity & sociolinguistics – a digest*. Tilburg Papers in Culture Studies. Paper 95, 2014.
63. **Paulston 1997** – Paulston, Christina, Bratt. Language Policies and Language Rights. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 26, 1997, P. 73–85.
64. **Paulston 2006** – Paulston, Christina, Bratt. Language Policies and Language Rights. In: *Sociolinguistics: The Essential Readings*. Ed. by Ch. B. Paulston, G. R. Tucker. Blackwell Publishing, 2006.
65. **Paulston, Tucker 2006** – Paulston, Christina, Bratt, Tucker, Richard G. (eds.). *Sociolinguistics. The Essential Readings*. Blackwell Publishing, 2006.
66. **Piller 2016a** – Piller, Ingrid (ed.). *Language and Migration: Critical Concepts in Linguistics*. Routledge, 2016.
67. **Piller 2016b** – Piller, Ingrid. *Linguistic diversity and social justice: An introduction to applied sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
68. **Richter, Richter, Toivanen, Ulasiuk 2012** – Richter, Dagmar, Richter, Ingo, Toivanen, Reetta, Ulasyuk, Iryna. *Language Rights Revisited - The Challenge of Global Migration and Communication*. Berlin: BWV, 2012.
69. **Rozīte 2016** – Rozīte, Elga. Vingrinājumi latviešu valodas apguvei. *Integrācija sākas ar mācīšanos: Latvijas pieredze 21. gadsimtā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016, 139–154.
70. **Salt 2006** – Salt, John. *Current Trends in International Migration in Europe*. Consultant's Report to the Council of Europe. March, 2006. Available: https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/Documentation/Migration%20management/2005_Salt_report_en.pdf [Cited: 15.02.2016.]
71. **Schandevyl 2008** – Schandevyl, Eva. Immigrants and the Brussels Labor Movement: Activism, Integration, and Exclusion since 1945. In: *Migration and Activism in Europe since 1945*. Ed. W. Pojmann, Palgrave Macmillan, 2008, P. 129–150.
72. **Schiffman 2012** – Schiffman, Harold F. *Linguistic Culture and Language Policy*. Routledge, 2012.
73. **Skutnabb-Kangas, Phillipson, Rannutt 1995** – Skutnabb-Kangas, Tove, Phillipson, Robert, Rannutt, Mart (eds.). *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1995.
74. **Spolskis 2011** – Spolskis, Bernards. *Valodas pārvaldība*. Rīga: Zinātne, 2011.
75. **Spolsky 2004** – Spolsky, Bernard. *Language Policy*. Cambridge University Press, 2004.

76. **Stavans, Hoffmann 2015** – Stavans, Anat, Hoffmann, Charlotte. *Multilingualism*. Cambridge University Press, 2015.
77. **Šalme, Auziņa 2016a** – Šalme, Arvils, Auziņa, Ilze. *Latviešu valodas prasmes līmeņi: augstākais līmenis C1, C2*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016.
78. **Šalme, Auziņa 2016b** – Šalme, Arvils, Auziņa, Ilze. *Latviešu valodas prasmes līmeņi: pamatlīmenis A1, A2, vidējais līmenis B1, B2*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016.
79. **Trudgil 1992** – Trudgil, Peter. *Introducing Language and Society*. Penguin English, 1992.
80. **UN 2017** – United Nations. *International Migration Report 2017. Highlights*. New York: United Nations, 2017.
81. **Valodas situācija 2016** – *Valodas situācija Latvijā: 2010–2015*. Sociolingvistisks pētījums. Zin. red. L. Lauze, atb. red. Gunta Kļava. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016.
82. **Vertovec 2006** – Vertovec, Steven. *The Emergence of super-diversity in Britain*. RIIM Working Paper Series No. 06-14, September 2006.
83. **Vertovec 2007** – Vertovec, Steven. Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*. 30(6): 2007, P. 1024–1054.
84. **Vertovec 2013** – Vertovec, Steven. *Reading 'super-diversity'*. 2013. Available: <http://www.mmg.mpg.de/online-media/blogs/2013/reading-super-diversity/> [Cited 10.04.2018.]
85. **Wright 2016** – Wright, Sue. *Language Policy and Language Planning: From Nationalism to Globalisation*. 2nd edition. Palgrave Macmillan, 2016.
86. **Zagorskis 2006** – Zagorskis, V. *Imigrantu integrācijas sociālie aspekti ES*. Referāts 08.12.2006. konferencē „Migrācijas ietekme uz Eiropas politisko domu un lēmumu pieņemšanas procesu”.

Datubāzes un aptaujas

1. **Eurostat dati** – *Database*. Eurostat. Pieejams:
<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. Skatīts 12.09.2017.
2. **CSP datubāze** – *CSP datubāze*. Centrālā statistikas pārvalde. Pieejams:
<https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/db>. Skatīts: 12.09.2017.
3. **PMLP datubāze** – *Statistika*. Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Pieejams:
<http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/>. Skatīts: 12.09.2017.
4. **SKDS 2008 I** – SKDS. *Attieksme pret viesstrādniekiem Latvijā*. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga, 2008. gada aprīlis.
5. **SKDS 2008 II** – SKDS. *Viesstrādnieku attieksme pret valsts valodu Latvijā*. Dziļās intervijas. Rīga, 2008. gada aprīlis–maijs.

PIELIKUMI

1. pielikums

Mācību stundu tiešie novērojumi

Grupu raksturojums

Gads	Grupu skaits	Grupu kodi	Dalībnieku skaits (kopā)	Dalībnieku statuss Latvijā	Dalībnieku valstiskā piederība	Valodas apguves līmenis	Viena kursa stundu skaits
2014	2	2014, 1 2014, 2	14	Trešo valstu pilsoņi; Latvijas nepilsoņi	Baltkrievija, Krievija, Ukraina	A1	120
2015	2	2015, 1 2015, 2	19	Trešo valstu pilsoņi; Latvijas nepilsoņi	Azerbaidžāna, Kazahstāna, Krievija, Ukraina, Baltkrievija	A1	120
2016–2017	10	2016, 1 2016, 2 2016, 3 2016, 4 2017, 5 2017, 6 2017, 7 2017, 8 2017, 9 2017, 10	95	Patvēruma meklētāji un bēgļi	Afganistāna, Bangladeša, Eritreja, Indija, Irāka, Irāna, Kamerūna, Pakistāna, Sīrija, Šrilanka	A1	120

Kursu dalībnieku tiešo novērojumu kritēriji, kursu novērojumu lapa:

Kritērijs	Rādītājs	Komentāri
1. Nodarbību apmeklējums	Ieraksta, cik nodarbības ir apmeklētas (stundās).	Papildu informācija
2. Kursa dalībnieka vecums	Ieraksta vecumu	Papildu informācija
3. Kursa dalībnieka dzimums	Ieraksta dzimumu	
4. Kursa dalībnieka izglītība	Ieraksta atbilstoši: A – augstākā, V – vidējā, P – pamata, NP – gājis skolā dažas pirmās klases, N – nav gājis skolā. Papildu norāda, ja cilvēks ir analfabēts (ja attiecas): AN	Papildu informācija
5. Kursa dalībnieka valodu prasme	Ieraksta visas valodas, kuras prot atbilstoši valodas ISO 639-3 kodam	Papildu informācija (ja iespējams, apraksta līmeni)
6. Kursa dalībnieka aktivitāte un sadarbība ar pedagogu un citiem dalībniekiem nodarbību laikā	1) Apraksta aktivitāti kursa sākumā: 5 – augsta; 4 – diezgan augsta; 3 – vidēja; 2 – zema; 1 – ļoti zema	Papildu informācija
	2) Apraksta aktivitāti kursa noslēgumā: 5 – augsta; 4 – diezgan augsta; 3 – vidēja; 2 – zema; 1 – ļoti zema	
7. Kursa dalībnieka sasniegumi	Apraksta valodas apguves rezultātus (aprakstoši); kopīgajā tabulā neliek; ja nokārtota valodas prasmes pārbaude, tad tabulā ieraksta ‘+’	Papildu informācija
8. Kursa dalībnieka grūtības mācību procesā	Apraksta jebkura veida grūtības, kas kavē veiksmīgu valodas apguvi (aprakstoši); kopīgajā tabulā neliek	Papildu informācija
9. Kursa dalībnieka lingvistiskā attieksme	Apraksta, ja iespējams novērot, attieksmi pret latviešu valodu, valodas apguvi u. tml. (aprakstoši); kopīgajā tabulā tikai vispārīgi: + ‘pozitīva’; – ‘negatīva’	Papildu informācija
10. Kursa dalībnieka saziņas valoda ar citiem	1) Dalībnieka dzimtā valoda (DZ) (var būt arī	Papildu informācija

dalībniekiem ārpus oficiālā mācību laika vai mācību laikā, noskaidrojot neskaidrības, uzdodot jautājumus par mācību procesu u. tml.	kursa dalībnieku kopīgā saziņas valoda, tad kods – KDZ)	
	2) Kursa dalībnieku kopīgā saziņas valoda, kas nav dalībnieka dzimtā valoda (KV)	
	3) Latviešu valoda (LV)	
11. Kursa dalībnieka saziņas valoda ar pedagogu ārpus oficiālā mācību laika vai mācību laikā, noskaidrojot neskaidrības, uzdodot jautājumus par mācību procesu u. tml.	1) Dalībnieka dzimtā valoda (DZ) (var būt arī kursa dalībnieku kopīgā saziņas valoda, tad kods – KDZ)	Papildu informācija
	2) Kursa dalībnieku kopīgā saziņas valoda, kas nav dalībnieka dzimtā valoda (KV)	
	3) Latviešu valoda (LV)	
12. Kursa dalībnieka izcelsmes valsts	Ieraksta valsts kodu	Papildu informācija

Kursa dalībnieku kopējās novērojumu lapas piemērs.

Kursa kods:		Kursa dalībnieki (pēc kodiem) (S – sieviete, V – vīrietis)												
		S1	S2	V1	V2	S3	S4	S5	S6	V3	V4	S7	S8	V5
Kritērijs		Novērojumu rezultāts												
1.		120	116	120	110	utt.								
2.		44	46	47	45	utt.								
3.		S	S	V	V	utt.								
4.		A	A	A	A	utt.								
5.		rus; eng (A2)	rus; eng (A2)	rus; eng (B1)	rus; deu (A2)	utt.								
6.	1)	4	2	4	1	utt.								
	2)	5	4	4	3	utt.								
7.		+	+	+		utt.								
9.		+	+	+	+	utt.								
10.		KDZ	KDZ	KDZ	KDZ	utt.								
11.		KDZ	KDZ / LV	KDZ	KDZ	utt.								
12.		RU	RU	RU	RU	utt.								
Kritēriji, par kuriem kopīgajā analizē ir būtiska papildu informācija		6; 7; 9; 11	6; 9; 11	6; 7; 9; 10; 11	6; 9; 10; 11	utt.								

2. pielikums

Daļēji strukturēto interviju jautājumi/tēmas diskusijai

Kursu dalībnieki

1. Cik ilgi dzīvojat Latvijā, kāpēc dzīvojat Latvijā?
2. No kurienes un kādu iemeslu dēļ esat šeit?
3. Kāpēc sākāt mācīties latviešu valodu?
4. Kā Jums veicas valodas apgūvē?
5. Vai Jūs apmierina latviešu valodas nodarbības, kāpēc?
6. Kādas grūtības sagādā valodas apguve, kas un kāpēc izdodas?
7. Kas palīdz mācīties latviešu valodu?
8. Kur Jūs lietojat latviešu valodu?
9. Vai Jums ir kādi kontakti ar latviešiem, un vai tas Jums palīdz valodas apgūvē?
10. Vai Jūs esat jutuši kādu valsts vai pašvaldības iestāžu atbalstu?
11. Cik bieži Jūs dzirdat latviešu valodu sev apkārt ikdienā, kādos apstākļos?
12. Kādam ir jābūt latviešu valodas skolotājam?
13. Vai Jums ir kādi ieteikumi citiem valodas apgūvējiem, pedagogiem vai kādu iestāžu pārstāvjiem, kas būtu jāņem vērā latviešu valodas apgūvē vai lietojumā ikdienā?
14. Vai Jūsu ģimenes locekļi, arī bērni, mācās latviešu valodu, kā viņiem veicas?

Pedagogi

1. Cik ilgi Jūs mācāt latviešu valodu citu tautību pārstāvjiem?
2. Vai Jums patīk to darīt? Kāpēc?
3. Kādi ir Jūsu novērojumi par kursa grupas veidošanu, vai ir kādas atšķirības vai nosacījumi, kas jāņem vērā?
4. Vai ir kādas atšķirības metožu izmantojumā katrai no Jūsu grupām?
5. Kāda ir situācija ar mācību līdzekļiem un materiāliem?
6. Vai Jūs papildināt savu profesionālo kopmetenci un kā?
7. Kādas kursu dalībnieku personiskās īpašības ietekmē valodas apguvi un vai ietekmē?
8. Kas Jums palīdz latviešu valodas mācīšanā citiem?
9. Kāds atbalsts Jums būtu nepieciešams no atbilstošajām iestādēm vai profesionāļiem?
10. Kādas ir galvenās problēmas Jūsu darbā un arī plašāk – latviešu valodas lietojumā?
11. Ieskicējiet Jūsu ideālā studenta portretu.
12. Kāds ir ideālais latviešu valodas skolotājs?